

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

СЛОБОЖАНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Серія: Філологія

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 4, 2023



Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Засновник – Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Журнал «Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія» засновано в 2023 році, виходить 4 рази на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія KB № 25406-15346P від 15.02.2023 року

Друкується згідно з рішенням вченої ради
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(Протокол № 5 від 20.12.2023 р.)

Головний редактор:

Семеног О. М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Члени редакційної колегії:

Архангельська А. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри славістики Університету імені Ф. Палацького в Оломоуці

Барановська Л. В. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освіти дорослих Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Бідюк Н. М. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іншомовної освіти і міжкультурної комунікації Хмельницького національного університету

Герман В. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Горболіс Л. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Григоренко Т. В. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Данилюк С. С. – доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Загнітко А. П. – доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, професор кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології, декан факультету філології, психології та іноземних мов Донецького національного університету імені Василя Стуса

Капранов Я. В. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Київського національного лінгвістичного університету

Коваль В. О. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Козлова В. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології та лінгводидактики Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Кравець Л. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II

Кульбабська О. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Морська Л. І. – доктор педагогічних наук, професор, професор Інституту Педагогіки Жешувського університету

Рудь О. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Сидоренко В. В. – доктор педагогічних наук, професор, директор Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

Струк А. В. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Хижняк І. А. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету початкової, технологічної та професійної освіти Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»

Цюняк О. П. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Шарова Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач сектору науково-методичного забезпечення роботи з обдарованою молоддю відділу роботи з обдарованою молоддю ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 МОВОЗНАВСТВО

Бойко Яна Вікторівна Тропеїка часово віддаленого першотвору як проблема когнітивної транслятології (на матеріалі українських ретрансляцій трагедій В. Шекспіра).....	7
Бровкіна Оксана Володимирівна, Кондратенко Катерина Віталіївна Особливості фразеологічних одиниць у медійному просторі (на основі американських серіалів).....	12
Navylenko Kateryna Mykolaivna, Meleshko Inna Viktorivna Communicative and pragmatic parameters of a scientific video blog as internet discourse genre.....	16
Harbera Iryna Volodymyrivna Linguistic aspect of intercultural conflict communication.....	20
Калиновська Ірина Миколаївна, Коляда Еліна Калениківна, Калиновська Магдалена Володимирівна Творення комічного в канадських графічних романах фонетичними і графічними засобами.....	24
Максимова Анна Ярославівна Процеси глобалізації та завдання англійської фразеології.....	28
Проніна Ганна Михайлівна, Абрамова Олена Вікторівна Типові способи перекладу назв сучасних англомовних книг.....	32
Расвська Ірина Валеріївна, Коваленко Ольга Володимирівна Особливості та способи передачі під час перекладу фразеологізмів англійської мови українською (на матеріалі роману А. Майклідіса).....	36
Рудь Ольга Миколаївна, Грицай Єлизавета Олегівна Порівняння у поетичному мовленні Лесі Українки і Ліни Костенко: лексико-семантичний аспект.....	42
Соколова Ірина Валентинівна Реалізація категорії інтертекстуальності в юридичних текстах (на матеріалі англійської та української мов).....	47
Хлистун Ірина Валентинівна Комунікативні стратегії і тактики авторської колонки (на матеріалі дописів Лариси Денисенко, Олега Коцарева, Катерини Бабкіної, Ірени Карпи, Юлії Стахівської).....	52
Хомік Олена Євгеніївна Означальний простір «свого» світу в українських колядкових текстах.....	58
Черник Марина Володимирівна, Єременко Анастасія Андріївна Особливості перекладу термінологічної аббревіації в науково-технічному дискурсі.....	63

РОЗДІЛ 2 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Величковська Юлія Федорівна Осмилення теми «втраченого покоління» в романах «Три товариші» Еріха Марії Ремарка та «Ворошиловград» Сергія Жадана.....	69
Громова Наталія Василівна Функціонально-семантичні особливості ономастичного простору в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія».....	74
Шарова Тетяна Михайлівна Періодизація творчості Костя Гордієнка: збереження традицій української літератури.....	79

РОЗДІЛ 3 МЕТОДИКА

Климова Катерина Яківна

Формування правописної компетентності здобувачів нефілологічних спеціальностей університетів
у контексті реалізації державної мовної політики в Україні.....85

Семенов Олена Миколаївна, Дятленко Тетяна Іванівна, Калинич Олеся Василівна

Підготовка майбутніх учителів української мови і літератури до навчання учнів у НУШ.....90

CONTENT

SECTION 1 LINGUISTICS

Boiko Yana

Tropics of the time remote original work as a problem of cognitive translatology
(case study of Ukrainian retranslations of Shakespeare's tragedies)7

Brovkina Oksana, Kondratenko Kateryna

Features of phraseological units in the media space (based on American TV series).....12

Havrylenko Kateryna, Meleshko Inna

Communicative and pragmatic parameters of a scientific video blog as internet discourse genre.....16

Harbera Iryna

Linguistic aspect of intercultural conflict communication..... 20

Kalynovska Iryna, Koliada Elina, Kalynovska Magdalena

Phonetic and Graphic Means of Comic Effect Creation in Canadian Graphic Novels.....24

Maksymova Anna

Globalization processes and the tasks of English phraseology.....28

Pronina Hanna, Abramova Olena

Typical ways to translate titles of modern English-language books.....32

Rayevska Iryna, Kovalenko Olga

Features and methods of translating English language phraseological units into Ukrainian (based on A. Michalidis novel)....36

Rud Olha, Hrytsay Yelyzaveta

The comparison of poetic speech of Lesya Ukrayinka and Lina Kostenko: lexical-semantic aspect.....42

Sokolova Iryna

Realization of the Category of Intertextuality in Law Texts (on the Material of the English and Ukrainian Languages).....47

Khlystun Iryna

Communicative strategies and tactics of the author's column (based on the contributions of Larisa Denysenko,
Oleh Kotsarev, Kateryna Babkina, Irena Karpa, Yulia Stahivska).....52

Khomik Olena

The meaningful space of an "one's own" world in Ukrainian carols.....58

Chernyk Maryna, Yeremenko Anastasiia

Peculiarities of translating terminology abbreviations in scientific and technical discourse.....63

SECTION 2 LITERARY STUDY

Velychkovska Yuliia

Understanding the Theme of the "Lost Generation" in the Novels "Three Comrades" by Erich Maria Remarque
and "Voroshilovgrad" by Serhiy Zhadan.....69

Hromova Natalia

Functional-semantic features of the onomastic space in Sofia Andruhovich's novel "Felix Austria".....74

Sharova Tatyana

Periodization of the creativity of Kosty Gordienko: preservation of the traditions of Ukrainian literature.....79

SECTION 3 METHODOLOGY

Klymova Kateryna

Formation of spelling competence of students of non-philology specialties in universities in the context of the implementation of state language policy in Ukraine..... **85**

Semenog Olena, Dyatlenko Tetiana, Kalinich Olesia

Methodological Preparation of Future Teachers of Ukrainian Language and Literature for Teaching Students in Middle Grades of the New Ukrainian School..... **90**

РОЗДІЛ 1 МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111'255.4(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.1>

ТРОПЕЇКА ЧАСОВО ВІДДАЛЕНОГО ПЕРШОТВОРУ ЯК ПРОБЛЕМА КОГНІТИВНОЇ ТРАНСЛЯТОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ РЕТРАНСЛЯЦІЙ ТРАГЕДІЙ В. ШЕКСПІРА)

Бойко Яна Вікторівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладу

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

ORCID ID: 0000-0002-0074-5665

Researcher ID: ABE-3016-2021

Scopus Author ID: 57214227984

У запропонованій розвідці досліджуються тропейні засоби у часово віддаленому першотворі та в українських ретрансляціях, які віддзеркалюють ідіостиль автора першотвору й перекладачів, і встановлюється ступінь когнітивної близькості аналізованих тропів в оригіналі і ретрансляціях як результату вибору перекладачем способу трансформаційного перекладу. Матеріалом дослідження слугували тропи, які виокремлено з трагедії В. Шекспіра *Romeo and Juliet* (1594) та її українських ретрансляцій різних історичних періодів, авторами яких є Пантелеймон Куліш (1901), Ірина Стешенко (1952) та Юрій Андрухович (2016). У статті обґрунтовано поняття когнітивної транслятології, яка передбачає взаємодію когнітивних і лінгвальних структур у перекладі. Феномен тропейки розглянуто як засіб створення образності (метафор, образних порівнянь, метонімії тощо) лексико-фразеологічними засобами. У статті імплементовано новий термінологічний апарат щодо системи перекладацьких перетворень. Продемонстровано, що синтез літературного стилю відповідної епохи й ідіостилу перекладачів, який унаочнюється шляхом порівняння ретрансляцій тропейних засобів, виконаних із залученням різних стратегій і тактик трансформаційного перекладу, зумовлює різні ступені когнітивної близькості: когнітивну еквівалентність, когнітивну аналогічність у когнітивну варіантність. Найпродуктивнішими трансформаціями виявилися модуляція, диференціація, конкретизація, ампліфікація, елімінація, які зумовлюються відмінностями літературних стилів епохи й авторськими ідіостильми і спричиняють стилістичну когнітивну аналогічність і референтну когнітивну варіантність. Досягнення когнітивної еквівалентності шляхом калькування в усіх ретрансляціях є мінімальним з огляду на відмінності соціально-історичного контексту та культурно-естетичного середовища оригіналу й перекладів.

Ключові слова: ретрансляція, тропейка, образність, конотативно забарвлені лексико-фразеологічні одиниці, ідіостиль, когнітивна близькість.

Boiko Yana. Tropics of the time remote original work as a problem of cognitive translatology (case study of Ukrainian retranslations of Shakespeare's tragedies)

The present research substantiates the tropeic means in the time-remote original texts and their Ukrainian retranslations as a reflection of the author's and the translators' idiosyncrasy and establishes the degree of cognitive proximity of the analyzed tropes in the original and retranslations as a result of the translator's choice of a translation method. The material of the study was the tropes, chosen from W. Shakespeare's tragedy "Romeo and Juliet" (1594), and their counterparts in Ukrainian retranslations performed by P. Kulish (1901), I. Steshenko (1952) and Yu. Andrukhovych (2016). The article substantiates the concept of cognitive translatology, which involves the interaction of cognitive and linguistic structures in translation. The phenomenon of tropics is considered as a means of creating imagery by lexical and phraseological means. The article implements a new terminological apparatus of the translation transformations system. The study demonstrated that the synthesis of the literary style of the era and the translators' idiosyncrasies, which is visualized by comparing different retranslations of tropeic means (metaphors, similes, metonymy, etc.), performed with the involvement of different translation tactics, determines different degrees of cognitive proximity, such as cognitive equivalence, cognitive analogy, and cognitive variance. The most productive translation transformations turned out to be modulation, differentiation, concretization, amplification, elimination, which are determined with the differences in the literary styles and the author's idiosyncrasies and cause stylistic cognitive analogy and referential cognitive variance. The achievement of cognitive equivalence by loan translation in all retranslations is minimal due to the differences in the socio-historical contexts and cultural-aesthetic environments.

Key words: retranslation, tropics, imagery, connotatively coloured lexical and phraseological means, idiosyncrasy, cognitive proximity.

Вступ. Починаючи з формування когнітивізму як науки у 60-х рр. ХХ ст., вчені різних спеціальностей інтегрують свої зусилля, об'єднуючи ряд дисциплін і сприяючи створенню на їх основі міждисциплінарного підходу з метою адекватнішого та повнішого

представлення одного з найскладніших феноменів природи – людської свідомості. У цьому контексті з початку 2000-х рр. стрімко розвивається когнітивна транслятологія як галузь перекладознавства, основою якої постає інтерпретація процесу перекладу як різновиду когнітив-

ної діяльності перекладача, що передбачає взаємодію когнітивних і лінгвальних структур [1], яку здійснює перекладач у найширшому контексті його психологічної та семіологічної активності [2], оскільки перекладач не лише транслює авторські особливості іншою мовою, а й привносить у переклад власне розуміння, а отже, формує власний когнітивний стиль перекладу. Поняття когнітивного стилю перекладача як таке, що фіксує індивідуальні способи пізнання, пов'язане з низкою досліджень сучасних західних [3; 4] і вітчизняних [5; 6] перекладознавців, у яких когнітивний стиль перекладача визначається його перевагами у виборі певних когнітивних механізмів і структур під час процесу перекладу.

Когнітивний стиль перекладача, який разом із соціокультурними факторами значною мірою детермінує процес перекладу, найбільш яскраво проявляється в перекладі часово віддалених трагедій В. Шекспіра, ідіостиль якого характеризують конотативно забарвлені лексико-фразеологічні одиниці. Відтворення таких одиниць оригіналу, які у своїй семантиці реалізують будь-який компонент конотації, зокрема образність, постає важким завданням для українських перекладачів XIX–XXI ст.

Матеріали та методи. Метою статті є характеристика образних засобів у часово віддаленому першотворі та в українських ретрансляціях як віддзеркалення ідіостилу автора й перекладачів та встановлення ступеня когнітивної близькості оригіналу та ретрансляції як результату вибору перекладачем способу трансформаційного перекладу.

Для досягнення мети застосовано такі *методи та прийоми дослідження*: інтерпретаційно-текстовий (для виокремлення конотативно забарвлених контекстів, далі – КЗК), семантичний (для визначення образних засобів), стилістичний (для диференціації типів образності), контрастивно-перекладацький (для зіставлення семантики образних засобів в оригіналі й перекладі), когнітивний (для розкриття глибинних смислів, закладених автором у першотворі й перекладачем у його ретрансляції), трансформаційний (для визначення способу трансформаційного перекладу).

Результати. На початку XX ст. питання тропеїки вивчаються в руслі лінгвістичної стилістики, засновником якої є Ш. Баллі. Ключову роль в активізації інтересу до тропів у 60-ті рр. XX ст. відіграли методи та концепції семіотики, структурної лінгвістики, лінгвістики тексту, нейролінгвістики.

Термін «троп» означає «слово, вжите в переносному значенні для створення образності». Елементами створення образності, крім граматичних засобів (різноманітних префіксів, суфіксів згрубілості та пестливості тощо), фонетичних засобів (алітерації, мелодико-ритмічних особливостей тощо), постають також лексико-фразеологічні засоби: порівняння, епітет, метафора, персоніфікація, метонімія, алегорія та гіпербола [7].

У дослідженні образних засобів у часово віддаленому першотворі та у його українських ретрансляціях розуміємо образність як візуальні та чуттєві уявлення, виражені одиницями оригіналу (далі – ОО) і одиницями

перекладу (далі – ОП), які в процесі образного мислення діють як посередник між первинним образом (образом сприйняття) і наступними етапами його осмислення (розуміння) і постають «перехідним етапом» від чуттєвого етапу засвоєння образного змісту предмета чи явища до раціонального [8].

Для ілюстрації мовної реалізації категорії образності розглянемо КЗК (дія I, сцена V) із трагедії В. Шекспіра *Romeo and Juliet* (1594), у якому Ромео вперше зустрівся з Джульєттою на святкуванні в панів Капулетті. Вражений юною та чистою красою Джульєтти юнак виголошує слова, що стали промовистим прикладом чуттєвої образності його мови:

(1) W. Shakespeare: *O, she doth teach the torches to burn bright! / It seems she hangs upon the cheek of night. Like a rich jewel in an Ethiop's ear; / Beauty too rich for use, for earth too dear! / So shows a snowy dove trooping with crows / As yonder lady o'er her fellows shows. / The measure done, I'll watch her place of stand / And, touching hers, make blessed my rude hand. / Did my heart love till now? forswear it, sight! / For I ne'er saw true beauty till this night.* [9, с. 67].

У наведеному КЗК, у якому виражено весь шквал емоцій ніжності юнака, пов'язаних із зародженням його кохання, актуалізовано:

– метафори: *she doth teach the torches to burn bright* – «вчить факели яскраво горіти»; *she hangs upon the cheek of night* – «вона висить на щоці ночі», *a snowy dove trooping with crows* – «сніжний голуб ходить із воронами»;

– образне порівняння: *like a rich jewel in an Ethiop's ear* – «як дорогоцінний камінь у вусі ефіопа»;

– гіперболу: *beauty too rich for use* – «краса занадто багата для використання»;

– метонімію: *did my heart love* – «чи моє серце любило»;

– епітети: *make blessed my rude hand* – «благословляю мою грубу руку», *true beauty* – «справжня краса».

Порівняльний аналіз різночасових українських ретрансляцій, авторами яких є П. Куліш (1901), І. Стещенко (1952) і Ю. Андрухович (2016), засвідчує, що різний ступінь когнітивної близькості [8, с. 22–25] зазначених тропеїчних засобів в оригіналі (ОО) і ретрансляціях (ОП) постає результатом різних перекладацьких трансформацій, задіяних перекладачами.

Переклад П. Куліша, представника українського романтизму останньої чверті XIX ст., який ознаменувався українським національно-культурним відродженням, демонструє прагнення перекладача відродити українську поетичну мову, поєднуючи ресурси старої книжної і народнопоетичної мови:

(2) П. Куліш: *Вона вчить світочі ясній палати. Її краса висить на щоках ночі. / Мов дорогий рубін у-в усіх Негра. / Краса се за богата задля вжитку / І за коштотна для землі. Неначе / Сніжна голубка серед галок стада. / Так між подругами вона біліє. / Скінчить сей танець, до неї полену, / І тільки приторкнись, нове життя зачну. / Чи я любив коли? Ні, божевільні очи. / Не бачив я краси аж до цієї ночі!* [10, с. 29].

У відтворенні метафоричних ОО П. Куліш застосовує **стилістичні когнітивні аналоги** шляхом **репродуктивної тактики** за допомогою **диференціації** і **модуляції** – (2) *вчить світочі ясній палати* і (2) *краса висить на щоках ночі*, змінюючи нейтральну стилістичну тональність семантики ОО *torches* ‘a burning stick of resinous wood used to give light and usually carried in the hand’ [11] на архаїчну в ОП *світоч* «велика свічка; смолоскип» [12], посилюючи значення нейтральної ОО *to burn* ‘radiating or reflecting light’ [11] поетичним ОП *палати* «зазнавати дії всепоглинаючого вогню» [12], вживаючи замість особового займенника *she* «вона» застарілу ОП *краса* «властивість, якість гарного, прекрасного»; *заст.* «красуня» [12]. Буквально відтворюючи шляхом **калькування** кожний інформаційний конституент третьої метафори в **повному когнітивному еквіваленті** – (2) *Сніжна голубка серед галок стада*, перекладач посилює образ чистоти і невинності шляхом **ампліфікації** ОО *між подругами* вона *біліє*.

Образне порівняння (1) *like a rich jewel in an Ethiop's ear* відтворюється **функційним когнітивним аналогом** (2) *мов дорогий рубін у-в усі Негра*, у якому значення ОО *jewel* ‘a precious stone’ [11] уточнюється в ОП *рубін* унаслідок **репродуктивної тактики** шляхом **конкретизації**, а **модуляція** ОО *Ethiop* зумовлює більш сучасний відповідник – ОП *негр*.

У відтворенні гіперболи (1) *beauty too rich for use* П. Куліш досягає **повної когнітивної еквівалентності** – (2) *Краса се за богата задля вжитку*, але в перекладі решти тропейчних засобів пропонує **референтні когнітивні варіанти**, змінюючи фактуальність ОП порівняно з ОО, що призводить до втрати метонімії – (2) *Чи я любив коли?* (пор.: (1) *did my heart love?*) та епітета – (2) *І тільки приторкнувся, нове життя зачну* (пор.: (1) *take blessed my rude hand*). Здійснюючи, з одного боку, **елімінацію** епітета – (2) *Не бачив я краси* (пор.: (1) *true beauty*), з іншого, – перекладач додає епітетну ОП *божесвільні очі*, що може бути пов’язано з належністю автора перекладу до українського романтизму, його прагненням до створення стилістично неповторних перекладів, наближених до живої народної української мови.

Переклад І. Стешенко, представниці українського неокласицизму ХХ ст., демонструє прагнення перекладачки до відтворення не слова, а думки, строгого дотримування «ідеї» перекладного тексту, дбаючи про читабельність і сценічність твору:

(3) І. Стешенко: *Померкли смолоскипи перед нею! / І світить вродою вона своєю / На щоках ночі – діамант ясний / У вусі мавра: скарб цей дорогий / І для землі, і для життя сія. / Вона – омріяна любов моя! її оточують прекрасні дами, / Коли танок закінчать вже, саму / За ніжну ручку я її візьму, / І щастя неземне тоді відчую.. / Чи ж я коли любив? Чи це люблю я? / О ні! Зрікайтеся, брехливі очі! Не знали ви краси до цієї ночі!* [13, с. 333]

Відтворюючи метафори, перекладачка пропонує **референтні когнітивні варіанти** унаслідок **антонімічного перекладу**: (3) *Померкли смолоскипи* (пор.:

(1) *burn bright*); (3) *її оточують прекрасні дами* (пор.: (1) *a snowy dove trooping with crows*); а також шляхом **експлікації** та **ампліфікації**: (3) *світить вродою вона своєю на щоках ночі* (пор.: (1) *she hangs upon the cheek of night*), що навіть порушує вимоги еквіліарності.

У перекладі решти тропейчних засобів І. Стешенко залучає різні перекладацькі трансформації, що спричиняють різну ступінь когнітивної близькості ОО й ОП. Образне порівняння відтворено **стилістичним когнітивним аналогом** шляхом **модуляції**, при цьому архаїчна ОП *мавр* не виражає реалію ОО *Ethiop*: маври – це корінне населення Північної Африки (крім Єгипту) у період античності та в середні віки [12]. **Цілісне перетворення** ОО *take blessed my rude hand* зумовлює зміну її фактуальності, що спричиняє **референтний когнітивний варіант** – (3) *І щастя неземне тоді відчую*. Гіпербола, метонімія та епітет *true beauty* втрачаються у **сміслових когнітивних варіантах**, які передають лише фактуальну інформацію унаслідок **елімінації** важливих складників ОО, що створюють образність: (3) *скарб цей дорогий* (пор.: (1) *Beauty too rich for use*), (3) *Чи ж я коли любив?* (пор.: (1) *Did my heart love till now?*), (3) *Не знали ви краси* (пор.: (1) *I ne'er saw true beauty*). **Елімінація** може бути викликана декількома причинами: полегшення сприйняття зі сцени, спрощення важких для розуміння фрагментів оригіналу, досягнення еквіліарності або навмисне опущення метафори в перекладі. Водночас перекладачка створює власні образи шляхом **ампліфікації** компонентів, відсутніх в оригіналі: (3) *Вона – омріяна любов моя!* (3) *За ніжну ручку я її візьму*; (3) *Зрікайтеся, брехливі очі!* Це може бути пов’язано з індивідуальними розбіжностями між мисленнєвими процесами автора першотвору і перекладачки, сформованими на її життєвому шляху.

Переклад Ю. Андруховича, представника українського постмодернізму ХХІ ст., який ознаменувався втратою української ідентичності, спричиненою тривалою русифікацією, демонструє повне переосмислення образів, які В. Шекспір створює у палкій промові Ромео:

(4) Ю. Андрухович: *Очей світильник ліпше б зовсім згас – / В ній більше світла! В темряві алмаз, / Або сережка з вуха чорношкірих, / Вона занадто дорога для сірих / Околиць наших. І занадто біла / На тлі ворон. Злетіла з неба – й сіла / На грішну землю. Відвести очей / Вона ж між них – голубка між галками! / Уже не можу, підійду – очей / Торкнуся лиш. Я вже кохав когось? / Ніколи! Я брехав собі. І ось...* [14, с. 52].

Переклад Ю. Андруховича вирізняється вживанням сучасної розмовної лексики, що зумовлює появу **стилістичних когнітивних аналогів** унаслідок **модуляції** (*світильник* – *torches*; *чорношкірих* – *Ethiop*), **конкретизації** (*алмаз, сережка* – *a rich jewel*), **ампліфікації** (*для сірих околиць наших; злетіла з неба – й сіла; брехав; і ось*).

Ю. Андрухович застосовує **референтні когнітивні варіанти** за допомогою **репродуктивної тактики** шляхом **модуляції**, втрачаючи образність оригіналу: (4) *Очей світильник ліпше б зовсім згас* замість (1) *she doth teach the torches to burn bright!* (4) *В ній більше*

світла! замість (1) *she hangs upon the cheek of night*, (4) *підійду – очей торкнуся лиш* замість (1) *make blessed my rude hand*, що супроводжується повною втратою не тільки метафоричного образу, а й емотивності, оцінності та стилістичного забарвлення. При цьому перекладач деталізує образи шляхом **ампліфікації** компонентів, відсутніх в оригіналі: (4) *В темряві алмаз, або сережка з вуха чорношкірих* (пор. (1) *like a rich jewel in an Ethiope's ear*); (4) *Вона занадто дорога для сиріх околиць наших*. (пор. (1) *Beauty too rich for use*); (4) *І занадто біла на тлі ворон. Злетіла з неба – й сіла на гірську землю. [...] Вона ж між них – голубка між галками!*. (пор. (1) *So shows a snowy dove trooping with crows*). У версії Ю. Андруховича взагалі не відтворено метафоричні епітети *make blessed my rude hand* і *true beauty*, що зумовлює **нульові когнітивні варіанти**, причиною яких можуть бути національно-специфічні компоненти культури тексту оригіналу і тип читача тексту перекладу, що зумовлюють прийоми перекладача і, відповідно, специфікацію перекладу. Ю. Андрухович, для якого характерним є розмиття кордонів між високим і масовим мистецтвом, свідомо знижує стиль ретрансляції, обираючи своєю цільовою аудиторією максимально сучасне йому покоління читачів.

Висновки. Синтез літературного стилю епохи й ідіостилу перекладача, який якнайкраще унаочнюється різними перекладацькими трансформаціями тропейних

засобів у різночасових ретрансляціях, зумовлює різні ступені когнітивної близькості – когнітивну еквівалентність, аналогічність і варіантність. У разі відтворення засобів образності можливості досягнення когнітивної еквівалентності шляхом *калькування* в усіх перекладах є мінімальними з огляду на відмінності соціально-історичного контексту й культурно-естетичного середовища, на своєрідність мови першотвору й ретрансляцій, на прихильність автора й перекладачів до різних літературних стилів епохи та на авторські ідіостили, властиві їм як творчим особистостям. Найпродуктивнішими перекладацькими трансформаціями виявилися *модуляція, диференціація та конкретизація*, що призводять або до стилістичної когнітивної аналогічності зі зміною образності та стилістичної тональності зі збереженням смислової рівнозначності, або до референтної когнітивної варіантності зі зміною смислу в ретрансляції. Застосування *ампліфікації* у ретрансляціях результує у деталізації образів, відсутніх в оригіналі. Нульовий когнітивний варіант унаслідок *елімінації* одиниці оригіналу виявлено в усіх перекладачів. Причини появи нульових когнітивних варіантів можуть бути різними, а саме: скорочення тексту оригіналу для полегшення сприйняття зі сцени (І. Стешенко); спрощення важких для розуміння фрагментів оригіналу (П. Куліш); відмінності комунікативних ситуацій продуцента / адресанта і реципієнта / адресата (Ю. Андрухович).

Література:

1. Muñoz Martín R. On Paradigms and Cognitive Translatology. *Translation and Cognition*. London and New York: John Benjamins, 2010. P. 169–187.
2. O'Brien S. The Borrowers: Researching the Cognitive Aspects of Translation. *Target*. 2013. Vol. 25:1. P. 5–17.
3. Bolaños-Medina A. Self-efficacy in Translation. *Translation and Interpreting Studies*. 2014. Vol. 9:2. P. 197–218.
4. Bontempo K., Napier J., Hayes L., Brashear V. Does Personality Matter? *Translation and Interpreting*. 2014. Vol. 6 (1). P. 23–46.
5. Андрієнко Т. Когнітивний аспект перекладацького дискурсу. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13069/2/100_eejpl_journal_3.pdf.
6. Іваницька М. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах: монографія. Чернівці: Книги – XXI, 2015. 604 с.
7. Бойко Я. В. Образність часово віддаленого першотвору в контексті діяхронної множинності перекладів (на матеріалі ретрансляцій трагедії В. Шекспіра “The Tragedy of Hamlet”). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2020. Т. 23. С. 19–29.
8. Бойко Я. В. Когнітивно-дискурсивна модель діяхронної множинності перекладів часово віддаленого першотвору (на матеріалі українських ретрансляцій трагедій В. Шекспіра XIX–XXI століть): реф. дис. д-ра філол. наук: 10.02.16. Харків. 2023. 38 с.
9. Shakespeare W. *Romeo and Juliet*. New Haven and London: Yale University Press, 2004. 249 p.
10. Шекспір У. Ромео та Джульєтта. Переклад П. Куліша. Львів: Видане Українсько-руської видавничої спілки, 1901. 156 с.
11. Merriam-Webster's Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>.
12. Словник української мови в 11 т. Редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ: Наукова думка. URL: <http://sum.in.ua/>.
13. Шекспір В. Ромео і Джульєтта. Переклад І. Стешенко. *Твори у 6 томах: Том 2*. Київ: Дніпро, 1985. С. 311–413.
14. Шекспір У. Ромео і Джульєтта. Переклад Ю. Андруховича. Київ: А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2016. 208 с.

References:

1. Muñoz Martín, R. (2010). On Paradigms and Cognitive Translatology. *Translation and Cognition*. London and New York: John Benjamins, pp. 169–187 [in English].
2. O'Brien, S. (2013). The Borrowers: Researching the Cognitive Aspects of Translation. *Target*. Vol. 25:1, pp. 5–17 [in English].
3. Bolaños-Medina, A. (2014). Self-efficacy in Translation. *Translation and Interpreting Studies*. Vol. 9:2, pp. 197–218 [in English].
4. Bontempo, K., Napier, J., Hayes, L., Brashear, V. (2014). Does Personality Matter? *Translation and Interpreting*. Vol. 6 (1), pp. 23–46 [in English].

5. Andriienko, T. (2023). Kohnityvnyj aspekt perekladats'koho dyskursu [Cognitive aspect of translation discourse] [in Ukrainian].
6. Ivanyts'ka, M. (2015). Osobystist' perekladacha v ukrains'ko-nimets'kykh literaturnykh vzaiemynakh [Translator's personality in Ukrainian-German literary relations]: monohrafiia. Chernivtsi: Knyhy – XXI. 604 p. [in Ukrainian].
7. Boiko, Ya. V. (2020). Obraznist' chasovo viddalenooho pershotvoru v konteksti diakhronnoi mnozhynnosti perekladiv (na materialy retransliatsij trahedii V. Shekspira "The Tragedy of Hamlet") [The imagery of a time-remote original work in the context of a diachronic plurality of translations (case study of retranslations of W. Shakespeare's tragedy "The Tragedy of Hamlet")]. Visnyk Kyivs'koho natsional'noho linhvistychnoho universytetu. Seriia: Filolohiia. T. 23, pp. 19–29 [in Ukrainian].
8. Boiko, Ya. V. (2023). Kohnityvno-dyskursyvna model' diakhronnoi mnozhynnosti perekladiv chasovo viddalenooho pershotvoru (na materialy ukrains'kykh retransliatsij trahedij V. Shekspira XIX–XXI) [Cognitive-discursive model of the diachronic plurality in translation of the time-remote original text (case study of Ukrainian retranslations of W. Shakespeare's tragedies of the 19th–21st centuries).]: ref. dys. d-ra filol. nauk: 10.02.16. Kharkiv. 38 p. [in Ukrainian].
9. Shakespeare, W. (2004). *Romeo and Juliet*. New Haven and London: Yale University Press. 249 p. [in English].
10. Shakespeare, W. (1901). *Romeo ta Dzhul'ietta* [Romeo and Juliet]. Pereklad P. Kulisha. L'viv: Vydanie Ukrains'ko-rus'koi vydavnychoi spilky. 156 p. [in Ukrainian].
11. Merriam-Webster's Dictionary. (2023). URL: <https://www.merriam-webster.com/> [in English].
12. Slovnyk ukrains'koi movy v 11 t. (2023). [Dictionary of the Ukrainian language] Redkol.: I. K. Bilodid (holova) ta in. Kyiv: Naukova dumka. URL: <http://sum.in.ua/> [in Ukrainian].
13. Shakespeare, W. (1985). *Romeo i Dzhul'ietta* [Romeo and Juliet]. Pereklad I. Steshenko. Tvory u 6 tomakh: Tom 2. Kyiv: Dnipro, pp. 311–413 [in Ukrainian].
14. Shakespeare, W. (2016). *Romeo i Dzhul'ietta* [Romeo and Juliet]. Pereklad Yu. Andrukhovycha. Kyiv: A-ba-ba-ha-la-ma-ha. 208 p. [in Ukrainian].

ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРИ (НА ОСНОВІ АМЕРИКАНСЬКИХ СЕРІАЛІВ)

Бровкіна Оксана Володимирівна,

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германської філології
Сумського державного університету
ORCID ID: 0000-0003-0778-6387
SCOPUS AUTHOR ID: 57235632900

Кондратенко Катерина Віталіївна,

студентка 4-го курсу кафедри германської філології
Сумського державного університету
ORCID ID: 0009-0004-3242-8826

У статті окреслено особливості вживання фразеологічних одиниць у медіадискурсі на основі американських серіалів. Поняття дискурсу є ключовим у поданому дослідженні, оскільки воно охоплює лінгвістичні й екстралінгвістичні аспекти, які надають можливість чітко розкрити сутність і специфіку серіального явища як форми комунікації. Розглядаються особливості медіадискурсу та його вплив на суспільство. Також досліджуються лексико-семантичні та дискурсивно-прагматичні особливості англомовних фразеологізмів у серіалах. Ретельний розбір лексично-семантичних компонентів фразеологічних одиниць дає змогу зрозуміти не лише їхнє пряме значення, але й відтінки, які вони надають мовленню персонажів серіалів. Фразеологічні одиниці слугують для заповнення прогалів у лексичному складі мови, часто виступаючи єдиними виразами для опису ознак, станів і дій. Їхнє призначення полягає в тому, щоб пом'якшувати конфлікти, що виникають між когнітивними потребами й обмеженим лексичним складом мови. Наведені в роботі приклади вживання фразеологічних виразів сприяють більш глибокому контекстуальному аналізу, розкриваючи ефективність їх використання в передачі нюансів і тонкощів комунікативних ситуацій. Це дослідження поглиблює розуміння того, як фразеологізми стають не тільки засобом вираження, але й ключовими елементами культурного коду, вбудованими у структуру серіалів. Подана наукова праця виявляє важливі зв'язки між вживанням фразеологічних одиниць і сприйняттям контенту серіалів, поглиблюючи розуміння того, як вони впливають на аудиторію та формують культуру нації. Аналізуючи фразеологію у медіадискурсі, стаття вносить важливий внесок у лінгвістичні та культурологічні дослідження, розширює розуміння взаємодії мови, культури й сучасного медійного простору. Подане дослідження сприяє глибшому розумінню взаємодії мовленнєвих елементів із контекстом культурного та медійного середовища. Отримані результати можуть слугувати основою для подальших робіт у галузі медійної лінгвістики, спрямованих на розвиток нових методологій і теорій.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологія, медіадискурс, дискурс, лінгвістика, мова, культура, серіали, комунікація, медіалінгвістичний аналіз.

Brovkina Oksana, Kondratenko Kateryna. Features of phraseological units in the media space (based on American TV series)

The article outlines the peculiarities of the usage of phraseological units in the media discourse based on American TV series. The concept of discourse is key in this study, as it covers linguistic and extralinguistic aspects that make it possible to clearly reveal the essence and specificity of the serial phenomenon as a form of communication. The features of the media discourse and its impact on society are analyzed. The lexical-semantic and discursive-pragmatic features of the English phraseology in TV series are also studied. A careful analysis of the lexical and semantic components of phraseological units allows us to understand not only their direct meaning, but also the shades they give to the speech of the characters in the series. Phraseological units serve to fill in gaps in the lexical composition of the language, often acting as the only expressions to describe signs, states and actions. Their purpose is to mitigate the conflicts that arise between cognitive needs and the limited lexical structure of the language. The examples of the usage of phraseological expressions presented in this work contribute to a deeper contextual analysis, revealing the effectiveness of their use in conveying the nuances and subtleties of communicative situations. This study deepens the understanding of how phraseological expressions become not only a means of expression, but also key elements of the cultural code embedded in the structure of the series. This research paper reveals important connections between the use of phraseological units and the perception of the content of the series, deepening the understanding of how they influence the audience and shape the culture of the nation. By analyzing phraseology in media discourse, the article makes an important contribution to linguistic and cultural studies, expanding the understanding of the interaction between language, culture and the contemporary media space. This study contributes to a deeper understanding of the interaction of linguistic elements with the context of the cultural and media environment. The results obtained can serve as a basis for further work in the field of media linguistics aimed at developing new methodologies and theories.

Key words: idiom, phraseology, media discourse, discourse, linguistics, language, culture, TV series, communication, mediallynguistic analysis.

Вступ. Англійська мова, аналогічно до будь-якої іншої мови, адаптується до потреб комунікації. Різноманіття слів у мові визначає можливості точного та виразного висловлення понять чи предметів. Медіадискурс, як важливий аспект сучасного комунікаційного простору, визначається не лише вибором слів та їхнім семантичним навантаженням, але й використанням специфічних мовних конструкцій, таких як фразеологічні одиниці.

Слово «дискурс» означає «довга розповідь на якусь тему або діалог між двома людьми», «письмове або усне спілкування», «дискусія», «діалог між двома людьми» [1]. Уперше термін «дискурс» з'явився у статті «Дискурс-аналіз» впливового американського лінгвіста Зелліга Гарріса. Він розглядав дискурс як текст. Загалом, дискурс – поняття неоднозначне, але його розуміють і як мовлення, і як мовленнєву діяльність [2].

Поняття дискурсу трактується по-різному. Д. Шиффрін наголошує на подієво-ситуативному аспекті дискурсу й визначає його як інтегровані контекстуалізовані усні та письмові висловлювання [3]. А. Юкер і Д. Нунан поділяють думку про дискурс як динамічний процес, що переходить у знаковий продукт – текст [4; 5].

Сучасний медійний простір є важливим аспектом культурної інтеракції, де мова виступає ключовим засобом комунікації. У цьому контексті особливий інтерес викликають фразеологічні одиниці, які набувають нового виміру в сучасних масмедіа.

Проблема фразеології у стилістиці минулого століття – одна з актуальних і перспективних, на що вказують фразеогенез, глибина історії фразеології та різноманіття поглядів на фразеологізм як одиницю мови. Найбільш проривними у функціонально-стилістичному баченні фразеології, як відомо, є праці Ш. Балі. Дослідник у *Précis de stylistique* фактично формує функціональні групи фразеології та наголошує на неподільності і смисловій єдності фразеологізмів [6].

Актуальність роботи полягає в тому, що фразеологічні одиниці є невід'ємною частиною будь-якого дискурсу та процесу усного мовлення загалом, оскільки фразеологічні вирази дедалі більше вживаються як у повсякденному житті, так і в медійному просторі. Особливість фразеологічної одиниці полягає в тому, що її застосування та переклад у процесі мовлення може бути різним і мовці різних мовних культур використовують фразеологічні одиниці різного характеру в тій самій тематичі, що зумовлено культурно-історичними особливостями народу.

Об'єкт дослідження – фразеологізми англійської мови в медіадискурсі. Предмет дослідження – структурно-семантичні та прагма-дискурсивні характеристики фразеологічних одиниць, особливості структури, походження, розвитку та сучасного використання фразеологізмів у медійному просторі англійської мови.

Матеріалом дослідження стали роботи вітчизняних і закордонних лінгвістів, присвячені проблемам фразеології, американські серіали. Вибрано серіали різних жанрів і різних періодів із метою отримати широкий

обсяг даних для аналізу. У дослідженні були використані лінгвістичний, компаративістський, контрактивний, контекстуальний та описовий аналізи.

Результати. За останні роки слово «дискурс» стало найпоширенішим поняттям, що зустрічається в багатьох лінгвістичних виданнях. Водночас дискурс продовжує вважатися одним із найскладніших понять сучасних структурно-семіотичних досліджень, що характеризується різноманіттям підходів і трактувань. Під дискурсом Е. Бенвеніст розуміє будь-яке висловлення, яке зумовлює наявність комунікантів: адресанта, адресата, а також наміри адресата певним чином впливати на свого співрозмовника [7].

Порівняно з іншими видами дискурсу в медіадискурсі завжди привертає увагу актуальність проблеми використання фразеологічних одиниць і особливо модифікованих, трансформованих фразеологізмів. У медіадискурсі поширене використання модифікованих фразеологічних одиниць для донесення до читача переважно сатиричних, іронічних, гумористичних думок. Вживання фразеологічних одиниць у медіадискурсі зустрічається набагато частіше, ніж в інших видах дискурсу [1].

За теорією канадського ученого Г. М. Маклюєна, засоби масової комунікації як такі впливають безпосередньо на свідомість людей і розвиток суспільства самим фактом свого існування [8]. Д. Сизонов вважає медійним фразеологізмом певну мовну універсалію, яка надає медійним творам експресивності й емоційності. Медіафразеологізм – це одна з найвиразніших і дієвих лексичних одиниць у медійному дискурсі, яку використовують для емоційного впливу на читача. Фразеологічні одиниці надають медійним творам метафоричності, конотативності й експресивності. А сам фразеологізм набуває нового відтінку значення та може вживатися як прямо, так і модифіковано [9].

Фразеологія – порівняно молода наука, яка продовжує розвиватися та залучає до кола своїх дослідників все більше вчених і науковців. Як відомо, слово і фразеологічна одиниця є не тільки ефективним засобом передачі інформації, але й інструментом думки та постійним акумулятором культури. Здатність акумулювати в собі культурні смисли є важливою властивістю живої мови, що передається з покоління в покоління. Саме тому мова відіграє значну, якщо не сказати вирішальну, роль у формуванні особистості, національного характеру, етнічної єдності народу й нації [10].

Український мовознавець М. П. Кочерган зазначає такі ознаки фразеологічних одиниць, як структурно-семантична стійкість і відтворюваність. Пояснити це визначення можна таким чином: словосполучення стає фразеологізмом лише тоді, коли воно регулярно відтворюється в мовленні різних людей і зустрічається в багатьох контекстах. Передумовою виникнення фразеологізму є іноді несподіване сполучення слів [11].

Незалежно від того, як різні люди сприймають світ, вербалізують базові поняття та передають свій досвід, усі ми бачимо світ через «культурні окуляри», які рідко знімаємо. Інакше кажучи, комунікація і культура нерозривно пов'язані між собою [12].

Аналіз фразеологічних виразів у контексті сучасних телесеріалів допоможе виявити, як ці вирази не лише відтворюють лінгвістичні особливості, але і стають важливими елементами культурного діалогу. Поглиблене дослідження їхнього походження, семантичних відтінків і впливу на героїв і сюжет дає змогу розкрити той специфічний шар інформації, який передається глядачам через мову фразеології. Наприклад, фрази *Winter is coming*, *A lion doesn't concern itself with the opinion of sheep*, *When you play the game of thrones, you win or you die*, *Dracarys*, *Hold the door*, що взяті з популярного американського серіалу *Game of Thrones*, виявляються особливо значущими. Вони не тільки несуть у собі лінгвістичне значення, а й стають ключами до розуміння глибини культурних нюансів і традицій.

Не лише серіал *Game of Thrones* вирізняється наявністю таких фразеологізмів, які стають частиною мовного коду спільноти та відображають певні ситуації, почуття. Легендарна та знайома майже кожному пікап-фраза *How you doin'?*, виголошена персонажем Джої Тріббіані із серіалу *Friends*, стала культовою в зачаруванні жінок. Також загальновідомий вираз *Joey doesn't share food!* у національно-культурному контексті відображає американське цінювання особистого простору та вираження власних пріоритетів.

Ще одним яскравим прикладом, коли фраза із серіалу стає знаковою в житті й мовленні американської культури, є *That's what she said* із серіалу *The Office*. Вона є знаменитою в серіалі, виражаючи гумористичний підхід до ситуацій. Зазначена фраза використовується понад 43 рази, що вказує на важливість і широке вживання.

Пояснення фрази *Suit up!* можна знайти в серіалі *How I met your mother*, яку часто говорить Барні Стінсон. Вона є не тільки заклик до стилю, але й вираженням американського сприйняття важливості внутрішнього самопочуття та зовнішнього вигляду. Пригнічений Барні скористався порадою з флаєра і вперше одягнув костюм, створивши того Барні, якого ми знаємо сьогодні. Барні носить костюм, щоб відрізнити себе від мільйонів лемінгів у футболках і джинсах.

Серіал *Modern Family* налічує широкий спектр фразеологізмів, які чудово вплітаються в діалоги персонажів. Вони відіграють важливу роль у формуванні характерів і передачі ситуацій. Наприклад, у сімейних відносинах фразеологізми надають можливість передати складні емоції та ситуації. Дослідити це нам допоможе діалог із серіалу *Modern Family*:

– *I asked you to clean up the kitchen nine hours ago when I left for work. I come back, and it's the exact same mess, plus pickles and peanut butter!*

– *Leave me alone! I have a lot on my plate!*

– *Yes. Yes, I can see that, honey. You left it in the sink!*

Хейлі відмовляється від прибирання кухні, оскільки вона дуже зайнята. Вона використовує фразеологізм *to have a lot on someone's plate*, що вказує на те, що в неї багато справ і обов'язків, тобто дівчина надто зайнята для того, щоб ще щось виконати. Така відповідь дочки дає змогу Клер використати жартирливу і влучну гру слів.

Фразеологізми також є варіативними та можуть підлаштовуватися під конкретну ситуацію для надання мовленню експресивності:

– *So he's all like, "Get a life", and I'm like "No, thanks. Got nine."*

– *Sorry to interrupt, but I just took a break from painting. Wanted to come over, bring you some tea and tell you to break a paw.*

Цей діалог відбувається в школі під час підготовки до п'єси, у якій беруть участь батьки учнів. У цьому випадку ми бачимо використання модифікованого фразеологізму *break a paw*. Тут спостерігається гумористична адаптація відомого *break a leg*, що означає побажання успіху в театральному світі. У цій ситуації персонаж вживає *break a paw* як варіацію. Оскільки говорить із чоловіком, який одягнений у костюм kota. Наведені приклади доводять, що сучасний медійний простір є важливим аспектом культурної інтеракції, де мова виступає ключовим засобом комунікації. У цьому контексті особливий інтерес викликають фразеологічні одиниці, які набувають нового виміру в сучасних масмедіа.

Наведені приклади показують, що фразеологічні одиниці є ключами до розуміння глибини культурних нюансів. Це дає змогу людям отримувати не лише лінгвістичну інформацію, а й поглиблене розуміння контексту. Фразеологізми стають відомими цитатами, що вживаються в повсякденні. Глядачі, впізнавши ці фрази, можуть зіставляти їх з конкретними ситуаціями та персонажами, що додає інтертекстуальний шар взаємодії.

Висновки. Отже, фразеологія залишається актуальним і перспективним аспектом лінгвістичних досліджень. Кожна фразеологічна одиниця має свою історію, яка розповідає про життя, культуру, побут і звичаї країн. Фразеологізми все частіше зустрічаються в серіалах. Вони є важливою складовою дискурсу й комунікації і створюють особливий стиль сприйняття інформації. У серіалах вони відіграють роль носіїв національно-культурної інформації, передаючи особливості менталітету та традицій. Проте фразеологізми не лише відображають культурні цінності, але й роблять мовлення більш насиченим і цікавим. Це визначається взаємозв'язком між когнітивними процесами розуміння та сприйняття, що відбуваються в людському мозку, і ефективністю використання фразеологічних виразів у конкретних медійних контекстах. Отримані результати свідчать про те, що фразеологічні конструкції допомагають відтворити мовленнєвий стиль персонажів, підкреслити певні значення і є важливим чинником формування культурних особливостей у медійному просторі. Аналіз вживання фразеологічних одиниць у серіалах потрібно розглядати як важливий аспект сучасної лінгвістики та культурології. Робота відкриває перспективу для подальших досліджень, зокрема, можливості розширення аналізу фразеологізмів в інших медійних жанрах і культурних контекстах. Загалом вивчення фразеології у медіадискурсі сприяє більш глибокому розумінню взаємодії мови, суспільства й культури.

Література:

1. Khanlarova A. Sh. Stylistic use of phraseological units in media discourse (based on the materials of English and Azerbaijani languages). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33, № 2, Ч. 2. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-2/11>.
2. Harris Z. S. Discourse analysis. *Language*, 1952. 28 (1). P. 1–30, <https://doi.org/10.2307/409987>.
3. Schiffrin D. Approaches to Discourse. Blackwell Textbooks in Linguistics, Oxford: Blackwell, 1994. 470 p.
4. Jucker Andreas H. Discourse analysis and relevance. In: Franz Hundsnurscher and Edda Weigand (Eds.), *Future perspectives of dialogue analysis*. Tübingen: Niemeyer, 1995. P. 121–146, <https://doi.org/10.1515/9783111332079-006>.
5. Nunan D. *Introducing Discourse Analysis*. London : Penguin Books, 1993.
6. Bally C. *Précis de stylistique: esquisse d'une methode fondée sur l'étude du français moderne*. Geneva : A. Eggimann, 1905. 183 p.
7. Benveniste É. *Problems in general linguistics.english*. Miami : University of Miami Press, 1971. 317 p.
8. McLuhan M. *Understanding media: The extensions of man*. New York : McGraw Hill, 1964. 392 p.
9. Сизонов Д. Стилістика фразеології в мультимедійній комунікації: пошук нового. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. № 2 (32). С. 72–75. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.14>.
10. Венжинович Н. Ф. Особливості перекладу фразеологізмів з української мови англійською : навчально-методичний посібник для студентів філологічного факультету, ОП «Українська мова та література. Англійська мова та література». Ужгород : Ужгор. нац. ун-т, 2021. 104 с.
11. Глуховська М. Прагматичний потенціал та компоненти фразеологічних одиниць в англійській мові. *Актуальні питання іноземної філології*. 2021. Вип. 14. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-14-6>.
12. Liu S., Gallois C., Volcic Z. *Introducing intercultural communication: global cultures and contexts*. 2nd ed. London : SAGE Publications Ltd, 2015. 384 p.

References:

1. Khanlarova, A. Sh. (2022). Stylistic use of phraseological units in media discourse (based on the materials of English and Azerbaijani languages). *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seria: Filolohiia. Zhurnalistyka*. 2022. T. 33, № 2, Ch. 2. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.2-2/11>.
2. Harris, Z. S. (1952). Discourse analysis. *Language*, 28 (1). P. 1–30, <https://doi.org/10.2307/409987>.
3. Schiffrin, D. (1994). Approaches to Discourse. Blackwell Textbooks in Linguistics, Oxford: Blackwell. 470 p.
4. Jucker Andreas, H. (1995). Discourse analysis and relevance. In: Franz Hundsnurscher and Edda Weigand (Eds.), *Future perspectives of dialogue analysis*. Tübingen: Niemeyer. P. 121–146, <https://doi.org/10.1515/9783111332079-006>.
5. Nunan, D. (1993). *Introducing Discourse Analysis*. London: Penguin Books.
6. Bally, C. (1905). *Précis de stylistique: esquisse d'une methode fondée sur l'étude du français moderne*. Geneva: A. Eggimann. 183 p.
7. Benveniste, E. (1971). *Problems in general linguistics.english*. Miami: University of Miami Press. 317 p.
8. McLuhan, M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. New York: McGraw Hill. 392 p.
9. Syzonov, D. (2022). Stylistyka frazeolohii v multymediinii komunikatsii: poshuk novoho. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. Folklorystyka*. № 2 (32) [Stylistics of phraseology in multimedia communication: search for new things. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary studies. Linguistics. Folklore studies. 2022. № 2 (32)]. P. 72–75. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.14> [in Ukrainian].
10. Venzhynovych, N. F. (2021). Osoblyvosti perekladu frazeolohizmiv z ukrainskoi movy anhliiskoiu: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv filolohichnoho fakultetu, OP “Ukrainska mova ta literatura. Anhliiska mova ta literatura” [Features of translation of phraseological units from Ukrainian into English: a study guide for students of the Faculty of Philology, program “Ukrainian Language and Literature. English Language and Literature”]. Uzhhorod: Uzhhorod National University, 104 p. [in Ukrainian].
11. Hlukhovska, M. (2021). Prahmatychnyi potentsial ta komponenty frazeolohichnykh odynts v anhliiskii movi [Pragmatic potential and components of phraseological units in English]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*. Vyp. 14 [Topical issues of foreign philology. Issue 14]. 38–43 p. DOI: <https://doi.org/10.32782/2410-0927-2021-14-6> [in Ukrainian].
12. Liu, S., Gallois, C., Volcic, Z. (2015). *Introducing intercultural communication: global cultures and contexts*. 2nd ed. London: SAGE Publications Ltd. 384 p.

COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC PARAMETERS OF A SCIENTIFIC VIDEO BLOG AS INTERNET DISCOURSE GENRE

Havrylenko Kateryna Mykolaivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Teacher at the Department of English for Special Purposes № 2
Faculty of Linguistics
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
ORCID ID: 0000-0001-9474-1990
Researcher ID: EVL-7505-2022

Meleshko Inna Viktorivna,

Senior Teacher at the Department of English for Special Purposes № 2
Faculty of Linguistics
National Technical University of Ukraine
“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”
ORCID ID: 0000-0002-7414-7828

Scientific video blogs (vlogs) are quickly developing online platforms for sharing scientific information as video content and covering a wide range of scientific topics for disseminating scientific information to a broad auditorium.

In this paper the communicative and pragmatic parameters of a scientific video blog as an internet discourse genre are studied; the characteristics and features of scientific video blogs as well as their contribution to online communication are analysed.

One of the key features of scientific video blogs discussed in the paper is the use of visual presentations for sharing complex scientific concepts through images, graphs, animations, demonstrations, etc. in a visually attractive manner, which increases the overall understanding and engagement of the audience. The linguistic parameters of vloggers' verbal delivery play an important role in delivering scientific information effectively. They should use clear and persuasive language, avoiding jargon and difficult technical terms that may hinder comprehension and provide conversational and informal language style, making the content more accessible to viewers of various backgrounds. The interactive approach creates a sense of community and permits to exchange the ideas and knowledge.

Scientific video blogs aim to bridge the gap between scientific research and the general public, making complex concepts more understandable and relatable for the diverse target audience, for which vloggers should tailor their content, using relatable examples, analogies, and storytelling techniques to enhance comprehension.

Scientific video blogs have appeared as a popular genre of internet discourse, offering a unique and engaging platform for the dissemination and popularization of scientific knowledge. By creating visual presentations, using clear verbal delivery, and interactive elements, vloggers effectively communicate complex scientific concepts to a diverse audience. The communicative and pragmatic parameters of purpose, target audience, and credibility further contribute to the success and impact of scientific video blogs and are the subjects of further linguistic research.

Key words: *communicative parameter; linguopragmatic parameters, linguistics of blogs, pragmatic parameter, scientific video blog, vlog.*

Гавриленко Катерина, Мелешко Інна. Комунікативно-прагматичні параметри наукового відеоблогу як жанру інтернет-дискурсу

Наукові відеоблоги (vlogs) – це швидко прогресуючі онлайн-платформи для обміну науковою інформацією та охоплення широкого кола наукових тем для поширення наукової інформації серед широкої аудиторії.

У статті досліджено комунікативні та прагматичні параметри наукового відеоблогу як жанру інтернет-дискурсу; проаналізовано характеристики й особливості наукових відеоблогів, а також їх внесок в онлайн-комунікацію.

Однією з ключових особливостей наукових відеоблогів, розглянутих у статті, є використання візуальних презентацій для популяризації складних наукових концепцій за допомогою зображень, графіків, анімації, демонстрацій тощо у візуально привабливий спосіб для покращення загального розуміння наукового контенту та залученості аудиторії.

Мовні параметри словесної подачі відеоблогерів відіграють важливу роль в ефективному поширенні наукової інформації. Вони повинні використовувати чітку та переконливу мову, уникаючи жаргонізмів і складних технічних термінів, які можуть перешкодити розумінню, і забезпечувати відповідний мовний стиль, робити контент більш доступним для глядачів із різноманітним освітнім рівнем. Інтерактивний підхід створює відчуття спільності та дає змогу обмінюватися ідеями та знаннями.

Наукові відеоблоги мають на меті подолати розрив між науковими дослідженнями та широкою громадськістю, роблячи складні концепції більш зрозумілими й доступними для різноманітної цільової аудиторії, для якої відеоблогери адаптують свій контент, використовуючи приклади, аналогії та методи оповідання, щоб покращити розуміння.

Наукові відеоблоги виникли як популярний жанр інтернет-дискурсу, пропонуючи унікальну та привабливу платформу для поширення й популяризації наукових знань. Створюючи візуальні презентації, використовуючи чітку вербальну подачу й інтерактивні елементи, відеоблогери ефективно доносять складні наукові концепції до різноманітної аудиторії. Комунікативні та прагматичні параметри покликані сприяти успіху та впливу наукових відеоблогів і є предметом подальших лінгвістичних досліджень.

Ключові слова: *комунікативні параметри, лінгвопрагматичні параметри, лінгвістика блогів, прагматичні параметри, науковий відеоблог, влог.*

Introduction. Scientific video blogs or vlogs are becoming increasingly popular among internet users, offering an alternative and accessible way to obtain scientific information. These video blogs represent an interesting genre of Internet discourse that combines communicative and pragmatic parameters. They provide a convenient way to share scientific information and research with the general public. Linguistic content analysis of science video blogs is an important tool for studying the communication strategies used in such videos. This analysis allows researchers to understand how scientific information is presented and communicated in video format, and also how various linguistic techniques influence the perception and understanding of the material.

Materials and methods. Scientists research the linguistics of blogs as one of the genres in the field of computational linguistics or sociolinguistics. D. Puspita, S. Suprayogi, and J. Reinhardt analyze the language used in blog posts, comments, and other online texts to understand various aspects of communication, language variation, and social interaction. Some specific areas of study within the linguistics of blogs have been described by S. Eldursi and I. Martínez.

Linguists analyze how language varies across different types of blogs, such as personal blogs, professional blogs, or niche-specific blogs (K. Hyland and H. Zou). They examine factors like vocabulary, grammar, and discourse patterns to understand how language is shaped by the blogging context.

S. Eldursi, N. Madzlan, G. Seng and H. Kesevan study the structure and organization of blog posts and comments to uncover patterns of communication. They analyze how bloggers use language to convey their ideas, engage with readers, and create a sense of community within the blogosphere.

S. Spanou, M. Zafiri, K. Bredbenner, and S. Simon investigate how blogs reflect and shape social identities, communities, and language practices. They explore topics like language ideologies, linguistic creativity, and the role of blogs in language change and evolution.

Computational linguists develop algorithms and tools to automatically extract linguistic information from large blog datasets. They use techniques like text classification, sentiment analysis, and topic modelling to gain insights into the linguistic characteristics of blogs.

In this article, we consider the main characteristics of a scientific video blog and its impact on communication in the online environment and analyze the communicative and pragmatic parameters of a scientific video blog as a genre of Internet discourse.

Discussion. A video blog (or vlog) is an Internet communication format where authors create various thematic videos, talk about their lives, review products, share tips, etc. Vlogs can vary in topic and style, and each author has a unique approach to content creation [1].

The main characteristics of a scientific video blog are the topic, target audience, communication style, and video structure. The topic and content of scientific vlogs cover a wide range of scientific fields and each video blogger spe-

cializes in a specific area of science sharing their knowledge and research with the audience. The target audience of scientific vlogs includes a wide auditorium, including students, scientists, professionals and curious individuals. Scientific vlogs provide simple, clear language to make scientific information accessible and interesting to everyone. Science vloggers use communication strategies to reach the audience. They can use examples from everyday life, analogies and interactive elements to make their videos more interesting and understandable. Scientific vlogs usually have a clear structure that includes an introduction, body, and conclusion. The introduction presents the general topic, and the body discusses the main aspects of the study or concept. The conclusion usually contains a summary of the topic discussed [2, p. 32; 3].

Scientific vlogs often use graphics, diagrams, animations, and other visual elements to visualize complex concepts and make them easier for audiences to understand. Some scientific vlogs offer such interactive elements as polls, tests, or assignments to motivate the audience and involve them in the learning process. Scientific vlogs usually offer the opportunity to leave comments and ask questions, which permit the audience to interact with the video blogger, receive additional information or clarify unclear points.

The advantages of scientific vlogs are accessibility and the possibility to receive scientific information at a convenient time and place watching the video on their smartphones, tablets or computers as many times as they wish. They use simple language making scientific information understandable even for those who do not have professional training in the field. As a rule, scientific vlogs are created in a fun and exciting way, which helps to attract the attention of the audience and make the learning process more interesting and memorable [4].

The linguistic and pragmatic parameters of a video blog are determined by the target audience. The authors of video blogs address a specific group interested in the topics and content presented and can vary in age, aims and interests. Creating content authors should take into account the interests and needs of their audience [5, p. 715].

Linguopragmatic parameters of a video blog also take into account the style and tone of communication, which the authors choose to create a certain atmosphere and emotional impact on viewers. Some vloggers prefer a more formal and professional style, while others use a more informal and conversational style. The choice of style and tone depends on the goals and nature of the content [6]. The language used in the video blog is also an important linguopragmatic parameter. Authors choose different language tools to achieve certain communicative goals. For example, they may use different lexical units, grammatical structures or stylistic techniques to create the effect of humour, emotional impact or beliefs.

The linguopragmatic parameters of the video blog also include the structure of the video. Authors can use different structures to organize their information and make content more understandable and readable to viewers. For example, they can use headers, subheadings, lists, or other design

elements to highlight key information and facilitate video navigation [7]. Nonverbal means of communication such as gestures, facial expressions, intonation, and visuals are also important linguopragmatic parameters of video blogging, which help authors express their thoughts and emotions, establish contact with the audience and make communication more effective.

The linguopragmatic parameters of the video blog play an important role in the style formation, communication effectiveness and impact on viewers. The identification of the target audience, the choice of the communication style, the use of language, video structure and non-verbal means of communication – all these parameters affect the perception and understanding of the video blog content. Considering these parameters will help the authors create more attractive and effective content for the audience.

The purpose of linguistic analysis of scientific video blog content is to study the communicative strategies used in such video materials, as well as to identify the features of the linguistic design and structure of video blogs [8]. The analysis permits to determine which linguistic techniques and stylistic features are used to attract the attention of viewers, retain their interest and convey scientific information effectively.

For conducting a linguistic analysis of the scientific video blog content various methods and approaches are used [9]. The analysis of the lexical composition and structure of the text demonstrates to researchers the specific vocabulary and terminology used, and the structure of sentences and paragraphs in video blogs, which permits to determine the accuracy of the scientific information transmitted.

Another method is the analysis of rhetorical techniques and strategies. Researchers pay attention to emotional colouring, narrative techniques, and the use of examples and illustrations for presenting scientific information.

Some examples of linguistic analysis of the content of scientific video blogs could be the analysis of lexical composition or the use of specific terminology in the video blog; the analysis of sentence structure, e.g., use of passive voice and complex sentences, creating a formal and scientific style of presentation.

The rhetorical techniques analysis demonstrates the application of narrative techniques for the presentation of scientific information and attracting the viewer's attention.

Linguistic analysis of the scientific video blog content is an important tool for studying the communication strategies used in such video materials. The analysis allows researchers to understand how scientific information is presented and transmitted in video format, as well as how various lin-

guistic techniques affect the perception and understanding of material. It helps to determine the features of linguistic design and structure of video blogs, as well as identify effective communication strategies used to attract the attention of viewers and transmit scientific information.

One of the main features of a scientific video blog is the use of passive voice, which permits to maintain objectivity and distance from the topic and the author does not include his subjective opinions or assessments but provides factual information. (e.g., *Many researchers believe that...* instead of *I believe that...*).

The use of passive constructions also helps to focus attention on the action or process rather than the person performing the action. This makes it possible to focus on the study itself, and not on the researcher (e.g., *The study was done...* instead of *We did the study...*) [10].

In scientific video blogging, titles and subtitles play an important role in organizing information and helping readers navigate the content quickly. As a rule, they are informative and reflect the content of each section accurately. The structure of a scientific video blog includes an introduction, a main body with some factual information and examples, and a conclusion [11].

A scientific video blog is written in an accessible and understandable language to attract a wide audience and at the same time maintain the accuracy and objectivity of the information. The use of special terms and definitions is accompanied by explanations so that readers without prior knowledge can understand the content of the video blog [12].

A scientific video blog requires a special linguistics approach. The use of the third person and passive voice helps to maintain objectivity and distance from the topic under study. Titles and subtitles organize information, as well as standardized understandable language makes video blogging attractive to a wide audience.

Results. The language of scientific video blogs as a new and effective way of scientific information distribution has distinguished communicative-pragmatic parameters and requires the complex analysis of such aspects as scientific video blog subject, target audience, communicative style and blog structure. The visual elements, interactivity and feedback possibilities support scientific video blog popularity and provide the availability and clarity of scientific information. They can be useful tools for education and science popularization. Therefore, further research on the communicative and pragmatic parameters of scientific vlogs can provide valuable insights into the effectiveness of this genre in the language of scientific communication.

Bibliography:

1. Lestari N. Improving the speaking skill by vlog (video blog) as learning media: the EFL students perspective. *International journal of academic research in business and social sciences*. 2019. Vol. 9, no. 1. URL: <https://doi.org/10.6007/ijarbs/v9-i1/5490>.
2. Hyland K., Zou H. (. In the frame: signalling structure in academic articles and blogs. *Journal of pragmatics*. 2020. Vol. 165. P. 31–44. URL: <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2020.05.002>.
3. Munoz Morecillo J., Czurda K., Robertson-von Trotha C. Y. Typologies of the popular science web video. *Journal of science communication*. 2016. Vol. 15, no. 04. P. A02. URL: <https://doi.org/10.22323/2.15040202>.
4. Hung S.-T. Pedagogical applications of Vlogs: An investigation into ESP learners' perceptions. *British journal of educational technology*. 2010. Vol. 42, no. 5. P. 736–746. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2010.01086.x>.

5. Zou H., Hyland K. Reworking research: interactions in academic articles and blogs. *Discourse studies*. 2019. Vol. 21, no. 6. P. 713–733. URL: <https://doi.org/10.1177/1461445619866983>.
6. Pascual D. Analysing digital communication: Discursive features, rhetorical structure and the use of English as a lingua franca in travel blog posts. *Journal of English studies*. 2018. Vol. 16. P. 255. URL: <https://doi.org/10.18172/jes.3556>.
7. Martínez Palacios I. M. Methods of data collection in English empirical linguistics research: results of a recent survey. *Language sciences*. 2020. Vol. 78. P. 101263. URL: <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2019.101263>.
8. Reinhardt J. Social media in second and foreign language teaching and learning: blogs, wikis, and social networking. *Language teaching*. 2018. Vol. 52, no. 1. P. 1–39. URL: <https://doi.org/10.1017/s0261444818000356>.
9. Zou H. (Hyland K. “Think about how fascinating this is”: engagement in academic blogs across disciplines. *Journal of English for academic purposes*. 2020. Vol. 43. P. 100809. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2019.100809>.
10. Puspita D., Suprayogi S. Language use variation of L2 writers in weblog across different gender and genres. *Rainbow: journal of literature, linguistics and culture studies*. 2021. Vol. 10, no. 2. P. 42–50. URL: <https://doi.org/10.15294/rainbow.v10i2.48936>.
11. Eldursi S. Formality and contextuality in blogs: a linguistic analysis. Goteburg Universitet, 2014. 79 p. URL: <http://hdl.handle.net/2077/35179>.
12. Mandasari, B., & Aminatun, D. (2020). VLOG: A Tool to Improve Students' English Speaking Ability At University Level. *Proceedings Universitas Pamulang*, 1 (1).
13. Mandasari B., Aminatun D. VLOG: a tool to improve students' English speaking ability at university level. *The 3rd Indonesian International Conference on Linguistics, Language Teaching, Literature and Culture: Proceedings Universitas Pamulang*. Indonesia, 2019. P. 245–254.

References:

1. Lestari, N. (2019). Improving the speaking skill by vlog (video blog) as learning media: The EFL students perspective. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9 (1), <https://doi.org/10.6007/ijarbss/v9-i1/5490>.
2. Hyland, K., & Zou, H. J. (2020). In the frame: Signalling structure in academic articles and blogs. *Journal of Pragmatics*, 165, 31–44, <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2020.05.002>.
3. Morcillo, J. M., Czurda, K., & Trotha, C. Y. (2015). Typologies of the popular science web video. arXiv preprint [arXiv:1506.06149](https://arxiv.org/abs/1506.06149).
4. Hung, S.-T. (2010). Pedagogical applications of Vlogs: An investigation into ESP learners' perceptions. *British Journal of Educational Technology*, 42 (5), 736–746, <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2010.01086.x>.
5. Zou, H., & Hyland, K. (2019). Reworking research: Interactions in academic articles and blogs. *Discourse Studies*, 21 (6), 713–733, <https://doi.org/10.1177/1461445619866983>.
6. Pascual, D. (2018). Analysing digital communication: Discursive features, rhetorical structure and the use of English as a lingua franca in travel blog posts. *Journal of English Studies*, 16, 255, <https://doi.org/10.18172/jes.3556>.
7. Martínez, I. M. P. (2020). Methods of data collection in English empirical linguistics research: Results of a recent survey. *Language Sciences*, 78, 101263, <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2019.101263>.
8. Reinhardt, J. (2019). Social media in second and foreign language teaching and learning: Blogs, wikis, and social networking. *Language Teaching*, 52 (1), 1–39, <https://doi.org/10.1017/S0261444818000356>.
9. Zou, H. J., & Hyland, K. (2020). Think about how fascinating this is: Engagement in academic blogs across disciplines. *Journal of English for Academic Purposes*, 43, 100809, <https://doi.org/10.1016/j.jeap.2019.100809>.
10. Puspita, D., & Suprayogi, S. (2021). Language use variation of L2 writers in weblog across different gender and genres. *Rainbow: Journal of Literature, Linguistics and Culture Studies*, 10 (2), 126–134, <https://doi.org/10.15294/rainbow.v10i2.48936>.
11. Eldursi, S. (2014). *Formality and contextuality in blogs: A linguistic analysis*. <http://hdl.handle.net/2077/35179>.
12. Mandasari, B., & Aminatun, D. (2019). VLOG: a tool to improve students' English speaking ability at university level. *The 3rd Indonesian international conference on linguistics, language teaching, literature and culture* (p. 245–254). Universitas Pamulang.

LINGUISTIC ASPECT OF INTERCULTURAL CONFLICT COMMUNICATION

Harbera Iryna Volodymyrivna,

Ph.D. in Philology,

Assistant Professor at the Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology

Vasyl' Stus Donetsk National University

ORCID ID: 0000-0001-5365-054X

The article reveals the linguistic aspect of intercultural conflict communication with the help of a specially prepared linguistic experiment on "Interlingual homonyms" (conducted with English- and Ukrainian-speaking students of Vasyl' Stus Donetsk National University), as well as through scientific observation (interesting conflict-generating communication situations during the educational process, the subject of which was the contradictory use of certain morphological forms and phraseological units, were identified). Intercultural communication is positioned as a process of verbal and non-verbal communication between people belonging to different national and cultural communities. Conflict in intercultural communication (i.e., intercultural conflict communication) is presented as a cultural phenomenon, the content of which is determined by cultural factors, and the process of emergence and development of conflicts is regulated by cultural norms, which under certain circumstances lead to the emergence of special cultural rituals that affect the process of conflict interaction between participants. The analysis of the linguistic aspect of intercultural conflict communication is to identify verbal and non-verbal markers of cultural information in order to achieve communicative interaction between representatives of different cultures and prevent the emergence of communicative conflicts. Specific examples demonstrate that intercultural conflict communication can be realized at several linguistic levels: lexical, phraseological, morphological, and syntactic. It is proved that the most effective way to regulate intercultural conflict communication is to develop intercultural communication competence in its real and potential participants as the ability to adequately use culturally significant language tools, concepts and behavioral stereotypes.

Key words: communicative conflict, English language, intercultural communicative competence, intercultural conflict communication, interlingual homonym, linguistic aspect, Ukrainian language.

Гарбера Ірина. Лінгвістичний аспект міжкультурної конфліктної комунікації

У статті розкрито лінгвістичний аспект міжкультурної конфліктної комунікації за допомогою спеціально підготовленого лінгвістичного експерименту на тему «Міжмовні омоніми» (проведеного англійсько- та українськомовними студентами Донецького національного університету імені Василя Стуса), а також шляхом наукового спостереження (виокремлено цікаві конфліктогенні комунікативні ситуації під час навчального процесу, предметом яких стало суперечливе вживання певних морфологічних форм і фразеологічних одиниць). Міжкультурну комунікацію позиціоновано як процес вербального та невербального спілкування між людьми, які належать до різних національних і культурних спільнот. Конфлікт під час міжкультурної комунікації (тобто міжкультурну конфліктну комунікацію) репрезентовано як культурний феномен, зміст якого визначується культурними чинниками, а процес виникнення й розвитку конфліктів регульований культурними нормами, які за певних обставин призводять до появи особливих культурних ритуалів, що впливають на процес конфліктної взаємодії між учасниками. Аналіз лінгвістичного аспекту міжкультурної конфліктної комунікації полягає у виявленні вербальних і невербальних маркерів культурної інформації з метою досягнення комунікативної взаємодії представників різних культур і запобігання появи комунікативних конфліктів. На конкретних прикладах продемонстровано, що міжкультурна конфліктна комунікація здатна реалізовуватися на кількох мовних рівнях – лексичному, фразеологічному, морфологічному, синтаксичному. Доведено, що найефективніший спосіб регулювати міжкультурну конфліктну комунікацію – формування у її реальних і потенційних учасників міжкультурної комунікативної компетенції як здатності адекватно використовувати культурно значущі мовні засоби, концепти й поведінкові стереотипи.

Ключові слова: комунікативний конфлікт, англійська мова, міжкультурна комунікативна компетенція, міжкультурна конфліктна комунікація, міжмовний омонім, лінгвістичний аспект, українська мова.

Introduction. The problem of intercultural conflict communication is especially relevant today in connection with the active process of globalization and the need to form new connections in various spheres of practical activity: educational, scientific, business, economic, private, etc. Many people (particularly students) encounter problems of intercultural misunderstanding due to differences in culturally specific communication norms. This misunderstanding leads not only to uncertainty and fear of communication fails, but also often to the emergence of intercultural communication conflicts.

The problem of intercultural conflict communication is the subject of research in many humanities: philosophy, anthropology, history, ethnography, psychology, sociology,

communication theory, linguistics. And we believe that the linguistic aspect of intercultural communication is one of the most important, which can be influenced in order to increase its effectiveness, avoiding potential misunderstandings and communicative conflicts [1].

Intercultural communication is the process of verbal and non-verbal communication between people belonging to different national and cultural communities. It is always an interpersonal communication in which the cultural environment in which the communicators were formed is very important [2]. At the same time, it is important to explore ways to avoid cultural misunderstandings in communication with foreigners. Linguistic aspect of intercultural communication consists in identifying verbal and non-verbal

markers of cultural information in order to achieve communicative cooperation of representatives of different cultures and prevent communicative conflict. Conflict is a cultural phenomenon, the content of which is determined by cultural factors, and the process of emergence and development of conflicts is regulated by cultural norms, which under certain circumstances lead to the emergence of special cultural rituals that affect the process of conflict interaction between participants [3].

Materials and methods. We want to share our experience of capturing sometimes partially simulated, sometimes real intercultural conflict communication. Our Department of General and Applied Linguistics and Slavic Philology of Vasyl' Stus Donetsk National University works with foreign students of the preparatory department, to whom we teach Ukrainian as a foreign language.

In order to represent the potential conflict of intercultural communication, we conducted a small linguistic experiment (used in our study as the main method, along with the additional method of scientific observation).

Discussion. The topic of the linguistic experiment: Interlingual homonyms (English – Ukrainian). Respondents: 10 English-speaking and 10 Ukrainian-speaking students, whose conversational level of the Ukrainian and English languages, is A1-A2. Linguistic experiment algorithm: 1) the student receives a list of 16 interlingual homonyms, giving each a brief interpretation; 2) based on his/her own understanding of the interlingual homonym, the student suggests a possible context of its use.

As a result, we recorded the following interesting cases of potentially conflict intercultural communication caused by ignorance of the semantic content of a homonym in the language the student is studying (see tables 1–16):

Table 1

Interlingual homonym ADEPT	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
'expert'	'fan'
Conflictogenic contextual use of the Ukr. Lexeme "адепт" from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme "adept" from a Ukrainian speaker
Ти не адепт кулінарії, бо не маєш диплом про це.	Don't talk to her, she's an adept of hard rock, tattoos and parties.

Table 2

Interlingual homonym ARTIST	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
'painter'	'performer'
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme "артист" from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme "artist" from a Ukrainian speaker
Я бачив картини Малевича, але не люблю цього артиста.	I think the most famous artists in America now are Taylor Swift, Ariana Grande, Selena Gomez.

Table 3

Interlingual homonym BEHEMOTH	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
'monster'	'hippo'
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme "бегемот" from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme "behemoth" from a Ukrainian speaker
У сучасній політиці є дуже багато бегемотів.	I think all behemoths should live in nature and be free.

Table 4

Interlingual homonym BRA	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
'underwear'	'sconce'
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme "бра" from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme "bra" from a Ukrainian speaker
Не показуй свої бра нікому! Це інтимно!	I hung beautiful white bras throughout the bedroom.

Table 5

Interlingual homonym BUCKET	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
'container'	'bouquet'
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme "букет" from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme "bucket" from a Ukrainian speaker
Візьму твій букет, щоб помити підлогу!	I'll give my mother a bucket of roses for her birthday – I think she'll like it.

Table 6

Interlingual homonym CABINET	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
'furniture'	'office'
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme "кабінет" from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme "cabinet" from a Ukrainian speaker
Сховай в цей кабінет всі непотрібні речі, сміття.	You're the boss, you have to sit and work in the cabinet and not stick out.

Table 7

Interlingual homonym FOCUS	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
'attention'	'trick'
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme "фокус" from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme "focus" from a Ukrainian speaker
Я відповідальний, тому завжди показую фокус на роботі.	Focus isn't needed in education, it's inappropriate.

Table 8

Interlingual homonym INSULT	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
'rude remark'	'stroke'
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme "інсульт" from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme "insult" from a Ukrainian speaker
Я хороший друг, рідко роблю друзям інсульт.	Don't do that! You don't want me to have an insult.

Table 9

Interlingual homonym INVALID	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
‘not acceptable’	‘disabled person’
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme “інвалід” from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme “invalid” from a Ukrainian speaker
Ти ведеш себе неправильно, як інвалід.	Invalid is forever, for life.

Table 10

Interlingual homonym LUNATIC	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
‘foolish or crazy person’	‘sleepwalker’
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme “лунатик” from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme “lunatic” from a Ukrainian speaker
Лунатик має бути окремо від психічно здорових людей.	My sister is a lunatic since childhood, but it’s even cute.

Table 11

Interlingual homonym MARSH	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
‘wet land’	‘march’
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme “марш” from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme “marsh” from a Ukrainian speaker
За лісом починається марш, я не хочу втопитися, тому не піду туди.	There was a marsh of gymnasts at the City Day parade.

Table 12

Interlingual homonym MILITIA	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
‘military force’	‘police’
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme “міліція” from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme “militia” from a Ukrainian speaker
Міліція не робить порядок, вона теж воює.	Previously, the police in Ukraine was a militia.

Table 13

Interlingual homonym PATHETIC	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
‘lack of respect’	‘grand’
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme “патетичний” from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme “pathetic” from a Ukrainian speaker
Не кричи так, бо виглядаєш патетичною.	I adore the work of this pathetic Ukrainian poet.

Table 14

Interlingual homonym SCHOLAR	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
‘specialist’	‘pupil’
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme “школяр” from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme “scholar” from a Ukrainian speaker
Мій батько – справжній школяр медицини, працює вже двадцять років.	I don’t like tutoring scholars, they aren’t yet very responsible and diligent.

Table 15

Interlingual homonym SERVANT	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
‘assistant’	‘cupboard’
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme “сервант” from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme “servant” from a Ukrainian speaker
Я буду багато заробляти, але не найматиму серванта.	Put this dish directly on the servant.

Table 16

Interlingual homonym TROOP	
Meaning in English	Meaning in Ukrainian
‘soldier’	‘corpse’
Conflictogenic contextual use of the Ukr. lexeme “групи” from an English speaker	Conflictogenic contextual use of the Eng. lexeme “troops” from a Ukrainian speaker
Вашу країну охороняють групи.	Troops are of no use in war.

It should be noted that the conflictogenic of intercultural communication is not limited to the purely lexical level of the language being studied. For example, we recorded potentially conflict communicative situations representing the morphological level of language.

Conflictogenic contextual use of the pronoun “ти / ви” (“you”) from an English speaker:

Student: Привіт, Лідія! **Ти** – мій новий викладач?

Teacher: Так, Алекс, я – **ваш** новий викладач. Звертайтеся до мене на «**ви**»!

Conflictogenic contextual use of the pronoun “anybody” (means “somebody”) from a Ukrainian speaker:

I’m very happy for her! She’ll definitely become anybody!

No less interest is caused by the problem of idioms (as precisely those figurative language means that most vividly express national and cultural specificity [4]). So, for example, students, just beginning to study the language, try to operate in the process of communication with idioms known to them, trying to establish contact with the interlocutor, make a compliment, etc., but fail due to the inability to choose an adequate equivalent.

Below you can see several interesting communicative situations we recorded, which could potentially lead to conflict due to the incorrect use of idioms.

English-speaking students:

Ого! Вона одягнена, щоб убити! (“dressed to kill” means ‘beautifully dressed’)

Я бажаю тобі бути коробкою з птахами! (“be a box of birds” means ‘very happy’)

Ukrainian-speaking students:

You know a lot of interesting historical facts! A real shot sparrow!

You are so beautiful that I can drink water from your face!

Results. We can conclude that the linguistic aspect of intercultural communication is one of the priorities, by effectively influencing it, we can avoid potentially conflict communicative situations.

It is the difference between cultural-linguistic concepts and cultural-linguistic standards that is often the root cause

of intercultural conflict communication, since for most people the native cultural-linguistic standard is perceived as the only possible and correct one. Since interlocutors are far from always being able and willing to give up their cultural-linguistic biases related to their cultural-linguistic standards, mutual misunderstanding arises, leading to conflictual intercultural communication. Besides, it can also arise due to insufficient cultural preparedness of communicators, even with all their desire to go towards each other. The solution to this complex issue is the formation of intercultural communicative competence, which is not just an extension of linguistic communicative competence as such, but a fundamental construction of it on an extra-linguistic basis.

It means that a person should build his/her communication with other people, natives of other cultures, based on the knowledge of the specifics of these cultures. The purpose of this approach to the formation of communicative competence is to prevent possible misunderstandings, discrimination and the emergence of cultural and linguistic stereotypes and conflicts.

In the future we plan to thoroughly investigate the main conflictogenic language markers at phonetic, lexical, morphological, syntactic and discursive levels in the process of intercultural Ukrainian-English interpersonal communication, developing in parallel strategies for their constructive use in order to prevent communicative conflict.

Bibliography:

1. Білоконенко Л.А. Українськомовна репрезентація міжособистісного конфлікту: автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2017. 39 с.
2. Casmir F.L. Interkulturelle Kommunikation als Prozess. *Interkulturelle Kommunikation*. Munchen; Basel, 1998. S. 15–26.
3. Гарькавець С.О. Соціальні конфлікти. Сєвєродонецьк, 2020. 120 с.
4. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ; Черкаси, 2004. 276 с.

References:

1. Bilokonenko, L. A. (2017). Ukrainian representation interpersonal conflict: Author's thesis [Ukrayins'komovna reprezentaciya mizhosoby'stishnogo konfliktu: avtoref. dy's. ... dokt. filol. nauk], Kyiv, 39 p.
2. Casmir, F. L. (1998). Interkulturelle Kommunikation als Prozess. *Interkulturelle Kommunikation*, Munchen; Basel, S. 15–26.
3. Harkavets, S. O. (2020). Social conflicts [Sotsialni konflikty], Sievierodonetsk, 120 p.
4. Selivanova, O. (2004). Essays on Ukrainian phraseology (psychocognitive and ethnocultural aspects) [Nary'sy' z ukrayins'koyi frazeologiyi (psy'hokognity'vny'j ta etnokul'turny'j aspekty')], Kyiv; Cherkasy, 276 p.

ТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В КАНАДСЬКИХ ГРАФІЧНИХ РОМАНАХ ФОНЕТИЧНИМИ І ГРАФІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

Калиновська Ірина Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-3406-1456
RESEARCHER ID: HJA-2368-2022

Коляда Еліна Калениківна,

кандидат філологічних наук, професор,
завідувач кафедри практики англійської мови
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-5437-1320
RESEARCHER ID: ABB-7405-2021

Калиновська Магдалена Володимирівна,

здобувач вищої освіти факультету іноземної філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0009-0007-2994-5074

У статті розглядаються фонетичні й графічні засоби творення комічного в канадських графічних романах. Матеріалом дослідження слугує популярний графічний роман відомого канадського автора-каракатуриста Браяна Лі О'Меллі «Скотт Пілігрим і його чудове маленьке життя» (англ. *Scott Pilgrim's Precious Little Life*). Для опрацювання фактичного матеріалу застосовується метод дистрибутивного аналізу, метод кількісних підрахунків, метод інтерпретації, який допомагає розшифровувати смисли, закладені у вербальних і невербальних компонентах канадського графічного роману, які разом утворюють візуальну, смислову, структурну, естетичну та функціональну цілісність.

Творення комічного в аналізованому канадському графічному романі ґрунтується на контрастах, на невідповідності форми та змісту і проявляється загалом у реакціях головних героїв на неочікувані ситуації, бажанні здаватися кращими, ніж вони є насправді, перебільшеній реакції персонажів, безглуздості ситуацій, їх непотрібній деталізації, подвійних тлумаченнях, повтореннях, іронії. Аналіз показав, що джерелом комічності графічного роману є видозміна змісту, значення, порушення міри, створення ілюзії. Для цього ефекту автор використовує вербальні (текст у розмовних бульбашках, наративних блоках і авторських коментарях) і невербальні засоби (графічні засоби, як-от шрифт, колір, графічні символи, малюнки тощо), акцентуючи увагу на певних емоційних станах персонажів.

Вербальні засоби творення комічного в досліджуваному канадському графічному романі на фонетичному рівні представлені звуконаслідуванням і вигуками й підсилені графічними засобами (пунктуацією, шрифтом, кольором). Вживання авторських фонетичних оказіоналізмів сприяє творенню комічних ефектів. Разом з інтернаціональними й загальнолюдськими рисами комічного в аналізованому графічному романі проявляється національний характер комічного.

Ключові слова: канадський графічний роман, творення комічного, вербальний засіб, графічний засіб, вигук, звуконаслідування.

Kalynovska Iryna, Koliada Elina, Kalynovska Magdalena. Phonetic and Graphic Means of Comic Effect Creation in Canadian Graphic Novels

The article examines the phonetic and graphic means of comic effect creation in Canadian graphic novels. The research material is a popular graphic novel by the famous Canadian cartoonist Brian Lee O'Malley "Scott Pilgrim's Precious Little Life". To analyse the factual material, the method of distributive analysis, the method of calculation, and the method of interpretation are used, the last helps to decode the meanings embedded in the verbal and non-verbal components of the Canadian graphic novel, which together form visual, semantic, structural, aesthetic, and functional integrity.

Comic effect creation in the analysed Canadian graphic novel is based on contrasts, on the inconsistency of form and content, and is generally manifested in the reactions of the main characters to unexpected situations, the desire to appear better than they really are, the exaggerated reaction of the characters, the absurdity of the situations, their unnecessary detailing, double interpretations, repetitions, and irony. The analysis showed that the source of comic effect creation in the graphic novel is the modification of the content, meaning, a violation of boundaries, and creation of illusions. For this effect, the author uses verbal (text in speech bubbles, narrative blocks and author comments) and non-verbal means (graphic means that include font, colour, graphic symbols, pictures, etc.), focusing on certain emotional states of the characters.

Verbal means of comic effect creation in the Canadian graphic novel under consideration are represented on the phonetic level by onomatopoeia and exclamations and are reinforced by graphic means (punctuation, font, and colour). The use of the author's phonetic occasionalisms contributes to the creation of comic effects. Together with the international and universal features of the comic effect, its national character is manifested in the analysed graphic novel.

Key words: Canadian graphic novel, comic effect creation, verbal means, graphic means, exclamation, onomatopoeia.

Вступ. Суть комічного пов'язана з природою людини, оскільки осмислення світу людиною відбувається в зіткненні протилежностей, що створюють конфлікт. Витоки розуміння комічного (від грец. *komikos* – «смішний») ведуть до Аристотеля і ґрунтуються на протиставленні, на зразок потворне протиставляється прекрасному, трагічне – комічному. Платон ідентифікує комічне через потворне, Фрідріг Шеллінґ визначає комічне як форму естетизації потворного [7].

Складність розуміння комічного обумовлена, по-перше, його універсальністю (усе у світі можна розділити на «серйозне» і «комічне»), а по-друге, його надзвичайною динамічністю, здатністю приховуватися за будь-яким образом. Головне джерело комічного – це невідповідність суті й оманливої оболонки явища, суперечність між формою і змістом, метою та засобами її досягнення, невідповідність справжніх якостей людини й того, ким вона намагається здаватися, чого прагне [8, с. 29].

Мовне представлення комічного – це створення певної картини світу, яка несе в собі інформацію про специфіку взаємодії мови і дійсності, людини й соціуму, про можливість читача декодувати текст [8, с. 8]. Вербалізація комічного є недостатньо вивченою, що підкреслює актуальність нашої розвідки. **Мета** нашого дослідження – описати фонетичні й графічні засоби творення комічного в канадських графічних романах.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугує канадський графічний роман «Скотт Пілігрим і його чудове маленьке життя» Браяна Лі О'Меллі (англ. *Scott Pilgrim's Precious Little Life*) [9]. Для вивчення кожного його компонента застосовуємо спостереження, аналіз і синтез, для відбору досліджуваних мовних одиниць – метод дистрибутивного аналізу, метод кількісних підрахунків – для визначення частоти вживання фонетичних засобів творення комічного. Для аналізу фонетичних і графічних засобів творення комічного в досліджуваному графічному романі використовуємо метод інтерпретації.

Зауважимо, що читання графічного роману передбачає розшифрування смислів, які закладені у його вербальних і невербальних компонентах. Вони невіддільні й утворюють одну візуальну, смислову, структурну, естетичну та функціональну цілісність [5]. До вербальних компонентів графічного роману належить друкований текст, що містить репліки персонажів у розмовних бульбашках, назви, заголовки, наративний блок чи авторські коментарі у словесних бульбашках або поза ними. Невербальні графічні засоби (шрифт, колір, графічні символи, таблиці, малюнки тощо) підсилюють вербальне висловлення, уточнюють чи дублюють його [1] і є надзвичайно важливими для розуміння графічного роману.

Результати. Поняття «комічне» загалом означає те, що викликає сміх, тобто комічне – завжди смішне, але не все смішне – комічне. Сміх – це особиста реакція і не завжди суспільна. О. Я. Кузьмич зазначає, що, на відміну від смішного, комічне має соціальний і суспільний смисл та пов'язане з утвердженням позитивного есте-

тичного ідеалу. Комічне породжує суперечності дійсності, тобто суспільні суперечності [4].

Комічне – універсальна категорія, що існує поза простором і часом [4]. Суть комічного – в інертності, механізації, автоматизмі, які проникають у життя людини і проявляються у жестах, рухах, характері й мовленні. Такий «автоматизм» у поведінці створює передумови для стереотипної поведінки в нестандартних ситуаціях, що породжує комічний ефект [7].

У графічних романах творення комічного може відбуватися на різних рівнях: сюжету, персонажу чи на мовному рівні [2]. Перше передбачає прийоми на рівні сюжету, ситуації або тексту, а також авторські ремарки, друге – на рівні персонажу – створюється характеристикою героїв, зокрема описом зовнішності, думок і ситуативних висловлювань, третє охоплює будь-які стилістичні, лексичні, фонетико-графічні та комплексні засоби творення комічного, зокрема мовну гру [2]. Слід зазначити, що в багатьох випадках спостерігається змішування різних прийомів і засобів для досягнення найвищого ступеня комічності.

Відомо, що графічний роман має «наднаціональну» природу (за Б. Філоненко [6]). Завдяки поєднанню текстової і графічної інформації він зрозумілий будь-якому пересічному читачеві. Проте також потрібно звертати увагу на національні, культурно-зумовлені особливості аналізованого графічного роману і мовні засоби вираження комічного.

О. М. Калита зазначає, що неоднозначне сприймання людьми вербально виражених форм комічного викликають певні екстралінгвальні фактори. Серед них – умови історичного, соціального, національного й індивідуального плану, яким властиво здійснювати великий вплив на утворення, розвиток і функціонування концептуальної та мовної картини світу окремого етносу [3, с. 27]. Жарти кожного народу відображають його менталітет, спосіб мислення, світогляд, який формується століттями. Тобто комічне має чітко виражений національний характер, але спільність еволюційних світових процесів вносить у нього інтернаціональні елементи.

У досліджуваному графічному романі [9] головний герой, музикант Скотт Пілігрим, часто потрапляє у комічні ситуації. До прикладу, він не знає, як реагувати, щоб не виказати свого великого здивування, коли зустрічає в парку відомого канадського кіноактора, який йому дуже подобається, і все, на що він здатний при зустрічі, то просто прокашляється: *АНЕМ*; *НА, НА, НА, НА, НА* – відповідає Скотт, коли його друг розпитує про дівчину, з якою той познайомився в автобусі дорогою додому і не бажає про це йому нічого розповідати; *НЕУУУУ!* – вигукує дівчина до Скотта на вулиці, інтенсивно махає йому рукою, але той вдає, що її не знає і відвертається.

Аналіз показав, що в графічному романі зазвичай трапляються вигуки в емоційних діалогах, конфліктних ситуаціях, бійках, які створюють комічний ефект. Наприклад, *WHOOOPS! WHOOPIE!* використовуються, коли Скотт опиняється в незручному становищі внаслідок зазвичай власної незграбності чи невдалих дій;

SHOOT! – вигукує головний герой у відповідь на провал з його вини на концерті, де змагалися музичні гурти і до якого він посилено готувався і був впевнений у перемозі; *OH DEAR! OH BOY!* промовляє Скотт у момент раптового подиву, коли він розуміє що встрияв у якусь халепу; *DAAAMN!; WOO!; WOW!* – виражають неабиякий подив персонажі в неочікуваних, неспланованих ситуаціях; *AHHH!* є вираженням крику, а *UHHHHH...* передає стогін; *SNIFF* – це сопіння, фиркання тощо.

У досліджуваному романі зафіксовано такі найчастотніші емоційні вигуки: *WOW!, WHAT?, OH!, OH MY GOD!, NO!, WHY?, YEAN!, AH!, HA!, HEH!, WHOO!, NO WAY!, GOSH!* Вони охоплюють більшу половину з усіх зафіксованих нами вигуків, а саме – 176 із 258. Серед нечастотних вигуків трапляються такі: *MY GOODNES!, WHOOPE!, EH!, UM!* До слова, вигук *EH!* У канадському варіанті англійської мови має багато значень, а в аналізованому романі виражає подив, прохання підтвердити інформацію, що надає комічності чітко виражений національний характер.

Для підсилення емоційності й комічності в графічному романі автор часто використовує звуконаслідування. Наприклад, *NOOOOOOOOOOOO!!!!* – крик розпачу Скотта, рефлексія на повідомлення про те, що він не отримує на вихідних пакунка, на який так чекав, і не побачить дівчини, яка йому дуже сподобалася. Надмірна реакція головного героя смішить читачів.

За допомогою звуконаслідувань автор намагається залучити не лише зорові, але й слухові відчуття читачів, створити відповідну атмосферу. Вони посилюють виразність текстової інформації, а також дають змогу уточнити те, що зображено на малюнках. Наприклад, *SCRIBBLE SCRIBBLE* – звук ручки під час письма; *DINGy DONG, RIING* – звуки дверного дзвінка; *PLOP, SLUMP* – звуки незграбних рухів персонажів; *CHEW, CHEW* – звуки голосного жування їжі; *CHIRP, CHIRP* – звуки набридлого щебетання птахів; *TWEETy TWEET* – звуки радісного щебетання птахів; *ZOOOOM* – звуки втечі персонажів; *THUMBy THUMB* – звуки гри Скотта на комп'ютері; *BOO HOO HOO* – звуки мугикання мелодії пісні; *CRASH, KPOK, KROW, SWOK, KRAK, POW, SOK, WHAP, SMURF, POOM* – звуки ударів; *CLINK* – звуки падіння монет.

Залежно від їхньої уживаності, звуконаслідування й вигуки можна розподілити на загальноприйняті, які розуміють усі носії англійської мови (наприклад, *NOOOOOOOOOOOO!!!! RIING; HA, HA, HA, HA, HA*) та індивідуальні, що створив автор, які іноді називають фонетичними okazionalizмами (наприклад, *AAAAA AAAAGGRRRRBBGGBBGLALAAA!!!* означає великий розпач Скотта Пілігрима, реакцію на неважливу інформацію, яка ні на що не впливає, і це підкреслює комічність ситуації).

Аналіз показав, що в романі значно переважають загальноприйняті звуконаслідування й вигуки над індивідуальними авторськими – 86 і 14% відповідно.

Сміх є необхідним елементом комічності, завдяки якому відбувається розв'язання самої колізії ситуації, а водночас і душевна розрядка читачів від напруги співп-

ереживання. Джерело комічності – це не тільки підміна змісту, значення, а й порушення міри, створення ілюзії [7]. Для цього ефекту автор часто використовує графічні засоби, акцентуючи увагу на певних емоційних станах персонажів.

Під час дослідження графічного роману виявилось, що серед графічних засобів пунктуація є найвиразнішим показником емоцій персонажів. Насамперед, йдеться про вживання знаків оклику, знаків питання, три крапки чи їхнє поєднання. Чим більша комічність ситуації, тим більше пунктуаційних знаків. Наприклад, *NOOOOOOOOOOOO!!!!* Подив може бути відтворений як з вербальними мовними засобами, так і без них або разом з авторським коментарем. Цей прийом використовується для привернення додаткової уваги до якоїсь події чи ситуації.

Цікавим у плані розмаїття емоційного навантаження пунктуаційним знаком є три крапки. Зазвичай на письмі вони передають незакінченість думки, замовчування, вказують на прихований смисл, актуалізують стан задуманості й невпевненості. У графічному романі три крапки з'являються, коли людина перебуває у стані сильної здивованості через випадкові обставини. Наприклад, у відповідь на репліку друга *It's like spring out* Скотт Пілігрим відповідає... (оскільки на вулиці доволі холодно, сніжить, погода більше схожа на зимову). Або в незграбній розмові головного героя і дівчини, яка йому дуже подобається, у відповідь на комплімент щодо взуття Скотт каже: *They remind me of something but I can't remember what. Um... Am I dreaming?*, Рамона відповідає: ...

Капіталізація репрезентує велике здивування персонажів, що підкреслює комічність ситуації. Чим більший подив, тим більші літери на панелях графічного роману чи більша кількість літер. Наприклад, *OOOOOOONNNNNNNH!!!* Не слід також забувати про гарнітуру. Зазвичай напівжирною гарнітурою чи курсивом можуть виокремлюватися ключові ідеї фрагмента, імена персонажів, елементи з особливим емотивним забарвленням, знаки інших алфавітів чи символи, інколи зображені рукописні повідомлення персонажів. До прикладу, *@#\$_AH*.

Колір також відіграє важливу роль для вираження емоції здивування та роздратування в ситуаціях, які комічні. Виявлено, що червоний колір кадру чи шрифту відображає максимальне здивування та роздратування. Проте вираження цих емоцій за допомогою кольору трапляється не так часто, як за допомогою розміру шрифту.

Висновки. Комічне – контекстуально зумовлене. Творення комічного в аналізованому графічному романі ґрунтується на контрастах, на невідповідності форми та змісту і проявляється загалом у реакціях головних героїв на неочікувані ситуації, бажанні здаватися кращими, ніж вони є насправді, перебільшеній реакції персонажів, безглуздості ситуації, їх непотрібній деталізації, подвійних тлумаченнях, повтореннях, іронії. Отже, джерелом комічності є видозміна змісту, значення, порушення міри, створення ілюзії. Для цього ефекту автор використовує вербальні й невербальні

засоби, акцентуючи увагу на певних емоційних станах персонажів. Вербальні засоби творення комічного на фонетичному рівні представлені звуконаслідуванням і вигуками, підсилені графічними засобами (пунктуація, шрифт, колір). Вживання авторських фонетичних оказіоналізмів сприяє творенню комічних ефек-

тів. Важливою рисою комічного в графічних романах є його національний характер, який проявляється разом з інтернаціональними й загальнолюдськими рисами. Перспективним вбачаємо дослідження мультимодальності графічних романів і змалювання в них різних емоційних станів персонажів.

Література:

1. Вороніна Р. В. Комікс як особливий жанр літератури. *Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі* : матеріали II науково-практичної інтернет-конференції. Харківський національний медичний університет. Харків, 2016. С. 43–51.
2. Івасишин М. Р. Мультимодальність англomовного коміксу: лінгвальний і екстралінгвальний виміри : дис. ... канд. філол. наук. 10.02.04. Івано-Франківськ, 2019. 404 с.
3. Калита О. М. Мовні засоби вираження іронії в сучасній українській малій прозі : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 214 с.
4. Кузьмич О. Я. Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця XX століття – початку XXI століття : дис. канд. філол. наук. 10.02.01. Луцьк, 2015. 217 с.
5. Огар Е. І., Копильчак Х. С. Сучасний український «малюнок»: видавничі реалії та перспективи. *Поліграфія і видавнича справа*. 2018. Вип. 2. С. 64–75.
6. Філоненко Б. Робити комікси з національними героями зараз на часі. *Читомо*. 2014. URL: <http://www.chytomo.com/book-art/boris-filonenko-robiti-komiksi-z-nacionalnimi-geroyami-zaraz-na-chasi> (дата звернення 2.11.2023).
7. Філософський словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (дата звернення 2.11.2023).
8. Щербина А. О. Жанри сатири та гумору: нарис. Київ : Дніпро, 1997. 136 с.
9. O'Malley B. L. Scott Pilgrim's Precious Little Life. *Zipcomic*. 2020. URL: <https://www.zipcomic.com/scott-pilgrim-issue-1> (дата звернення 11.11.2023).

References:

1. Voronina, R. V. (2016). Komiks yak osoblyvyi zhanr lyteratury [Comics as Special Genre of Literature]. *Biblioteky i suspilstvo: rukh u chasi ta prostori* : materialy II Naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii [Libraries and Society: Movement in Time and Space: Materials of the 2nd Scientific and Practical Internet Conference.] Kharkivskiy natsionalnyi medychnyi universytet. Kharkiv, s. 43–51 [in Ukrainian].
2. Ivasyshyn, M. R. (2019). Multymodalnist anhlomovnoho komiksu: linhvialnyi i ekstralinhvialnyi vymiry [Multimodality of English Comics: Lingual and Extralingual Dimensions]: dys. ... kand. filol. nauk. 10.02.04 [PhD thesis]. Ivano-Frankivsk, 404 s. [in Ukrainian].
3. Kalyta, O. M. (2006). Movni zasoby vyrazhennia ironii v suchasni ukrainiskii malii prozi [Language Means of Expressing Irony in Modern Ukrainian Flash Fiction]: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 [PhD thesis]. Kyiv, 214 s. [in Ukrainian].
4. Kuzmych, O. Ya. (2015). Movni zasoby tvorennia komichnoho v ukrainiskii prozi kintsia XX stolittia – pochatku XXI stolittia [Language Means of Comic Creation in Ukrainian Prose of the End of the 20th Century – the Beginning of the 21st Century]: dys. kand. filol. nauk. 10.02.01 [PhD thesis]. Luts'k, 217 s. [in Ukrainian].
5. Ohar, E. I., & Kopylchak, Kh. S. (2018). Suchasnyi ukrainskyi «malopys»: vydavnychi realii ta perspektyvy [Modern Ukrainian Comic Books: Publishing Realities and Prospects]. *Polihrafiia i vydavnycha sprava* [Printing and Publishing]. Vyp. 2. S. 64–75. [in Ukrainian].
6. Filonenko, B. (2014). Robyty komiksy z natsionalnymy heroiami zaraz na chasi [Now is the Time to Create Comic Books with National Heroes]. *Chytomo* [Let's Read]. URL: <http://www.chytomo.com/book-art/boris-filonenko-robiti-komiksi-z-nacionalnimi-geroyami-zaraz-na-chasi> (data zvernennia 2.11.2023) [in Ukrainian].
7. Shynkaruk, V. I. (Ed.) (2002). Filosofskyi slovyk [Philosophical Dictionary]. Kyiv : Abrys. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (data zvernennia 2.11.2023) [in Ukrainian].
8. Shcherbyna, A. O. (1997). Zhanry satyry ta humoru: narys [Genres of Satire and Humor: an Analytical Review]. Kyiv : Dnipro, 136 s. [in Ukrainian].
9. O'Malley, B. L. (2020). Scott Pilgrim's Precious Little Life. *Zipcomic*. URL: <https://www.zipcomic.com/scott-pilgrim-issue-1> (data zvernennia 11.11.2023) [in English].

ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАВДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Максимова Анна Ярославівна,

кандидат наук з державного управління,
викладач кафедри міжнародних відносин та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
ORCID ID: 0000-0002-8332-4988

У статті окреслено процеси глобалізації та охарактеризовано його вплив на мовні процеси, формування мови міжнародного рівня. Виділено чотири етапи цивілізації, що впливали на розвиток американської англійської мови.

Американська англійська та британська англійська мають багато чого спільного, що обумовило зрозумілість і легкість у використанні, а також сприяло ствердженню першої як міжнародної мови у світі.

Обґрунтовано тезу: щоб будь-яка мова стала мовою глобального та ділового спілкування потрібно, щоб економіка країни здійснювала вагомий вплив на світовий економічний розвиток, мала потужний політичний вплив на глобальний розвиток. Охарактеризовано, що на політичному, економічному та культурному рівні створено передумови для запровадження американської англійської як глобальної мови.

До завдань фразеології як лінгвістичної дисципліни входить всебічне вивчення фразеологічного фонду тієї чи іншої мови. Важливими аспектами дослідження цієї науки є: стійкість фразеологічних одиниць, системність фразеології і семантична структура фразеологічних одиниць, їх походження й основні функції.

Лінгвокультурологічна цінність американських фразеологізмів англійської мови полягає у відображенні світобачення американців, їх цінностей, визначення місця нації в загальноцивілізаційному культурному розвитку.

Саме у фразеології накопичений досвід багатьох поколінь зі своїми, тільки їм властивими особливостями, що становлять самобутність кожного народу. Вихідною тезою досліджень культурно-національної специфіки фразем є наявність у них своїх способів її відображення і засобів співвіднесення з нею.

У парадигмі сучасної науки дослідження фразеологізмів передбачає здійснення лінгвокультурного та когнітивно-культурологічного аналізу. Американська англійська розвивалася під впливом глобалізаційних змін. У статті визначено, що глобалізаційний розвиток і поява міжнародної мови американської англійської стали нагальною потребою у ХХІ столітті з метою спрощення ведення ділової документації та комунікації між країнами. Потребу використання американської англійської як міжнародної призвидили воєнні конфлікти, революційні події, розвиток космічної галузі, медицини, інформаційних технологій. Глобалізаційний розвиток і поступове встановлення американської англійської як міжнародної мови пов'язані з першою масовою міграцією. Американські фразеологізми, що з'являються в цій мові, відображають емоції, образи, зацікавлення американського народу. Водночас фразеологізми англійської мови містять історію людства.

Ключові слова: глобалізація, завдання, англійські фразеологізми, етапи, лінгвокультурний аналіз, когнітивний аналіз.

Maksymova Anna. Globalization processes and the tasks of English phraseology

The article outlines the processes of globalization and characterizes its influence on language processes, the formation of an international language. Four stages of civilization are distinguished, which determined the development of the American English language.

American English and British English have much in common, which has led to their comprehensibility and ease of use, and has contributed to the establishment of the first as an international language in the world.

It is justified that any language has become the language of global and business communication, so that the country's economy has a significant impact on world economic development, has a powerful political influence on global development. It is characterized that the prerequisites for the introduction of American English as a global language have been created at the political, economic and cultural levels.

The tasks of phraseology as a linguistic discipline include a comprehensive study of the phraseological fund of a particular language. Important aspects of the study of this science are: the stability of phraseological units, the systematicity of phraseology and the semantic structure of phraseological units, their origin and main functions.

The linguistic and cultural value of American phraseological units of the English language lies in the reflection of the worldview of Americans, their values, and the determination of the nation's place in the overall civilizational cultural development.

It is in phraseology that the accumulated experience of many generations with their own unique features that make up the identity of each people. The starting point of research into the cultural and national specificity of phrases is that they have their own ways of displaying it and means of correlation with it.

In the paradigm of modern science, the study of idioms involves the implementation of linguistic and cultural and cognitive-cultural analysis. American English developed under the influence of globalization changes. The article determined that the development of globalization and the emergence of the international language of American English became an urgent need in the 21st century in order to simplify business documentation and communication between countries. The need to use American English as an international language was accelerated by military conflicts, revolutionary events, the development of the space industry, medicine, and information technology. The development of globalization and the gradual establishment of American English as an international language is associated with the first mass migration. American idioms that appear in this language reflect the emotions, images, interests of the American people. At the same time, the phraseological units of the English language contain the history of mankind.

Key words: globalization, tasks, English idioms, stages, linguistic and cultural analysis, cognitive analysis.

Вступ. У XXI столітті розвиток мови – це динамічний процес, що містить історію народу та людства загалом. Такою мовою на сьогодні стала американська англійська, що є мовою міжнародного спілкування. Англійська мова є світовим лідером, що обумовило перехід всієї ділової документації на англійську. У ході історичного розвитку виокремилися британська англійська й американська англійська. Американська англійська стала головною рушійною силою, що відбиває цивілізаційний розвиток і зберігає історію людства протягом XX та XXI століття, що привертає увагу філологів з усього світу актуалізує потребу дослідження американської мови.

Матеріали та методи. У роботі наведені дані протягом першої половини XXI століття. У лінгвістичному просторі найбільш дослідженим є британська англійська. Процес створення сучасної американської британської досліджували Дж. Макуїн, Т. Кейбл, А. Бау. Історію британської англійської досліджували Ф. Серсігнані, Е. Добсон, Й. Грцега, М. Шонер, Р. Хог, М. Шелер. Серед вітчизняних науковців американські фразеологізми досліджували Ю. Зацний, К. Савчук [3]. Проте всі вищевведені дослідження не приділяли достатньо уваги дослідженню еволюції фразеологізмів англійської мови. Під час дослідження був використаний компаративний метод (порівняння британської англійської з американською англійською), дедуктивний метод (для вивчення причин лідерства американської англійської), індукція (для опису міжнародних мов). Метою цього дослідження є вивчення особливостей глобалізації у загальноцивілізаційному розвитку американської англійської мови.

Результати. Наявність мови та функціонування держави є взаємозалежними поняттями. Сучасна американська держава проходить свій транзитивний розвиток від колонізації території до формування потужної наддержави. Як зазначає А. Подп'ятнікова, «будь-яка держава розвивається у мінливому зовнішньому та внутрішньому просторі, в якому ціннісні орієнтації суспільства відіграють ключову роль у виникненні та розвитку демократичних інститутів» [1, с. 8], тому словниковий склад будь-якої мови постійно вдосконалюється. Важливу роль у цьому напрямі відіграє держава та її державне регулювання [2, с. 121], оскільки держава, модернізуючи всі сфери життєдіяльності, потребує відповідного понятійно-категоріального апарату, створюючи передумови для розвитку мови.

Історичні процеси світового розвитку країн можна охарактеризувати як секуляризацію: виокремлення державних меж, мов, формування національної ідентичності та напрямів цивілізаційного розвитку, наслідком чого створено багато країн, мов. Цей процес національної ідентифікації та пошуку й досі триває на євразійському континенті, що виражається в поглибленому вивченні культури та традицій народів.

В історії світової глобалізації ми пропонуємо виділити чотири етапи бурхливого розвитку американської англійської мови:

1) 1917–1945 рр. – перша хвиля міграції, що обумовлено війнами, революціями. Люди з європейського

континенту рятувалися до США в пошуках мирного безпечного життя, де навіть можуть мати перспективне майбутнє та можливість збагатитися;

2) 1960–1990 рр. – розвиток космічної галузі, медичної та науково-технічна революція спричинили вживання слів, що ввійшли у вжиток американської англійської та у всьому глобалізованому світі;

3) 2000–2010 рр. – загальносвітова хвиля боротьби з тероризмом і поява мобільних телефонів спричинили появу мобільних нових слів як у світовому просторі, так в американській англійській;

4) від 2010 до сьогодні – глобалізація обумовила появу нових гаджетів, девайсів, соціальних мереж, що спричинило нову хвилю розвитку американської англійської та глобалізації.

Зараз на нашій планеті функціонує майже 2700 мов із понад 7168 діалектів. Понад половини населення світу використовує лише 23 мови. За версією Ethnologue, виділяються 152 мовні родини. Найлегшими мовами у світі для вивчення вважаються англійська, німецька, французька, італійська.

Подібна ситуація у світі актуалізувала потребу використання знайомих мов у процесі міжнародного спілкування. Проте в певний проміжок часу виникла потреба у використанні однієї мови, що була зрозуміла всьому світові, з метою спрощення світової торгівлі та ділової комунікації. Міжнародною мовою є мова, яку переважно вивчають у світі як другу іноземну мову. На цей час офіційними мовами ООН вважаються англійська, арабська, іспанська, китайська та французька.

У 1990-х рр. відбулося укріплення США на міжнародній арені. Становленню США як сильної держави сприяла відокремленість північноамериканського континенту морем, що автоматично зменшило кількість нападів ззовні, на відміну від європейського континенту. Наявність великої кількості емігрантів обумовила потребу врахування інтересів усіх членів суспільства та сприяла демократичному розвитку США. Поширення британської англійської в XIX столітті у колоніях створило передумови для поширення американської англійської в сучасному світі. Схожість американської англійської з британською обумовила зрозумілість і легкість у використанні, що також сприяло ствердженню першої як міжнародної мови у світі.

Британська англійська й американська англійська мають багато чого спільного, а саме: походження від латинської, відсутність родів, мінімальна кількість артиклів, відсутність відмінків, відмінювання за родами та проста дієслівна граматики, на відміну від інших мов. Знання мінімальної кількості дієслів забезпечить можливість вираження думки за допомогою додавання прикметників. Усе вищевказане забезпечило лідерські позиції американській англійській на світовій арені.

Проте на світовому ринку існують конкуруючі мови, що обумовлено чисельністю населення та роллю мови у світі. Останній чинник пов'язаний із чисельністю колоній у минулому, зокрема, це іспанська та французькі мови. За чисельністю населення та за впливом на світову економіку потиснути американську англійську має

всі можливості китайська. Однак, незважаючи на вагомий вплив Китаю на світову економіку, ми не бачимо перспектив становлення китайської мови як лідера, що обумовлено її складністю та незвичністю для більшої частини світу. Ієрогліфи для переважної частини планети є складними у використанні та є незвичною формою висловлення й передачі власної думки.

Теоретично іспанська мова могла б претендувати на глобальну мову, проте її граматику складніша та роль Іспанії на політичній арені не настільки вагома, щоб реалізувати перехід іспанської на мову ділової комунікації світового рівня. Французька мова внаслідок свого колоніального минулого також могла б стати мовою глобального спілкування. За складністю французька граматику складніша, ніж англійська, але легша за іспанську, що обумовлює її простоту та зрозумілість у використанні. Наразі немає політичного рішення про сунути французьку мову як мову ділового спілкування. Англійська мова простіша, на відміну від французької.

До мов світових лідерів належать англійська, китайська, іспанська, французька, російська. Російська мова з огляду на проведення окупаційної війни на території України значно зменшила свою популярність, хоча вона ще залишається мовою ООН.

Підсумовуючи вищенаведене, потрібно зазначити, що в отриманні статусу мови міжнародного спілкування важливу роль відіграє економіка цієї країни, її сформовані демократичні цінності та вплив політичної еліти на врегулювання конфліктів у світі. Водночас країна, що претендує на ствердження власної мови як міжнародної, має бути технологічно розвинутою, що забезпечувало б лідерські позиції у світі та перевагу над іншими країнами.

Потреба в існуванні глобальної мови обумовлена тим, що національна ідентифікація, мова сприяють самовираженню нації та її культурі, але водночас ускладнюють процес комунікації. Саме глобалізація передбачає спрощення процесу комунікації та запровадження однієї глобальної мови, яка була б зрозумілою, доступною у вивченні та визнана у всьому світі, і такою мовою стала американська англійська. Передумовами поширення американської англійської як глобальної мови є поширення британської англійської в колоніях протягом XIX–XX ст.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, на політичному, економічному та культурному рівні створено передумови для запровадження американської англійської як глобальної мови.

У XXI столітті розвиток суспільства став глобалізаційним, що сприяло появі нових словотвірних форм, нових словосполучень і створило передумови запозичення нових слів з інших мов. Процеси глобалізації не оминули розвиток англійської мови. У XXI столітті підвищився статус американської держави, що спричинило появу великої кількості емігрантів. Водночас дипломатичні відносини та політична ситуація між країнами вплинули на розвиток американської англійської. Зокрема, йдеться про поступове потепління у відносинах між Росією та США, появу Китаю на політич-

ній арені як сильного гравця, а також масовий туризм на острів Балі, Карибські острови. Створення ЄС теж вплинуло на розвиток американської англійської. Поширенням COVID-19 з Китаю по всьому світу обумовлене поширення відповідної лексики в європейських країнах, Північній та Південній Америці. Водночас сидіння вдома спричинило появу нових слів і виразів у сфері роботи, відпочинку, спорту та дозвілля. COVID-19 став поштовхом до інтенсивного використання інтернет-технологій та онлайн-спілкування.

Американська англійська розвивається у досить специфічний час. З одного боку, наприкінці XX століття визначилося чітке лідерство американської англійської, як наслідок, вона стала мовою світової спільноти. Водночас американська англійська стала офіційною діловою мовою (мовою контрактів, угод).

До завдань американської англійської фразеології є класифікація за тематиками, визначення провідних чинників словотворення, здійснення морфологічного аналізу, вивчення стійкості фразеологічних виразів, дослідження системності фразеологічних одиниць та аналіз їх семантичної структури. Вивчення походження та визначення її функцій є також завданнями американської англійської фразеології.

На американську фразеологію у першій половині XXI століття особливий вплив здійснив розвиток інформаційних технологій, обумовлюючи появу нових фразеологічних виразів. Водночас утворюються фразеологічні вирази, що стали стійкими. Сьогодні фразеологічні вирази, що пов'язані з COVID-19, мають тимчасовий характер.

До завдань фразеології як лінгвістичної дисципліни входить всебічне вивчення фразеологічного фонду тієї чи іншої мови. Важливими аспектами дослідження цієї науки є: стійкість фразеологічних одиниць, системність фразеології і семантична структура фразеологічних одиниць, їх походження й основні функції. Особливо складною галуззю фразеології є переклад фразеологічних одиниць, що вимагає чималого досвіду у сфері дослідження цієї дисципліни.

Лінгвокультурологічна цінність американських фразеологізмів англійської мови полягає у відображенні світобачення американців, їх цінностей, визначення місця нації в загальноцивілізаційному культурному розвитку.

Саме у фразеології накопичений досвід багатьох поколінь зі своїми, тільки їм властивими особливостями, що становлять самобутність кожного народу. Вихідною тезою досліджень культурно-національної специфіки фразем є наявність у них своїх способів її відображення і засобів співвіднесення з нею.

Парадигма сучасної науки дослідження фразеологізмів передбачає здійснення лінгвокультурного та когнітивно-культурологічного аналізу. Пізнавальний аспект у вивченні фразеологізмів стосується дослідження їх етнокультурної семантики. Зокрема, важливу увагу доцільно приділити фразеологізмам, що є водночас номінативними мовними одиницями, їх денотативно-сигніфікативному аспекту, їх конотаціям, емоціям

та образам. Саме різноманітні конотації, емоції, образи й експресії відрізняють фразеологізм від звичайних слів.

Лінгвокультурологічний аспект вивчення фразеологізмів американської англійської передбачає знаходження й опис взаємозв'язку культурою мови із семантикою фразем. Мета лінгвокультурологічного аналізу полягатиме в розумінні сутності найбільш значущих одиниць фразеології під час живого спілкування, тобто в дискурсі. Зокрема, потрібно дослідити, які американські фразеологізми застосовуються в дискурсивних практиках і у якому значенні. Такий підхід допоможе досягнути сенс американських фразеологізмів, їх образність, змістовне наповнення і встановити взаємозв'язок культури та мови.

До завдань лінгвокультурології, а саме лінгвокультурологічного аналізу й опису фразем, входить вивчення здатності носіїв мови й культури до інтерпретації стійких висловів як знаків «мови» культури, досягнення розумом та усвідомлення втілених у них настанов культури в мовленнєвій діяльності. Суть такого підходу полягає в тому, що мовна компетенція розглядається як володіння не тільки лінгвальним кодом, а й усіма тими типами широкого фонового знання, які притаманні як мовцю / авторові, так і слухачу / читачеві. Докладний аналіз інформації, збереженої у внутрішніх формах, допомагає зрозуміти наївне уявлення про світ народу, який розмовляє певною мовою, і деякі риси його національного характеру.

Найбільш інформативними у плані лінгвокультурологічного аналізу є фразеологічні єдності й такі фразеологічні сполучення, що виражають національне образно-асоціативне мислення народу – носія певної мови. У мові є багато фразем, у значенні яких велику роль відіграє денотативний аспект, завдяки якому можна судити про побут і звичаї народу, його традиції, вірування – усе те, що входить у поняття «культурна інформація». Водночас у багатьох фраземах культурна інформація прихована в образному розумінні та в конотативних аспектах його значення.

Висновки. Глобалізація і розвиток мови є взаємообумовленими поняттями. Американська англійська розвивалася під впливом глобалізаційних змін. Глобалізаційний розвиток і поява міжнародної мови американської англійської стали нагальною потребою у ХХІ столітті з метою спрощення ведення ділової документації та комунікації між країнами. Потребу використання американської англійської як міжнародної пришвидшили воєнні конфлікти, революційні події, розвиток космічної галузі, медицини, інформаційних технологій. Американські фразеологізми, що почали з'являтися в цій мові, відображають емоції, образи, зацікавлення американського народу в контексті загальноцивілізаційного розвитку. Перспективами подальших наукових досліджень є вивчення фразеологізмів англійської мови першої чверті ХХІ століття.

Література:

1. Подп'ятнікова А. Я. Мотиваційний механізм державного регулювання розвитку транзитного потенціалу. *Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. праць*, 2014. № 4 (23). Дніпропетровськ, ДРІДУ НАДУ. С. 120–129.
2. Подп'ятнікова А. Я. Особливості розвитку демократичного транзиту в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Том 30 (69). № 5. Київ : Видавничий дім «Гельветика». С. 7–11.
3. Савчук К. Відображення картини світу у фразеології американського варіанта англійської мови. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 2013. № 18. С. 184–188.

References:

1. Podpyatnikova, A. Ya. (2014). Motyvatsiynny mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku tranzytnoho potentsialu [Motivational mechanism of state regulation of development of transit potential]. *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya: zb. nauk. prats* [Dnipropetrovsk: State administration and local self-government: collection of scientific works], volume 4. p. 120–129 [in Ukrainian].
2. Podpyatnikova, A. Ya. (2019). Osoblyvosti rozvytku demokratychnoho tranzytu v Ukrayini [Features of the development of democratic transit in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Derzhavne upravlinnya* [Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Public administration]. Kyiv: "Gelvetyka", Volume 30 (69) iss. 5, pp. 7–12 [in Ukrainian].
3. Savchuk, K. (2013). Vidobrazhennya kartyny svitu u frazeolohiyi amerykans'koho varianta anhliys'koyi movy [Reflection of the picture of the world in the phraseology of the American variant of the English language]. iss. 18, pp. 184–188 [in Ukrainian].

ТИПОВІ СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ НАЗВ СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ КНИГ

Проніна Ганна Михайлівна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та іноземних мов
Українського державного університету науки і технологій
ORCID ID: 0000-0002-9057-1071

Абрамова Олена Вікторівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу та іноземних мов
Українського державного університету науки і технологій
ORCID ID: 0000-0002-2732-5601

У статті розглянуто типові перекладацькі трансформації та прийоми, що використовуються для передачі назв книг сучасної англomовної белетристики українською мовою. За результатами дослідження встановлено, що назви книг належать до категорії онімів (власних імен) за структурними особливостями (вираження назви окремою лексемою, простою номінативною фразою, словосполученням чи різнотипними реченнями) і функціональними ознаками (номінація та ідентифікація певного твору художньої літератури з метою відрізнити його від будь-якого іншого зразка аналогічного літературного жанру). Під час дослідження застосовано міждисциплінарний підхід до комплексного розгляду проблеми перекладу назв книг на межі філологічної та перекладацької наук, оскільки спосіб перекладу онімів часто обумовлений лексико-граматичними, семантичними та прагматичними особливостями вихідної мовної одиниці, що ставить перед перекладачем складне завдання реалізувати в перекладі назви книги не лише номінативну, а й інформативну, культурну, емотивну, експресивну функції, передати прагматичне навантаження (у межах реалізації маркетингової стратегії). Виявлено, що залежно від плану вираження оригінальної назви книги перекладачі вдаються до дослівного перекладу або калькування, антонімічного перекладу, підбирають словникові відповідники (за наявності полісемії), застосовують прийом опущення для уникнення надлишковості тощо. Встановлено, що фонові знання про зміст і сюжет твору впливають на вибір перекладачем тих чи інших граматичних конструкцій або граматичних категорій, наприклад категорії роду іменника (вона не властива англійській мові, адже була втрачена в певний період її історичного розвитку), що зумовлено насамперед різноструктурною природою слов'янських і германських мов.

Ключові слова: оніми, перекладацькі трансформації, перекладацькі прийоми, фонові знання, екстралінгвістичні чинники.

Pronina Hanna, Abramova Olena. Typical ways to translate titles of modern English-language books

The article deals with typical translation transformations and techniques used while translating book titles belonging to the contemporary English-language fiction into Ukrainian. In this work it has been stated that book titles belong to the category of onyms (proper names) in terms of structure (expression of the title by a single lexeme, simple nominal phrase, word-combination or different types of sentences) and functions (nomination and identification of a work of fiction in order to distinguish it from any other publication of a similar literary genre). The study applies an interdisciplinary approach to a comprehensive consideration of the problem of translating book titles at the interface of philology and translation sciences, since the method of translating onyms is often determined by the lexico-grammatical, semantic and pragmatic features of the source language unit, which poses a difficult task for the translator to implement not only nominative, but also informative, cultural, emotive, and expressive functions when translating a book title, as well as to convey its pragmatics (as part of the marketing strategy). It has been found out that depending on the expression of the original book title, translators utilize word-for-word translation or calque, antonymic translation, selecting dictionary equivalents (in case of polysemy), use omission to avoid redundancy, etc. It has been determined that background knowledge about the content and plot of a novel influences the translator's choice of certain grammatical constructions or grammatical categories, such as the category of noun gender (it is not peculiar to English, as it was lost at a certain period of its historical development), which is primarily due to the different structure of Slavic and Germanic languages.

Key words: onyms, translation transformations, translation techniques, background knowledge, extralinguistic factors.

Вступ. Глобалізація активно сприяє активному залученню й інтеграції України до світової культурної та художньої спадщини, унаслідок чого перед вітчизняними перекладачами постає важливе завдання – забезпечення якісного перекладу іншомовних видань (зокрема, творів сучасної художньої літератури) українською мовою. Саме тому сьогодні виняткової актуальності набуває проблема дослідження особливостей перекладу назв книг з англійської мови на українську, адже з назви починається «знайомство» потенційного читача з літературним тво-

ром. Саме від якісного адекватного перекладу заголовка залежить, чи викликає книга зацікавленість у реципієнта та спонукає його до придбання та прочитання новітнього бестселера. А тому на перекладача покладено непросту місію – органічно реалізувати в перекладі назви книги не лише номінативну, а й інформативну, культурну, емотивну, експресивну функції, втілити прагматичне навантаження (у межах реалізації маркетингової стратегії).

У вітчизняному перекладознавстві проблему перекладу назв і заголовків з англійської мови в різний час

розглядали такі дослідники, як Т. Воробйова, О. Лужна, В. Карабан, І. Корунець, О. Самсонова, Л. Смалько та ін., водночас заголовки художніх творів (які зазвичай і виступають у ролі назви виданої книги) здебільшого всебічно активно вивчали літературознавці та філологи, як-от Л. Грицюк, Т. Желтоногова, О. Траченко, Л. Юлдашева. Загалом же назви сучасних англomовних книг і способи їх передачі під час перекладу на українську мову залишаються перспективним напрямом перекладацьких і мовознавчих студій через вагому роль художньої літератури в діалозі культур.

Матеріали та методи. Мета статті – визначити типові способи перекладу англomовних назв книг українською мовою, простежити вплив екстралінгвістичних чинників на переклад. Для досягнення поставленої мети необхідним постає виконання таких завдань: 1) дефінувати поняття «онім» у сучасній мовознавчій науці, виокремити характерні ознаки назв книг як категорії власних назв; 2) проаналізувати типові способи передачі англomовних назв книг у перекладі на українську мову; 3) простежити вплив екстралінгвістичних чинників на спосіб перекладу назв англomовних книг. Аналіз заявленої проблематики виконано в межах інтердисциплінарного підходу, тобто розгляд проблеми перекладу назв книг з англійської мови на українську відбувався на межі філологічної та перекладацької наук, адже спосіб перекладу зумовлюється насамперед лексико-граматичними, семантичними та прагматичними особливостями вихідної мовної одиниці. Методами дослідження постають дескриптивний метод для опису досліджуваного фактичного матеріалу, порівняльний метод для зіставлення структурно-граматичних особливостей вираження онімів (назв книг) в українській та англійській мовах, метод аналізу для виявлення способів передачі назв автентичних книг у перекладі українською мовою. Матеріалом аналізу постають назви автентичних англomовних книг та їх перекладів на українську мову, що побачили світ у 2021–2023 роках.

Результати. Мікротекстова природа заголовка художнього твору, що виступає назвою книги, першочергово вимагає від перекладача глибокого розуміння спільних і відмінних рис не лише лексичного та граматичного ладу початкової мови (англійської) та мови перекладу (української) для здійснення якісного адекватного перекладу. Сучасні наукові парадигми вже давно характеризуються маргінальністю, а тому процес перекладу межує зі стилістикою, лексикологією, семантикою та прагматикою, лінгвокультурологією тощо. Так, наприклад, «стратегія перекладу заголовків вимагає ґрунтовного лінгвостилістичного аналізу самого заголовка, оскільки розуміння авторської інтенції неможливе без визначення та врахування його функцій відносно тексту твору» [2, с. 149]. Як слушно зазначає В. Карабан, «назви книг і заголовки статей, як правило, співвідносяться з основною темою книги і мають номінативний характер, тобто представлені певною номінативною групою» [4, с. 441]. З точки зору філології, назви книг можна віднести до категорії власних імен або ж онімів. За О. Селівановою, онімом

є «будь-яке власне ім'я (слово, сполука, речення), яке служить для виокремлення названого ним об'єкта серед інших об'єктів, його індивідуалізації й ідентифікації» [8, с. 511]. Назва книги, як і будь-який інший різновид назв, виконує номінативну функцію – позначає, називає літературний твір, таким чином відрізняючи його від усіх інших творів, ідентифікує його як унікальну самостійну одиницю.

В англomовних оригіналах (які часто тотожні українським перекладам за планом вираження) структурно назви книг можуть складатись із однієї лексеми (слова) – *Panther* – «Пантера», *Spare* – «Запасний», мати форму словосполучення – *A Thousand Splendid Suns* – «Тисяча сяйливих сонць», *Great Circle* – «Белике коло», *The Golden Doves* – «Золоті голубки», *The Spy and the Traitor* – «Шпигун і зрадник», *The Glass Castle* – «Скляний замок» або речення – *The Last Time I Lied* – «Востаннє, коли я збрехала», *Princess Olivia Investigates the Wrong Weather* – «Принцеса Олівія досліджує погану погоду», *The Gifts that Bind us* – «Дари, що зв'язують нас», *No one is talking about this* – «Ніхто про це не говорить» тощо. Цікаво, що попри загальну структурну схожість назв книг в англomовних оригіналах та їх українськомовних перекладах, є і деякі відмінності, зумовлені наявністю в англійській мові означеного та неозначеного артиклів, які виступають детермінантами до субстантивів у складі простої номінативної фрази. У перекладі на українську мову артиклі в назвах книг зазвичай ніяк не передаються, що можна простежити на прикладі назв виданих українською мовою романів Стівена Кінга різних років: *The Shining* – «Сяйво», *The Stand* – «Протистояння», *The Outsider* – «Аутсайдер», *The Institute* – «Інститут».

Переклад назви художнього твору має бути «компресованим» відбиттям авторського задуму, щоб під час її прочитання виникала певна антиципація (прогноз) реципієнтом описаної у книзі основної ідеї. Проте інколи перекладачі відходять від оригіналу, що, зі свого боку, не може не вплинути на повноту й адекватність сприйняття назви книги потенційним читачем. Так, метафорична назва роману письменниці Енн Тайлер *French Braid*, що дослівно перекладається на українську як «Французька коса», вочевидь походить від назви зачіски, а саме типу плетіння коси. Слід зазначити, що для багатьох культур світу дівоча коса є символом єдності, уособленням міцних родинних зв'язків, а тому не дивно, що авторка роману вибрала таку назву для твору, що описує цілі віхи життя головних героїв – сім'ї Гарретів. З передачею назви роману українською мовою як «Французька пліть» відбулася лексична заміна іменника *braid* на іменник «пліть». Однак, якщо звернутися до тлумачного словника української мови, можна пересвідчитись, що використаний перекладачкою іменник має діалектне значення «сплетена із соломи стрічка, з якої потім зшивається бриль», при цьому поширеним в українській мові субстантивом на позначення відповідної техніки є техніка французького «плетіння». Отже, можна припустити, що в перекладі через лексичну заміну відбулася певна смислова втрата, зумовлена неточним підбором словникового еквівалента.

Прийом калькування передбачає буквальний або дослівний переклад. Саме цей спосіб спостерігаємо в перекладі назви роману *Great Circle* – «*Велике коло*» (перекладачка – Вікторія Зенгва). Англо-український словник дає вісім значень слова *great*: 1) «великий, величезний, колосальний»; 2) «довгий»; 3) «сильний, глибокий»; 4) «великий (на позначення «величі»); 5) «піднесений, благородний»; 6) «пишний, розкішний»; 7) «чудовий, прекрасний»; 8) «досвідчений, обізнаний, майстерний» [3].

Вибраний перекладачкою словниковий варіантний відповідник «*велике*» влучно передає авторський задум, згідно з яким Меріан Грейвс, головна героїня роману письменниці Меггі Шіпстед, «з дитинства марила небом і в середині минулого століття здійснила навколосвітню подорож на літаку» [7].

Розглянемо спосіб перекладу назви книги авторства Райлі Сайгер *The Last Time I Lied* – «*Востаннє, коли я збрехала*» (перекладач – Роман Гардашук) [9]. Як бачимо, в англійській мові для більшого динамізму сполучне слово *when* опущено, але в україномовному варіанті граматичні норми в цьому контексті вимагають вживання сполучного слова «*коли*» як конектора, що приєднує підрядне речення часу. До того ж в українській мові дієслова минулого часу мають категорію роду, яка здебільшого визначається за родом іменника, дію якого описує дієслово. В аналізованій назві роману такий іменник відсутній, натомість до предикативного центру входить особовий займенник «*я*», який лише вказує на особу, при цьому не називаючи її. Визначитись із категорією роду (у цьому випадку жіночий рід) для перекладу перекладачеві допомагають фонові знання про сюжет і головну героїню роману, дівчину на ім'я Емма.

Перекладаючи українською мовою назву роману Патриції Локвуд *No one is talking about this* як «*Ніхто про це не говорить*» [7], перекладач вдається до антонімічного перекладу, який полягає в заміні стверджувальної форми дієслова-зв'язки у складі предиката *is talking* на заперечну конструкцію *не говорить* із тотожною семантикою, адже для української граматики подвійне заперечення (заперечний займенник *ніхто* + заперечна частка *не* перед дієсловом) є нормою, на відміну від англійської мови, де поодинокі випадки *double negation* є скоріш виключенням, характерним для живого розмовного мовлення, а не унормованою практикою.

Дослівний переклад або ж калькування використано в перекладі автобіографічного роману *Anna. The Biography* – «*Анна. Біографія*» [1]. Авторка Емі Оделл презентувала біографію головної редакторки журналу *Vogue* Анни Вінтур. Цільовою читацькою аудиторією американського видання *Vogue* є насамперед англomовна аудиторія, переважно резиденти Сполучених Штатів Америки, для яких, як можна логічно припустити, постать Анни Вінтур як впливового гравця у світі індустрії моди та прототипу всесвітньо відомого персонажа акторки Меріл Стріп *The Devil Wears Prada* є частиною фонових знань, тоді як для україномовного читача ім'я головної героїні книги не є прецедентним, а тому

з меншою вірогідністю однойменна назва роману зможе викликати читацький інтерес через відсутність у ній необхідних пресупозицій – «імпліцитного складника змісту висловлення або тексту, який є істинним і несуперечливим, передусім їхньому вербальному плану та сприяє їх успішному сприйняттю й розумінню» [8, с. 589].

У випадку ж зі способом передачі англomовної назви *Fairy Tale «Казка»* [5] авторства Стівена Кінга дослівний переклад є цілком доцільним і адекватним. Як в оригіналі, так і в україномовному перекладі назва роману може бути потрактована потенційним читачем як натяк на містичний розвиток подій твору у жанрі трилер, що є «візитівкою» письменника й не потребує додаткової експлікації. Ще одним прикладом дослівного перекладу (калькування) для передачі назви автентичного художнього роману українською мовою є книга *The Golden Doves*, або ж «*Золоті голубки*» [5] письменниці Марти Холл Келлі. При цьому іменник *doves* зазнав граматичної трансформації в перекладі через притаманність субстантивам в українській мові граматичної категорії роду. Щодо категорії саме жіночого роду іменника у формі множини *голубки*, то вона логічно обумовлена жіночою статтю головних героїнь роману.

Відомим в Україні (у тому числі завдяки перекладу) є ще один роман Марти Холл Келлі *The Lilac Girls of Ravensbrück* – «*Бузкові дівчата*» (переклад Володимира Горбатька). У цьому випадку перекладач вдався до прийому опущення, видаливши онім *Ravensbrück*, що допомогло адаптувати назву для україномовного читача та спростити її сприйняття, адже назва *Равенсбрюк* (жіночий концтабір часів нацистської Німеччини) може не входити до фонових історичних знань юнацької читацької аудиторії, а тому могла б ускладнити антиципацію ними сюжету роману і, як наслідок, не зацікавити.

Висновки. 1. У дослідженні акцентовано увагу на потребі в комплексному підході до передачі заголовків новітніх творів сучасної англomовної прози на українську мову через обумовленість способу їх перекладу не лише граматичними та лексичними особливостями мови оригіналу, а і їх функціональним навантаженням (назви книг виконують номінативну, ідентифікаційну, інформативну, культурну, емотивну й експресивну функції, виступають носіями прагматичного навантаження). За результатами аналізу встановлено, що за структурою або ж планом вираження назви книг належать до категорії онімів. Останні можуть мати різноманітний вигляд – від слова чи номінативної фрази, до словосполучення і речень різного типу. 2. Типовими способами передачі назв книг у перекладі з англійської на українську мову є калькування, підбір словникового варіантного відповідника, опущення, антонімічний переклад, лексичні та граматичні трансформації. 3. Важливу роль як для перекладача, так і для потенційного україномовного читача книги мають екстралінгвістичні чинники, зокрема фонові знання, наявність яких допомагає перекладачам визначитись із підбором засобів досягнення адекватного еквівалентного перекладу, а реципієнтам забезпечує «антиципацію» змісту твору і впливає на формування до нього читацького інтересу.

Література:

1. 12 нових книжок, які варто прочитати у 2023 році. *Vogue UA*. URL: <https://vogue.ua/article/culture/knigi/10-naygolovnishih-knizhok-yaki-varto-prochitati-u-2023-roci-51037.html> (дата звернення: 30.11.2023).
2. Воробйова Т., Смалько Л. Назви художніх творів та заголовки як перекладацька проблема (на матеріалах англomовної художньої літератури у перекладах українською). *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 140–151.
3. Загальний народний англійсько-український словник. URL: https://e2u.org.ua/s?w=great&dicts=all&highlight=on&filter_lines=on (дата звернення: 30.11.2023).
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
5. Книжки, на які ми чекаємо в 2023 році. *The Village*. URL: <https://www.village.com.ua/village/knowledge/books-of-the-month/334801-knizhki-na-yaki-mi-chekaemo-v-2023-rotsi> (дата звернення: 30.11.2023).
6. Лужна О. Заголовок художнього твору як проблема перекладу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 17, 2013. Розділ II. Теорія і практика перекладу. С. 174–179.
7. Престижна література. Розповідаємо про головних претендентів на Букерівську премію 2021. URL: <https://chas.news/current/prestizhna-literatura-rozpovidaemo-pro-golovnih-pretendentiv-na-bukerivsku-premiyu-2021> (дата звернення: 30.11.2023).
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
9. Що готує для читачів Старий Лев у 2023 році? Розповідаємо! URL: <https://starylev.com.ua/news/shho-gotuye-dlya-cytaciv-staryy-lev-u-2023-roci-rozpovidaemo> (дата звернення: 30.11.2023).
10. Юлдашева Л. Заголовок як особлива номінативно-предикативна одиниця. *Філологічний часопис*. 2016. Вип. 1 (7). С. 87–93.
11. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата звернення: 30.11.2023).

References:

1. 12 novykh knyzhok, yaki varto prochytyaty u 2023 rotsi [12 new books to read in 2023]. *Vogue UA*. Retrieved from <https://vogue.ua/article/culture/knigi/10-naygolovnishih-knizhok-yaki-varto-prochitati-u-2023-roci-51037.html> (access date: 30.11.2023) [in Ukrainian].
2. Vorobiova, T., Smalko, L. (2018) Nazvy khudozhnikh tvoriv ta zaholovky yak perekladatska problema (na materialakh anhlovnoyoi khudozhnioi literatury u perekladakh ukraiinskoiu) [The Book Titles as a Translation Problem (Case Study of the English Fiction Titles in the Ukrainian Translations)]. *Linhvostylistychni studii*. Iss. 8. P. 140–151 [in Ukrainian].
3. Zahalnyi narodnyi anhliisko-ukraiinskyi slovnyk [A General Folk English-Ukrainian Dictionary]. Retrieved from https://e2u.org.ua/s?w=great&dicts=all&highlight=on&filter_lines=on (access date: 30.11.2023) [in Ukrainian].
4. Karaban, V. I. (2004). Pereklad anhliiskoi naukovoi i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, termonolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy [Translation of English Scientific and Technical Literature. Grammatical Difficulties, Lexical, Terminological and Genre-Stylistic Problems]. Vinnytsia, Nova knyha. 576 p. [in Ukrainian].
5. Knyzhky, na yaki my chekaemo v 2023 rotsi [Books we are looking forward to in 2023]. *The Village*. Retrieved from <https://www.village.com.ua/village/knowledge/books-of-the-month/334801-knizhki-na-yaki-mi-chekaemo-v-2023-rotsi> (access date: 30.11.2023) [in Ukrainian].
6. Luzhna, O. (2013). Zaholovok khudozhnioho tvoriv yak problema perekladu [The title of a work of fiction as a translation problem]. *Naukovyi Visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 17. Chapter II. Teoriia i praktyka perekladu. P. 174–179 [in Ukrainian].
7. Prestizhna literatura. Rozpovidaemo pro holovnykh pretenditiv na Bukerivsku premiiu 2021 [Prestigious literature. We tell you about the main Contenders for the Booker Prize 2021]. Retrieved from <https://chas.news/current/prestizhna-literatura-rozpovidaemo-pro-golovnih-pretendentiv-na-bukerivsku-premiyu-2021> (access date: 30.11.2023) [in Ukrainian].
8. Selivanova, O. O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K. 716 p. [in Ukrainian].
9. Shcho hotuie dlia chytachiv Staryi Lev u 2023 rotsi? Rozpovidaemo! [What does the Old Lion Have in Store for Readers in 2023? We Tell You!]. Retrieved from <https://starylev.com.ua/news/shho-gotuye-dlya-cytaciv-staryy-lev-u-2023-roci-rozpovidaemo> (access date: 30.11.2023) [in Ukrainian].
10. Yuldasheva, L. (2016). Zaholovok yak osoblyva nominatyvno-predykatyvna odyntsia [The title as a Special Nominative-Predicative Unit]. *Filolohichni chasopys*. Issue 1 (7). P. 87–93 [in Ukrainian].
11. Cambridge Dictionary. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/> (access date: 30.11.2023) [in English].

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ А. МАЙКЛІДСА)

Расвська Ірина Валеріївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри теорії та практики перекладу
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ORCID ID: 0000-0002-5038-6189

Коваленко Ольга Володимирівна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ORCID ID: 0009-0002-5027-0757

Фразеологічні одиниці вважаються найвиразнішою частиною словникового запасу мови, адже вони відображають історію, мудрість, досвід, мораль та гумор народу. Завдяки своїй образності фразеологічні одиниці передають усі найтонші відтінки, національний колорит і збагачують мовлення. Завдяки особливостям фразеологізмів художній текст наповнюється метафоричністю та образністю. Ці одиниці є неймовірно важливим та актуальним матеріалом для дослідження серед мовознавців та перекладознавців. Фразеологізми вживаються постійно та існують їх безліч. Їх основним призначенням є функціонування як виду міжкультурної комунікації. Сам факт наявності в мові, окрім простих слів, цілих словесних комплексів, які тотожні слову, складність пошуку еквівалента під час перекладу та особливості передачі під час перекладу служать для нас приводом до того, щоб досліджувати саме це явище.

Проблема класифікації фразеологізмів часто постає перед мовознавцями і сьогодні. У мовознавстві наявні семантичні, ідеографічні, тематичні, експресивно-стилістичні, структурні, морфологічні класифікації фразеологізмів.

Проблема перекладу фразеологізмів така ж актуальна, як і проблема їх класифікації, тому різні вчені пропонують свої способи їх перекладу. Адже часто передати фразеологічні одиниці слово в слово неможливо, тому що вони являють собою єдине семантичне ціле. Більшість українських мовознавців виділяють такі основні способи перекладу, як: повний або частковий еквівалент, фразеологічний аналог, лексичний переклад, описовий переклад та калькування. До менш поширених вони відносять антонімічний переклад, контекстуальні заміни та інші граматичні трансформації. Всі способи можна розділити на фразеологічні та нефразеологічні. Звісно, вчені надають перевагу першому типу для збереження образності, колориту та значення оригінального виразу. А буквализм викликає незрозуміння у читача та псує сприйняття фразеологічної одиниці. Саме тому без знання фразеології неможливо оцінити яскравість і виразність мови, зрозуміти гру слів, жаргони або навіть сенс усього висловлювання.

Складність у процесі перекладу фразеологізмів полягає в тому, що англійська та українська мови різні за будовою та зв'язком між словами. Також фразеологічні одиниці за своєю структурою – це семантично неподільні словосполучення, зміст та засіб вираження яких значно відрізняється між собою. Безумовно, труднощі під час перекладу сталих виразів виникають через їх національно-культурне підґрунтя.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, переклад фразеологізмів, еквівалентність, способи перекладу фразеологізмів, збереження образності під час перекладу, переклад.

Rayevska Iryna, Kovalenko Olga. Features and methods of translating English language phraseological units into Ukrainian (based on A. Michalidis novel)

Phraseological units are considered the most expressive part of the vocabulary of the language, because they reflect the history, wisdom, experience, morality and humor of the people. Thanks to their imagery, phraseological units convey all the subtlest shades, national flavor and enrich speech. Thanks to the peculiarities of phraseological units, the artistic text is filled with metaphors and imagery. These units are incredibly important and relevant research material among linguists and translation scholars. Phraseologisms are used constantly and there are many types of them. Their main purpose is functioning as a form of intercultural communication. The very fact that the language contains, in addition to simple words, entire word complexes that are identical to a word, the difficulty of finding an equivalent during translation, and the peculiarities of transmission during translation serves as a reason for us to investigate this very phenomenon.

The problem of classification of phraseological units is often faced by linguists even today. In linguistics, there are semantic, ideographic, thematic, expressive-stylistic, structural, morphological classifications of phraseological units.

The problem of translation of phraseological units is as relevant as the problem of their classification, so different scientists offer their own ways of translating them. After all, it is often impossible to convey phraseological units word for word, because they represent a single semantic whole. Most Ukrainian linguists distinguish the following main methods of translation: full or partial equivalent, phraseological analogue, lexical translation, descriptive translation and tracing. Less common ones include antonymic translation, contextual substitutions, and other grammatical transformations. All methods can be divided into phraseological and non-phraseological. Of course, scientists prefer the first type to preserve the imagery, color and meaning of the original expression. And literalism causes

misunderstanding in the reader and spoils the perception of a phraseological unit. That is why, without knowledge of phraseology, it is impossible to appreciate the brightness and expressiveness of speech, to understand a play on words, a joke or even the meaning of the entire statement.

The difficulty in the process of translating phraseological units was that the English and Ukrainian languages are different in terms of structure and connection between words. Also, phraseological units by their structure are semantically indivisible word combinations, the meaning and means of expression of which are significantly different from each other. Undoubtedly, difficulties in translating fixed expressions arise due to their national and cultural background.

Key words: phraseological unit, translation of phraseological units, equivalence, ways of translating phraseological units, preservation of imagery during translation, translation.

Вступ. Фразеологія порівняно з іншими науками досить молода і потребує подальшого дослідження. Тему фразеологізмів опрацьовували такі видатні мовознавці та перекладознавці, як Ш. Баллі, Л. Сміт, І. Корунець, В. Карaban, Г. Іжакевич, Л. Скрипник, В. Білоноженко, Ю. Прадід та інші.

Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці, їх семантика, структура, взаємозв'язок з українськими відповідниками. **Предметом** дослідження є способи передачі фразеологічних одиниць англійської мови українською.

Метою цього дослідження є вивчення та аналіз фразеологічних одиниць, класифікацій та особливостей їх перекладу з англійської мови українською на основі книги «Мовчазна пацієнтка» А. Майклідіса.

Матеріал та методи дослідження. Матеріалом дослідження є роман «Мовчазна пацієнтка» Алекса Майклідіса – англійського сценариста та письменника у жанрі психологічного трилера – загальним обсягом у 352 сторінки, з яких проведена суцільна вибірка в кількості 200 фразеологічних одиниць. Також матеріалом для аналізу слугує переклад цієї книги Ю. Підгорною загальним обсягом у 288 сторінок. Під час дослідження була застосована така методологічна база: загальнонаукові методи (критичний аналіз літературних джерел, спостереження, моделювання, дедуктивний та індуктивний); лінгвістичні методи (порівняння, зіставний та типологічний методи).

Першим ученим, який об'єднав фразеологізми в одну класифікацію, вважається Ш. Баллі. Спочатку він виділив чотири групи фразеологічних одиниць: вільні словосполучення, позбавлені стійкості; звичайні поєднання – словосполучення, компоненти яких мають відносно вільні зв'язки між собою, тому можливі деякі зміни; фразеологічні ряди – слова, в яких два поняття зливаються в одне; фразеологічні єдності – словосполучення, компоненти яких втратили своє первісне значення, але разом вони формують цілісне поняття [9, с. 4].

Через декілька років Ш. Баллі переглянув свою класифікацію і поділив фразеологізми на дві великі групи: фразеологічні групи (словосполучення з вільними компонентами) та фразеологічні єдності (словосполучення, компоненти яких втратили своє значення через постійне використання в заданих комбінаціях) [9, с. 81].

Однією з основних характеристик фразеологізмів, що є відмінною ознакою від вільних сполучень, є ідіоматичність. Д. Ганич та І. Олійник пропонують своє визначення терміна «фразеологічна одиниця». На їхню думку, це стійкий нероздільний мовний зворот, який

виражає одне сумарне поняття, повний зміст якого не залежить від змісту кожного з компонентів. Ідіоматичність – це головна причина того, що загальна характеристика фразеологізму не відповідає його кінцевому значенню. Тільки разом такі слова утворюють фразеологізм, що змінює своє значення і характеризується ідіоматичністю [11, с. 165].

Відомий український лінгвіст Г. Іжакевич пропонує розглядати класифікацію фразеологізмів за принципом їх виникнення на: розмовно-побутові, фольклорні, книжні [2].

Ю. Прадід, український мовознавець, розробив власну класифікацію фразеологізмів з використанням граматичного підходу. Він умовно поділяє всі фразеологічні одиниці на дві великі групи: 1) словосполучення, в яких можна легко визначити категорійні властивості, тому що переважає граматично опорний складник (найчастіше граматичний стрижень таких фразеологізмів представлений іменником або дієсловом); 2) словосполучення, які складаються з категорійних властивостей двох або більше частин мови, що призводить до неможливості визначення граматично опорного складника. Через це категорійні ознаки втрачають свої межі.

Важливо зазначити, що Ю. Прадід також виокремлює такі граматично-семантичні групи фразеологізмів, як: іменникові (субстантивні), прикметникові (ад'єктивні), дієслівні, прислівникові, вигокові [8, с. 48].

Українська мовознавець Ж. Краснобаєва-Чорна у підручнику «Фраземіка та фразеографія в сучасній лінгвопарадигмі» дає чіткі визначення кожній групі фразеологічних одиниць за класифікацією Ю. Прадіда [5].

Іменникові, або субстантивні фразеологізми – це фраземи, об'єктивовані в граматичних категоріях числа, роду та відмінка. В реченні ця група виступає в ролі підмета, додатка чи іменною частиною складеного присудка.

Прикметникові, або ад'єктивні фразеологізми – це фраземи, які характеризуються загальним категоріальним значенням атрибутивності, що називає ознаку предмета. Зазвичай таке словосполучення є означенням або іменною частиною складеного присудка.

Дієслівні фразеологізми – це фраземи, об'єктивовані в граматичних категоріях виду, перехідності/неперехідності, стану, способу, часу, особи, числа, роду. Основною функцією таких словосполучень у реченні є присудок чи обставина.

Прислівникові фразеологізми – це фраземи, які не мають морфологічних ознак і виступають обставиною в реченні. Ця група словосполучень виражає дію чи стан предмета.

Вигуків фразеологізми – це фраземи, основною функцією яких є виявлення почуттів та емоцій. Вони, своєю чергою, поділяються на 4 види: емоційні, імперативні, запевнення та етикету [5].

Проблемою класифікації фразеологізмів також цікавляться європейські лінгвісти та мовознавці. Зокрема, ми маємо звернути увагу на класифікацію, запропоновану видатним англійським фразеологом та критиком Л. Смітом. Видатний фразеолог поділяє фразеологізми на ті, що пов'язані з: тваринним світом; культурою та людськими цінностями; спортом; мистецтвом; побутом; їжею та її приготуванням; сільським господарством, мореплавцями [10, с. 141].

Також слід зазначити, що Л. Сміт приділяв особливу увагу ідіомам іншомовного походження (запозичених з інших культур та країн); біблійного походження; крилатим висловам В. Шекспіра; ідіомам на позначення частин тіла; фразовим дієсловам, у склад яких входять дієслово та прийменник чи прислівник. Вчений розглядає класифікацію фразеологізмів не з лінгвістичної, а з тематичної (семантичної) точки зору [10, с. 25].

Вказані дані про класифікацію фразеологічних одиниць свідчать про те, що і досі наявна потреба продовження розробок та вивчення цієї теми для однієї загальноприйнятої класифікації у майбутньому. Жодна з указаних класифікацій не стала остаточною чи досить точною, аби її прийняли як загальну.

Визначний український перекладач та мовознавець І. Корунець описав чинники, що впливають на точність та доречність перекладу фразеологізмів: походження фразеологічного словосполучення в мові оригіналу та в мові перекладу (однакове або різне) та інформація про те, де, як, коли, за яких умов воно з'явилося у системі мови; число образів, що притаманні фразеологізму в мові перекладу; перцепція образів, попередньо закладених у фразему мови перекладу; структура та внутрішня форма фразеологічного словосполучення; існування точного еквівалента [4].

Останній спосіб перекладу вважається досконалим та найбільш влучним, адже перекладач, не змінюючи будову словосполучення, передає його сенс з абсолютно зрозумілою образністю читачеві. Проте щодо повного еквівалента, деякі вчені вважають по-іншому.

Відомі науковці виділяють два основні способи перекладу фразеологізмів на цільову мову: фразеологічний та нефразеологічний. Перший полягає в тому, що перекладач використовує еквівалент чи аналог для відтворення сталого виразу, а другий метод виконується за допомогою таких прийомів, як калькування, контекстуальні заміни та описовий переклад.

І. Корунець вважає, що наявні такі основні способи перекладу фразеологізмів: 1) за допомогою повного або часткового еквівалента в мові перекладу чи за допомогою варіантних відповідників; 2) переклад фраземи за допомогою одного слова, роблячи переклад стислим та влучним, не знайшовши еквівалента в мові перекладу; 3) за допомогою калькування чи вільного перекладу; 4) використовуючи спосіб описового перекладу, розширивши структуру в мові перекладу. Найчастіше

такий метод необхідний у випадках, коли неможливо знайти короткий влучний еквівалент до фразеологізму. Тоді перекладач придумує власний адекватний відповідник, якщо цільова мова немає відповідного аналогу [4, с. 84].

Видатний український професор та дослідник фразеології Я. Баран зазначає, що адекватний переклад фразеологізмів на цільову мову – це точне збереження їх тлумачення, форми та специфіки у тканині мови [1, с. 154]. Своєю чергою мовознавець запропонував чотири способи перекладу фразеологічних сполучень: 1) калькування чи дослівний переклад, типовий для перекладу крилатих виразів; 2) повний еквівалентний переклад (такий вид перекладу вчений вважає доцільним та влучним так само, як і перший); 3) неповний еквівалентний переклад; 4) описовий переклад [1, с. 93].

Не можна залишити без уваги класифікацію способів перекладу українського мовознавця В. Карабана. У своїх дослідженнях лінгвіст виокремлює чотири головні види перекладу фразеологізмів з української на англійську мову: моноеквівалентний переклад (абсолютний та відносний); вибіркового перекладу, в якому перекладачу необхідно вибрати найбільш влучний відповідник із кількох наявних синонімів до фразеологізму; вільний переклад використовується тоді, якщо в англійській мові не існує адекватного відповідника до українського фразеологізму [3, с. 20].

Результати дослідження. У нашому дослідженні ми спиралися на класифікацію, розроблену українським лінгвістом Ю. Прадідом. За результатами проведеного дослідження ми дійшли висновку, що найбільш частотними є дієслівні фразеологізми.

Дієслівним фразеологізмам властиві граматичні категорії часу, виду, особи, числа, способу і стану. Вони виражають загальне значення дії. Дієслівні фразеологізми були використані у 116 випадках, що становить 58% від загальної кількості. Такі фразеологізми мають виразне емоційне забарвлення і живаються для позначення різноманітних дій, переважно пов'язаних із взаєминами людей. Найпродуктивнішою моделлю проаналізованих дієслівних фразеологічних одиниць є: «дієслово + іменник з прийменником або без нього». Рідше трапляються фразеологізми конструкцій: «дієслово + прикметник із прийменником або без нього», «дієслово + прийменник + іменник», «дієслово + займенник + іменник». Існування таких фразеологічних одиниць, що функціонують як дієслова, може пояснюватися конверсією, що є типовим і набагато більш частотним явищем в англійській мові порівняно з українською. Наприклад: *Christian nodded to himself, as if he'd made his mind up about something* [14, с. 48] (дієслово + іменник + прийменник).

Адвербіальні (прислівникові) фразеологізми. Загалом такі фразеологізми виражають означення ознаки. З погляду семантичних особливостей вони поділяються на два класи: на якісні й обставинні. Кожен із них характеризується властивими їм особливостями (наприклад, адвербіальні фразеологізми способу дії, міри, ступеня). Адвербіальні фразеологічні одиниці являють собою

великий і продуктивний пласт фразеологізмів, які за кількістю поступаються лише дієслівним. Вони неоднорідні як в аспекті стійкості, ідіоматичності, семантичної цілісності, так і щодо структурно-граматичної організації. В реченні вони виконують функцію обставини. Усю сукупність адвербіальних фразеологізмів єднає одна спільна властивість: відсутність парадигматичних форм. Поєднуючись з іншими словами чи фразеологізмами, вони вступають з ними у зв'язок прилягання.

За даними аналізу в проаналізованій книзі було знайдено 37 (18,5%) адвербіальних фразеологізмів. Найпоширенішою структурою виявились «прийменник + іменник» та «прийменник + прикметник + іменник». Приклади адвербіальних фразеологізмів: *Why else shoot the man you love in the face at close range* [14, с. 15] (прийменник + прикметник + іменник).

Іменникові (субстантивні фразеологізми). Характерною особливістю субстантивних фразеологізмів є їх категоріальні ознаки. Вони мають граматичні категорії роду, числа, відмінка та об'єднані загальним значенням предметності чи особи. Такі фраземи об'єднує категоріальне значення предметності. У реченні субстантивні фраземи виконують синтаксичні функції підмета, іменної частини складеного присудка або додатка.

Найпродуктивніші моделі субстантивних фразеологізмів: «прикметник + іменник», «іменник + прийменник + іменник». За результатами дослідження було виокремлено 30 англійських виразів (15% від кількості аналізованих одиниць). Проведений аналіз субстантивних фразеологічних одиниць дозволяє стверджувати, що всі фразеологізми вказаного граматико-структурного розряду представлені іменниковими групами, але вони можуть поширюватися додатковими елементами. Оскільки найменування предметів переважно виконується іменниками, то саме іменники та іменникові групи переважають серед субстантивних фразеологізмів: *Sixteen milligrams of risperidone – a horse's dose* [14, с. 63] (іменник + іменник).

Ад'єктивні (прикметникові) фразеологізми. Властивістю ад'єктивних фразеологізмів є вираження якісної характеристики предмета. Щодо граматичних категорій, то їм властива категорія роду і числа. Четвертою за чисельністю групою аналізованих фразеологізмів є ад'єктивні фразеологічні одиниці, що функціонують у реченнях як прикметники. Серед зібраного матеріалу виявлено 14 ад'єктивних фразеологізмів-комполітів, що становить 7% від загальної вибірки. Ад'єктивні фразеологізми можна поділити на компаративні та некомпаративні. Серед проаналізованих прикладів ад'єктивні фразеологізми є компаративними. Такі фразеологізми є двокомпонентними і представлені поєднанням іменника та прикметника. Різноманітність структурно-граматичної організації ад'єктивних фразеологічних зворотів зумовлюється широкими можливостями вираження атрибутивних відношень. Класичною структурою таких фразеологізмів є «прикметник + порівняльний зворот»: *She was silent as the grave* [14, с. 78] (прикметник + порівняльний зворот).

Вигуківі фразеологізми. До них належать фразеологізми, які виражають різноманітні почуття. На відміну

від інших фразеологічних одиниць, вони не можуть виконувати номінативної функції, основу їх смислової структури становлять немотивовані конотативні семи. Семантико-комунікативне призначення вигуківих фразеологізмів полягає в безпосередньому вираженні емоцій та почуттів. Вигуківим фразеологізмам у граматичному плані властива сталість та незмінність форми, а їхньою семантичною особливістю є відсутність номінативної функції. Проте такий вид фразеологізмів виявився найменш популярним у книзі. Із проаналізованих фразем лише 3 (1,5%) належать до вигуківого типу: *“Got it in one!”* [14, с. 59] (дієслово + займенник + прийменник + числівник).

Аналіз фразеологізмів у книзі «Мовчазна пацієнтка» показав, що згідно з класифікацією Ю. Прадіда, у тексті найбільше дієслівних та адвербіальних фразеологізмів, менша частка припадає на ад'єктивні і субстантивні вирази, зовсім рідко трапляються вигуківі фразеологічні одиниці.

Для аналізу способів перекладу явища використана класифікація відомих українських мовознавців М. Личук і В. Шинкарук [6, с. 34], які визначили основні способи передачі фразеологічних одиниць: *переклад за допомогою еквівалента (повного та часткового), переклад за допомогою фразеологічного аналога, дослівний переклад (калькування), описовий переклад та контекстуальна заміна*. Також ми доповнили цю класифікацію шляхами перекладу за М. Нагорною [7, с. 47], що включають у себе лексичний та антонімічний переклади, створивши робочу класифікацію. За результатами дослідження найпоширенішим способом перекладу фразеологічних одиниць у книзі «Мовчазна пацієнтка» є калькування.

Дослівний переклад або калькування. Цей спосіб перекладу використовується для адекватної передачі фразеологізмів, коли автор пропускає чи додає компоненти, замінює їх, переставляє, оживлює тим чи тим чином напівстерті образи, поєднує одні одиниці з іншими тощо. Калькування не вважається найкращим способом перекладу фразем, адже певний образ може бути незрозумілим читачеві. Калькування (дослівний переклад) було використано у 46 випадках, що становить 23%. Це пояснюється тим, що перекладач намагалася зберегти образність оригіналу під час перекладу фразеологізму, який не має повного або часткового еквівалента чи аналогу в рідній мові. Наприклад:

But now the flat was silent as a tomb [14, с. 78]. – *Але зараз у квартирі було тихо, як у могилі* [13, с. 70].

I felt like a rabbit in the headlights [14, с. 78]. – *Я відчував себе кроликом у світлі фар* [13, с. 70].

Лексичний переклад. Такий вид було використано в 43 випадках, що становить 21,5% від загальної кількості. Це означає, що перекладач не в змозі відшукати фразеологічний відповідник, передає значення одиниць за допомогою одного слова. Цей спосіб належить до нефразеологічних, проте влучно та доцільно описує значення фразеологізму. Лексичний спосіб полягає в перекладі фраземи лише одним словом, передавши її тлумачення. У разі такого перекладу здебільшого втра-

чається стильове забарвлення фразеологізмів та їх прагматичний потенціал.

I was offered the job on the spot, and I accepte [14, с. 22]. – Мені **одразу** запропонували цю посаду, і я погодився [13, с. 27].

Keep an eye on it [14, с. 67]. – **Слідкуй** за цим [13, с. 69].

Описовий переклад. Якщо в українській мові відсутній еквівалент чи аналог англійського фразеологізму, а спосіб калькування викликає малозрозумілий буквализм, перекладачеві доводиться застосовувати описовий переклад. Такий спосіб перекладу передає значення фразеологічної одиниці мови оригіналу за допомогою вільного сполучення слів мови перекладу. В ході дослідження виявлено, що перекладач використала такий спосіб перекладу фразеологізмів у 32 (16%) випадках, пояснюючи семантичне та конотативне значення у вигляді тлумачення фразеологічного звороту. Описово найчастіше передавалися такі фразеологічні одиниці, які не містять аналогів в українській мові і які б не були зрозумілі у разі дослівного перекладу:

It's been a long week and I'm a bit under the weather [14, с. 105]. – **Важкий був тиждень і я не дуже добре себе почуваю** [13, с. 107].

She was off her meds and out of her mind [14, с. 76]. – Вона не приймала ліки і **втратила контроль** [13, с. 71].

Повний фразеологічний еквівалент. У 19 випадках перекладач використала повний еквівалент для відтворення змісту англійського фразеологізму українською мовою, що становить 9,5% від загальної кількості. Звісно, повних та неповних еквівалентів виявилось не так багато. Це можна пояснити відмінностями в культурі, світогляді, традиціях, минулому двох націй. Приклади:

There's so much pain everywhere, and we just close our eyes to it [14, с. 58]. – **Скрізь стільки болю, а ми лише заплющуємо очі на це** [13, с. 53].

I was looking for subtext, reading between the lines for nonverbal clues [14, с. 133]. – Я шукав підтекст, **читаю між рядків** у пошуках невербальних підказок [13, с. 128].

Частковий фразеологічний еквівалент. Важливо зазначити, що використання часткових еквівалентів є більш поширеним в українській мові. Але в проведеному дослідженні частота використання часткових еквівалентів виявилася однаковою за кількістю з повними. Це означає, що часткові еквіваленти також були застосовані у 19 (9,5%) випадках:

I had free rein of the house garden without his watchful eye [14, с. 19]. – Ми з мамою мали **необмежену свободу дій у будинку і саду без батькового гострого ока** [13, с. 14].

Max caught me looking at the picture and nodded as if reading my mind [14, с. 106]. – Макс помітив, що я розглядаю фотографію, і кивнув, **ніби читаючи мої думки** [13, с. 101].

Фразеологічний аналог. Проаналізовані аналоги мають дуже схоже значення, проте різняться внутрішньою формою. Вони відрізняються від оригінального фразеологізму лише деякими компонентами, часто синонімічними, синтаксичною або морфологічною

структурою, значенням. Проте важливо зауважити, що їх відносність охоплюється контекстом. Якщо порівняти кількість фразеологізмів в англійській та українській мовах, однакових за змістом та стилістичним забарвленням досить небагато. Тому коли перекладач не могла знайти повний або частковий еквівалент, вона вибирала влучний український аналог, який аналогічний за змістом, але, звісно, не однаковий за буквальним значенням. Фразеологічний аналог було застосовано у 16 випадках, що становить 8%:

I'm getting ahead of myself [14, с. 13]. – **Біжу поперед батька в пекло** [13, с. 19].

"Got it in one" [14, с. 59]. – **Влучила в яблучко** [13, с. 54].

Антонімічний переклад. Це такий вид перекладу, за якого передається протилежне значення фразеологічної одиниці (негативне значення фразеологізму перетворюється на позитивну конструкцію (або навпаки). Як вважають відомі лінгвісти в цій галузі, такий вид перекладу використовується найрідше. Проте результати дослідження виявили, що перекладач використовувала антонімічний переклад фразеологізмів у 14 випадках (7%).

Better keep on the right side of her [14, с. 25]. – **Краще не сваритися з нею** [13, с. 27].

Stay on track, I told myself [14, с. 127]. – **Не відволікайся**, – сказав я собі [13, с. 129].

Контекстуальна заміна. Переклад за допомогою перефразування або контекстуальної заміни вважається більш адекватним способом, ніж дослівний переклад. У проаналізованому перекладі фразеологізмів перекладач замінила слова одного класу на рядки слів, що не мають ідіоматичного характеру, але виражають загальне значення, передане вихідною одиницею. Спосіб контекстуальної заміни був застосований у 11 випадках (5,5%):

It's like she's six feet under water [14, с. 63]. – **Своїм виглядом вона нагадувала мерця** [13, с. 68].

Висновки. Отже, під час перекладу фразеологічних одиниць застосовується калькування, повний або частковий еквівалент, аналог, описовий переклад, лексичний переклад, відносно рідше на допомогу приходять антонімічний переклад та контекстуальні заміни. Проте для перекладу фразеологізмів у книзі «Мовчазна пацієнтка» спостерігалася різна частота використання способів перекладу. Фразеологічними способами перекладено 146 фразеологічних одиниць (73%), а нефразеологічними – 54 (27%). Різниця між такими шляхами перекладу дуже велика, тобто перекладач не змогла відшукати велику кількість повних або часткових еквівалентів. Проте важливо зазначити, що навіть нефразеологічні способи перекладу не заважали під час читання книги «Мовчазна пацієнтка». Звісно, перекладач втратила образність та метафоричність відтворюваних одиниць, проте зберегла значення їх компонентів, іноді замінюючи їх на більш відомі для читача. Багато відомих перекладознавців вважають домінуючий спосіб перекладу у книзі (калькування) небажаним, але за відсутності фразеологічних відповідників у мові перекладу перекладач може його використовувати.

Найчастіше дієслівні фразеологізми перекладали за допомогою двох способів – калькування та описового перекладу. Перекладач використовувала калькування та лексичний переклад для прислівникових (адвербіальних) фразем. Цей метод було використано для того, щоб влучно та коротко передати оригінальний вираз, не навантажуючи читача. Своєю чергою

іменникові фразеологічні одиниці найчастіше передавали за допомогою повного або часткового еквівалента і фразеологічного аналога. Також способом калькування та аналога було перекладено більшість прикметникових (ад'єктивних) фразеологізмів. Перекладач використала контекстуальні заміни для відтворення вигуківих фразеологізмів.

Література:

1. Баран Я.А. Фразеологія: знакові величини : навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. Вінниця : Нова Книга, 2008. 256 с.
2. Їжакевич Г.П. Стилістична класифікація фразеологічних одиниць. *Українська мова і література в школі*. 1971. № 10. С. 13–21.
3. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську : навчальний посібник. Вінниця : Нова Книга, 2006. 608 с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2017. 448 с.
5. Краснобаєва-Чорна Ж. Терміносистема фразеології: структура та складники термінологічної мікросистеми «фразеокласифікація». *Лінгвістичні студії*. 2013. Вип. 26. С. 156–163.
6. Личук М.І., Шинкарук В.Д. Ступені фразеологізації речень. Чернівці : Рута, 2001. 136 с.
7. Нагорна М. Основні шляхи перекладу фразеологізмів українською мовою. *Наука. Освіта. Молодь*. Умань. 2016. № 2. С. 47–48.
8. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). Київ : Сімферополь, 1997. 252 с.
9. Bally Ch. *Precis de stylistique*. Geneve, Switzerland : Eggimann, 1905.
10. Smith Logan Pearsall. *Words and Idioms: Studies in the English Language*. Constable, 1943. 299 p.
11. Словник фразеологізмів української мови / відп. ред. О.В. Винник. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.
12. Collins Cobuild Dictionary of Idioms / Founding Ed.-in-Chief J. Sinclair. London : Harper Collins Publishers, 1997. 493 p.
13. Алекс Майклідіс. Мовчазна пацієнтка / пер. з англ. Ю. Підгорної. Харків : Біват, 2021. 288 с.
14. Michaelides Alex. *The Silent Patient*. London : Orion Books, 2019. 352 p.

References:

1. Baran, Ya.A. (2008). *Frazeolohiya: znakovi velychyny: navchalnyi posibnyk dlya studentiv fakultetiv inozemnykh mov* [Phraseology: sign values: study guide for students of foreign language faculties]. Vinnytsia: Nova Knyha, 256 p. [in Ukrainian].
2. Yizhakevich, H.P. (1971). *Stylistychna klasyfikatsiya frazeolohichnykh odynyt'* [Stylistic classification of phraseological units]. *Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature in school]. № 10, p. 13–21 [in Ukrainian].
3. Karaban, V.I. (2006). *Teoriya i praktyka perekladu z ukrayins'koyi movy na anhliys'ku: navchalnyi posibnyk dlya VNZ* [Theory and practice of translation from Ukrainian to English: Study guide for universities]. Vinnytsia: Nova Knyha, 608 p. [in Ukrainian].
4. Korunets, I.V. (2017). *Teoriya i praktyka perekladu (aspektniy pereklad): pidruchnyk* [Theory and practice of translation (aspect translation): textbook]. Vinnytsia: Nova Knyha, 448 p. [in Ukrainian].
5. Krasnoabaeva-Chorna, Zh. (2013). *Terminosistema frazeolohiyi: struktura ta skladnyky terminolohichnoyi mikrosystemy "frazеoklasyfikatsiya"* [Terminological system of phraseology: structure and components of the terminological microsystem "phrase classification"]. *Linhvistychni studiyi* [Linguistic studies]. Issue 26, pp. 156–163 [in Ukrainian].
6. Lychuk, M.I., Shinkaruk, V.D. (2001). *Stupeni frazeolohizatsiyi rechen'* [Degrees of phraseologization of sentences]. Chernivtsi: Ruta, 36 p. [in Ukrainian].
7. Nagorna, M. (2016). *Osnovni shlyakhy perekladu frazeolohizmiv ukrayins'koyu movoyu* [Main ways of translating phraseological units into Ukrainian]. *Nauka, osvita, molod'*. Uman. No. 2, pp. 47–48 [in Ukrainian].
8. Pradid, Yu.F. (1997). *Frazeologichna ideografiya (problematyka doslidzhen)* [Phraseological Ideography (the Problem of Research)]. Kyiv: Simferopol, 252 p. [in Ukrainian].
9. Bally, Ch. (1905). *Precis de stylistique*. Geneva, Switzerland: Eggimann [in English].
10. Smith Logan Pearsall. (1943). *Words and Idioms: Studies in the English Language*. Constable. 299 p. [in English].
11. *Slovyk frazeolohizmiv ukrayins'koyi movy* (2003) / vidp. red. O.V. Vynnyk. [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova Dumka. 788 p. [in Ukrainian].
12. Collins Cobuild Dictionary of Idioms (1997). Founding Ed.-in-Chief J. Sinclair. London: Harper Collins Publishers. 493 p. [in English].
13. Michaelides, Alex (2021). *Movchazna patsiyentka* / per. z anhli. Yu. Pidhornoyi [Silent patient / trans. from English Yu. Podgornaya.]. Kharkiv: Vivat. 288 p. [in Ukrainian].
14. Michaelides, Alex (2019). *The Silent Patient*. London: Orion Books. 352 p. [in English].

ПОРІВНЯННЯ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ І ЛІНИ КОСТЕНКО: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Рудь Ольга Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-5985-2422

Грицай Єлизавета Олегівна,
магістр спеціальності 014 «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)»
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0009-0007-1714-8035

Статтю присвячено вивченню порівняння у поетичному мовленні Лесі Українки і Ліни Костенко в лексико-семантичному аспекті. Розглянуто різні лінгвістичні підходи до тлумачення поняття «порівняння», за якими порівняння визначається як троп, тропейна фігура, в якій мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших (Л. Мацько).

Визначено логіко-граматичну модель порівняльної конструкції, яка містить чотири складники: суб'єкт (предмет) порівняння; об'єкт (образ) порівняння; основа (підстава) порівняння; показник порівняльних відношень.

З'ясовано, що семантика компонентів порівняння дає змогу вивчити особливості мовомислення і світосприйняття автора, психологію творчості, виявити об'єктивну прагматичну інформацію, що є частиною зображуваного. Семантика предмета порівняння, як правило, пов'язана зі змістом усього твору. Вибір об'єкта порівняння ґрунтується на уявленнях, думках, почуттях, внаслідок яких одне уявлення, почуття викликає інше.

Лексико-семантичні моделі порівняльних конструкцій у поетичному мовленні Лесі Українки і Ліни Костенко визначено в межах тематичних груп об'єкта порівняння: «фауна», «флора», «явище природи» та інші. Виділено такі основні лексико-семантичні моделі порівнянь, як: «предметний світ – фауна», «абстрактне поняття – фауна», «фауна – фауна», «людина – флора», «абстрактне поняття – флора», «явище природи – флора», «предметний світ – флора», «предметний світ – явище природи», «абстрактне поняття – явище природи», «явище природи – явище природи», «людина – явище природи» тощо. У тематичній групі із суб'єктом (предметом) порівняння «мисленнєва/мовленнєва діяльність» досить поширеними є лексико-семантичні моделі з об'єктом (образом) порівняння «фауна» та «явища природи».

З'ясовано, що образні порівняння Лесі Українки і Ліни Костенко є творчим здобутком майстрів, вони наповнені естетичним смислом і наділені потужними експресивно-емоційними потенціями.

Ключові слова: порівняльна конструкція, структура порівняння, компарант, компаратор, основа (підстава) порівняння, тематична група, лексико-семантична модель.

Rud Olha, Hrytsay Yelyzaveta. The comparison of poetic speech of Lesya Ukrayinka and Lina Kostenko: lexical-semantic aspect

The article is devoted to the study of comparison of poetic speech of Lesya Ukrayinka and Lina Kostenko in lexical-semantic aspect. Different linguistic approaches to the interpretation of 'comparison' concept are considered, according to which the comparison is defined as a trope, a tropeic figure in which the linguistic image of a person, object, phenomenon or action is transmitted through the most characteristic features that are organically inherent to others (L. Mats'ko).

The logical-grammatical model of the comparative construction is defined, which contains four components: the subject of comparison; the object (image) of comparison; the basis of comparison; the indicator of comparative relations.

It was found out that the semantics of comparison components makes it possible to study the features of author's language thinking and worldview, the psychology of creativity and to reveal objective pragmatic information that is the part of what is depicted. The semantics of subject of comparison is, as a rule, connected with the content of entire work. The choice of object of comparison is based on ideas, thoughts, feelings, as a result of which one idea or feeling causes another.

The lexical-semantic models of comparative constructions in poetic speech of Lesya Ukrayinka and Lina Kostenko are defined within the thematic groups of comparison object: 'fauna', 'flora', 'phenomenon of nature' and others. The following main lexical-semantic models of comparisons are highlighted: 'objective world – fauna', 'abstract concept – fauna', 'fauna – fauna', 'man – flora', 'abstract concept – flora', 'natural phenomenon – flora', 'objective world – flora', 'objective world – natural phenomenon', 'abstract concept – natural phenomenon', 'natural phenomenon – natural phenomenon', 'man – natural phenomenon', etc. In thematic group with the subject (object) of comparison 'thinking/speech activity', lexical-semantic models with the object (image) of comparison 'fauna' and 'natural phenomena' are quite common.

It was found out that the figurative comparisons of Lesya Ukrayinka and Lina Kostenko are masters' creative achievements; they are filled with aesthetic meaning and endowed with powerful expressive and emotional potentials.

Key words: comparative construction, structure of comparison, comparant, comparator, basis of comparison, thematic group, lexical-semantic model.

Вступ. Українська література має безліч видатних та талановитих письменників, серед яких особливе місце посідають дві величні постаті – Леся Українка та Ліна Костенко. Їхні твори стали не лише окрасою української словесності, але й вічною таїною для дослідників поетичного слова. У їхній поезії, наголошує О. Бідюк, – щось «настільки цікаве й незвідане, настільки тонке й глибинне на рівні поезики й стилю, що годі тут шукати якихось однозначних прочитань» [1, с. 398].

Одним із поширених засобів сприйняття і пізнання навколишнього світу в поетичному мовленні Лесі Українки і Ліни Костенко є порівняння, що здатне перетворити звичайне на незвичайне, абстрактне на конкретне, надати словам нові виміри. За допомогою порівняння автори виражають складні емоції, створюють неповторні художні образи, дарують читачам новий погляд на звичайне. Порівняння орієнтовані на незвичність слововживання, посилення емоційності, образності вислову, оздобу мовлення.

Порівняння активно досліджується у сучасній лінгвістиці в різних аспектах – семантичному (Л. Олексичина, В. Поповиченко, Л. Прокопчук, О. Тищенко, Е. Швед, О. Щепка, О. Яцків та інші), фразеологічному (Г. Добролюба, К. Мізін, А. Найда та інші), синтаксичному (І. Кучеренко, О. Марчук, Н. Плиса, Л. Прокопчук, С. Рошко, Н. Шаповалова та інші), стилістичному (В. Буда, К. Буркут, Л. Голоюх, С. Єрмоленко, Л. Мацько, А. Мойсієнко, Л. Мялковська, Є. Павленко, Л. Ставицька та інші). Однак останнім часом спостерігається відсутність єдиної концепції порівняння в українській мові, оскільки погляди сучасних учених на структуру, семантику й функції порівняльних конструкцій не є узгодженими.

Водночас порівняння як елемент ідіостилу письменників вивчали В. Васильченко («Мовностилістичні особливості порівнянь у поезії Ігоря Муратова»), О. Марчук («Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М. Коцюбинського»), Л. Голоюх («Порівняння у романах «Диво» та «Роксолана» П. Загребельного»), Н. Дужик («Порівняння – концептуальний елемент стилю Олега Ольжича»), І. Сметана («Семантика й функції порівнянь у поетичній мові В. Свідзінського») та інші.

Матеріали та метод. Мета нашого дослідження – виявити лексико-семантичні моделі порівняльних конструкцій у поетичному мовленні Лесі Українки і Ліни Костенко.

Методи дослідження: метод дефініційного аналізу; метод вибірки і систематизації мовних одиниць; метод лексико-семантичного аналізу.

Матеріалом дослідження послужили: твори Лесі Українки в чотирьох томах [2] та книга віршів і поем «Вибране» Ліни Костенко [3], з яких вибрано понад 300 порівняльних конструкцій.

Результати. Порівняння є досить складним, багатоаспектним явищем, що викликає постійний інтерес учених різних галузей наукового пізнання – логіки, філо-

софії, психології, літературознавства, мовознавства. Це пояснюється тим, що здатність порівнювати поняття про об'єкти або явища допомагає людині краще пізнати і зрозуміти навколишній світ. Порівняння є обов'язковим елементом мисленнєвої діяльності людей, без нього неможливий аналіз властивостей об'єкта та визначення його місця в навколишньому середовищі; це один із методів пізнання зовнішнього світу, завдяки якому виникають нові знання.

У сучасній лінгвістиці порівняння тлумачиться як тропеїчна фігура, в якій «мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших» [4, с. 359]; як троп, «який полягає у поясненні одного предмета через інший, подібний до нього, за допомогою компаративної зв'язки, тобто єднальних сполучників: *як, мов, немов, наче, буцім, ніби* тощо» [5, с. 546].

Відповідно до потрактування порівняння логіко-граматична модель порівняльної конструкції містить чотири складники: 1) суб'єкт (предмет) порівняння (компарат) – те, що порівнюється; 2) об'єкт (образ) порівняння (компаратор) – те, з чим порівнюється суб'єкт; 3) основа (підстава) порівняння – ознака, за допомогою якої один предмет порівнюється з іншим; 4) показник порівняльних відношень – засіб мовного оформлення порівняльної семантики (сполучники) [4, с. 359; 5, с. 142]. Саме ці елементи становлять єдине структурно-семантичне ціле, ядро порівняльної конструкції.

З'ясування семантики компонентів порівняння дає змогу вивчити особливості мовомислення і світосприйняття автора, психологію творчості, виявити об'єктивну прагматичну інформацію, що є частиною зображуваного [6, с. 45]. Семантика предмета порівняння, як правило, не є випадковою, вона пов'язана зі змістом усього твору. Предмет порівняння характеризується через безліч різних предметів. Через асоціації компаранта (предмета порівняння) з іншими предметами виявляються його додаткові властивості, що розкриваються в ході характеристики його через безліч образів, пов'язаних з предметами, що додатково асоціюються з основним об'єктом. Вибір об'єкта порівняння ґрунтується не на реальній подібності, схожості предметів і явищ, а на уявленнях, думках, почуттях, внаслідок яких одне уявлення, почуття викликає інше [5, с. 49]. Саме безліч образів, що характеризують той самий предмет, сприяють актуалізації значної кількості асоціацій, що розширює асоціативне поле порівняння.

У поетичному мовленні досить часто один і той же предмет може бути і суб'єктом (предметом), і об'єктом (образом) порівняння. Так, в аналізованих текстах з об'єктом порівняння «птах» асоціюються *думи, час, пісня, серденько, сні, хмарка* тощо. Тоді як суб'єкт порівняння «птах» спостережений у прикладковому сполученні з лексемами *пісня, хмарка, менестрелі* (рис. 1).

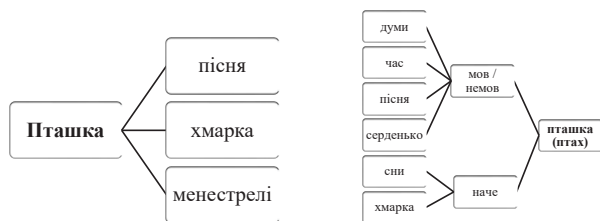


Рис. 1. Лексема «пташка» як суб'єкт (предмет) і об'єкт (образ) порівняння

Відповідно до семантики компонентів компаративної конструкції у поетичних текстах Лесі Українки і Ліни Костенко виявлено декілька тематичних груп порівняння. Однією з найбільших в аналізованих творах є тематична група, де об'єктом порівняння виступають *тварини* та *птахи*. Представники фауни часто залучаються до образного мовлення, адже уособлюють грацію та елегантність, спритність та швидкість, відданість, легкість і водночас небезпеку, а також можуть виражати наявність або відсутність якоїсь здатності тощо. Більшою мірою ця категорія представлена у мовотворчості Ліни Костенко: «старий співак співав, **як пелікан**, проціджуючи музику крізь воло» [3, с. 64]; «у нього й хмари вигинались **зм'ями**» [3, с. 96]; «старий валун був **схожий на ведмедя** – і зупинився дикий чоловік» [3, с. 351]; «дрімотні міни – **круглі черепахи** – в землі шорсткій ворухнуться, повзуть» [3, с. 75]; «Земля – **як панцир черепах**, лежить, не змита і грозою» [3, с. 190]; «мої думки, **як дикі голуби**, в полях шукали синього притулку» [3, с. 293]; «пливе над світом осінь, **як медуза**, і мокре листя падає на брук» [3, с. 78]; «смуток нащадків – **як танець бджоли**» [3, с. 15]; «на плечі стрибне слава, **як пантера**, – він не помітив, бо косив траву» [3, с. 244]; «я ж не самотній тут, **як вовк**» [3, с. 244]; «на самісінький полюс, де ходє жук, **як пінгвін**» [3, с. 43]; «суха, порепана дорога повзе, **як спраглий крокодил**» [3, с. 45]; «вже пси вишикірюють на мене, **як леви**, криваві паці» [3, с. 217]; «і тільки сонце, сонце, сон... над нерозгаданістю літер на скелі дикій, **як бізон**» [3, с. 242].

У Лесі Українки об'єктами порівняння частіше виступають птахи: «вони кохаються, **мов голуб'ята**» [2, с. 45]; «думка пада, **мов підбита птиця**» [2, с. 41]; «вже пролетів, **немов пташка зальотна**, весняний той час» [2, с. 43]; «думка мовчала, **мов пташка** у клітці замкнута од світа» [2, с. 88]; «линь, моя пісне, **як чайка прудкая**» [2, с. 89]; «до тебе все летять мої думки, **так з вирію в свій край летять пташки**» [2, с. 223]; «чому ж би їм не злинути угору, **мов жайворонка спів**» [2, с. 236]; «мріє, колись ти **літала орлом** надо мною» [2, с. 398] тощо.

Суб'єктами порівняння виступають найрізноманітніші предмети: хмари, валун, міни, Земля, думки, осінь, смуток, слава, жук, дорога, пси, сонце, думка, час, пісня тощо. За ознакою тематичної належності компонентів, які аналогізуються з тваринами і птахами, виділяємо в межах цієї групи такі основні лексико-семантичні моделі порівнянь, як: «предметний світ – фауна», «абстрактне поняття – фауна», «фауна – фауна» тощо.

Тематична група з флоронаімами як об'єктами порівняння є досить поширеною в аналізованих поетичних текстах. Суб'єктами порівняння найчастіше виступають номінації людей, абстрактних понять, явищ природи, що в порівняльному зближенні з флоронаімами утворюють такі лексико-семантичні моделі порівнянь:

1) «людина – флора»: «я ж без тебе, **мов квітка**, зів'яла» [2, с. 189]; «улучив дівчину, і полягла вона, **немов прибита градом ніжна квітка**» [2, с. 175]; «**ти наче дуб високий та міцний**» [2, с. 105]; «хотіла я б тебе, **мов плющ**, обняти» [2, с. 105]; «міцний, **як дуб кремезний**, слов'янин покійно руки склав в кайданах паперових» [2, с. 218]; «а вранці крізь бузок дивилася на тітку, котра була чомусь – **як свіжий куц бузку**» [3, с. 68]; «я воду пив з долоні, **як із лотоса**» [3, с. 191] тощо;

2) «абстрактне поняття – флора»: «мої мрії найкращії в'януть, **мов розквітлі в осені квіти**» [2, с. 295]; «хай процвіта ваша воля, **як рута**» [2, с. 394]; «радісна, тиха надія, **мов квітка лілєї**, розквітла» [2, с. 65]; «слова росли із ґрунту, **мов жита**» [3, с. 161] тощо;

3) «явище природи – флора»: «де куц туману, **як бузок**, розрісся» [3, с. 412]; «гинуть ті хвили, **мов квіти барвисті**» [2, с. 72] тощо;

4) «предметний світ – флора»: «ті буковки вірменські виводять, **як стеблини**, і слізьми поливають, і букви прийнялись» [3, с. 23]; «з малювань, тонких, **як листя папороті**, світився лик розп'ятого Христа» [3, с. 386] тощо.

Рослинний світ посідає вагомe місце у мовотворчості Лесі Українки і Ліни Костенко, оскільки його об'єкти стають компараторами порівняння. В пошуках аналогій для характеристики предмета порівняння поетеси звертаються до відомих з дитинства образів рослин, які в поетичному контексті набувають символічного звучання. Деякі рослини є традиційними народними символами, що асоціюються з певними відчуттями, особливостями світосприйняття. Саме символічне значення часто береться до уваги поетесами у разі вибору об'єкта порівняння. Так, у творчому доробку Лесі Українки поширеним є образ дубу як символу духовної і фізичної сили, символу довголіття. Для поетичних текстів Ліни Костенко характерними є компаративами, об'єктом порівняння в яких є *жито*, *бузок*, *папороть* тощо.

Природа є незаперечним джерелом натхнення для поетеси, тому досить часто в ролі об'єкта порівняння в поетичному мовленні Лесі Українки і Ліни Костенко вживаються лексеми на позначення явищ природи. В образно-емоційній структурі порівняльних конструкцій з назвою «явище природи» як об'єктом порівняння з'являються семи 'лихо', 'нещастя', 'біда', що спостерігаємо і в широкому контексті: «Хоч не зруйнована – руїна ся будова, / З усіх кутків тут пуста вигляда. / Здається, тільки що промчалась тут біда, / **Мов хуртовина грізна, раптова**» [2, с. 95].

У тематичній групі компаративем, у яких об'єктом порівняння виступає явище природи, виділяємо такі лексико-семантичні моделі:

1) «предметний світ – явище природи»: «каміння гостре посипалось навколо, **наче град**» [2, с. 175];

2) «абстрактне поняття – явище природи»: «*промчалась тут біда, мов хуртовина грізна, раптова*» [2, с. 95]; «*над нами теж, мов туча громовая, нависли влади темної погрози*» [2, с. 166]; «*лихо моє, мов туман восени*» [2, с. 196]; «*хай пролетить ся пісня одиноко, як вихор через море льодове*» [2, с. 239]; «*промчалась біда, мов хуртовина грізна, раптова*» [2, с. 95]; «*лихо, мов хмара грізна, йшло*» [2, с. 49]; «*нависли влади темної погрози, мов туча громовая*» [2, с. 166];

3) «явище природи – явище природи»: «*в пахучій хмарі дощової глици стоїть туман, як небо на землі*» [3, с. 44];

4) «людина – явище природи»: «*чом не заграли колом танцюристам, мов діамантові сніжинки в хуртовину*» [2, с. 237]; «*так думки печаль прополоскали, що, як сад під зливою, живу*» [3, с. 329]; «*але поет природний, як природа*» [3, с. 69] тощо.

Назви астрономічних об'єктів у поетичному мовленні Лесі Українки і Ліни Костенко можуть виражати ідеї глибоко психологічного чи філософського характеру, відображаючи величність, загадковість та невизначеність світу. Вони часто вжиті при дієсловах, зокрема дієсловах руху, забезпечують динамічність, підсилюють стрімкий, напружений характер його протікання, наприклад: «*нехай тепер щастя зайшло, як і сонце...*» [2, с. 208]; «*розсипала палкі іскри, мов ясній зорі*» [2, с. 248]; «*мов зірка Марс кривава, сяють очі*» [2, с. 183]; «*і знову мчиши, як метеор, ти*» [3, с. 123]; «*циганки ото десь по містечку як пройдуть, мов комети*» [3, с. 402]; «*слова як сонце сходили в мені*» [3, с. 14] тощо.

У тематичній групі компаративем, у яких об'єктом порівняння виступає астрономічна назва, виділяємо такі лексико-семантичні моделі, як: «людина – астрономічна назва», «абстрактна назва – астрономічна назва» тощо.

Невід'ємним складником життя поетес є їхня письменницька діяльність й усе, що пов'язано з нею. Осмислення призначення поета й поезії відбувається крізь призму опоетизування думки, голосу, слова, ритму, пісні, вірша, поезії, поета і т. ін., що відображено в порівняннях, наприклад: «*гетьте, думи, ви, хмари осінні*» [2, с. 37]; «*і вірші, мов легкій стріли*» [2, с. 171]; «*поезія – це свято, як любов, о, то не є розмова побутова*» [3, с. 93] тощо.

Література:

1. Бідюк О. Мова віщих знаків у стилі Лесі Українки та Ліни Костенко. *Леся Українка і сучасність* : збірник наукових праць. Луцьк : РВВ «Вежа», 2007. Т. 4, кн. 1. С. 398–409.
2. Українка Леся. Твори в чотирьох томах. Том І. Київ : Дніпро, 1981. 541 с.
3. Костенко Л.В. Вибране : Поезії. Київ : Дніпро, 1989. 559 с.
4. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилїстика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 752 с.
6. Романченко А.П. Семантичні типи порівнянь у художньому мовленні Ліни Костенко. *Записки з українського мовознавства*. 2013. Вип. 20. С. 43–50.

У тематичній групі, у яких суб'єктом (предметом) порівняння виступає результат мисленнєвої/мовленнєвої діяльності, виділяємо такі лексико-семантичні моделі:

1) «результат мисленнєвої/мовленнєвої діяльності – фауна»: «*досить невільня думка мовчала, мов пташка у клітці замкнута од світа*» [2, с. 88]; «*думки-гадки, мов птахи нічні*» [2, с. 89]; «*думки крилами тріпотіли, мов над огнем метелики нічні*» [2, с. 224]; «*мої думки, як дикі голуби, в полях шукали синього притулку*» [3, с. 293] тощо;

2) «результат мисленнєвої/мовленнєвої діяльності – флора»: «*слова росли із ґрунту, мов жита. Добірним зерном колосилась мова. Вона як хліб. Вона мені свята. І кров'ю предків тяжко пурпурова*» [3, с. 161];

3) «результат мисленнєвої/мовленнєвої діяльності – явища природи»: «*гетьте, думи, ви, хмари осінні*» [2, с. 37]; «*усе одбивається в пісні, як в морі*» [2, с. 171]; «*не раз мій голос дико залуна, немов серед безлюдної пустині*» [2, с. 182]; «*в її речах слова котились, наче хвилі, мов сльози по її замучених братах*» [2, с. 231]; «*слова як сонце сходили в мені*» [3, с. 14];

4) «результат мисленнєвої/мовленнєвої діяльності – предмет»: «*і вірші, мов легкій стріли*» [2, с. 171]; «*Відходять вірші, наче поїзди*» [3, с. 173];

5) «результат мисленнєвої/мовленнєвої діяльності – абстрактні поняття»: «*знов зривалися слова палкі, ворожі, мов грізні вирокі всім тим, що кров лили*» [2, с. 231]; «*душа шукає слів, як молитов*» [3, с. 284] тощо.

Слово – ключовий концепт поетичних творів Лесі Українки. В ідіолекті письменниці зафіксовані такі вербальні втілення цього образу, як: *слово-зброя, слово-птиця, слово-вогонь, слово-меч, слова-ридання*.

Висновки. Можливість виникнення образу і ступінь його яскравості залежить від характеру значень лексичних одиниць, на основі яких виникає порівняння. Звернені іноді до інтелекту, а частіше орієнтовані на чуттєве сприйняття, образні порівняння Лесі Українки і Ліни Костенко загалом є творчим здобутком митців, вони наповнені естетичним смислом і наділені потужними експресивно-емоційними потенціями. Порівняння викликають широке коло асоціацій, актуалізують образні уявлення тих фрагментів національної картини світу, характеристики яких формують нові оказіональні значеннєві плани, викликають відповідну реакцію читача. У порівняльних структурах поетеси втілили світогляд, свою життєву позицію, вибудували індивідуальну мовну картину світу.

References:

1. Bidyuk, O. (2007). Mova vishchykh znakiv u styli Lesi Ukrayinky ta Liny Kostenko. Lesya Ukrayinka i suchasnist': zbirnyk naukovykh prats' [The language of divine signs in style of Lesya Ukrayinka and Lina Kostenko]. *Lesya Ukrayinka and modernity: a collection of scientific works*. Luts'k: PH «Vezha», Vol. 4, B. 1, P. 398–409 [in Ukrainian].
2. Ukrayinka Lesya. (1981). Tvory: v chotyr'okh tomakh [Ukrayinka Lesya. Works: in four volumes]. Vol. I. Kyiv: Dnipro, 541 p. [in Ukrainian].
3. Kostenko, L.V. (1989). Vybrane: Poeziyi [Selected: Poems]. Kyiv: Dnipro, 559 p. [in Ukrainian].
4. Mats'ko, L.I., Sydorenko, O.M., Mats'ko, O.M. (2003). Stylistyka ukrayins'koyi movy: pidruchnyk [Stylistics of Ukrainian language: Textbook]. Kyiv: Vyshcha shkola, 462 p. [in Ukrainian].
5. Literaturoznavchyy slovnyk-dovidnyk (2007). [Literary dictionary-reference] / Ed. R.T. Hrom'yak, Yu.I. Kovaliv, V.I. Teremok. Kyiv: PC «Akademiya», 752 p. [in Ukrainian].
6. Romanchenko, A.P. (2013). Semantychni typy porivnyan' u khudozhn'omu movlenni Liny Kostenko [Semantic types of comparisons in literary speech of Lina Kostenko]. *Notes on Ukrainian Linguistics*. Issue 20. P. 43–50 [in Ukrainian].

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТАХ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Соколова Ірина Валентинівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та практики романо-германських мов

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID ID: 0000-0001-5190-5254

Researcher ID: P-3545-2014

Забезпечення високоякісного перекладу юридичних текстів у сферах міжнародного та порівняльного права є одним з викликів сучасного правового суспільства. Це завдання зумовлене розширенням міжнародних стосунків та перспективами вступу України до ЄС. Саме цим визначається актуальність нашого дослідження, яке ставить на меті аналіз функціонування категорії інтертекстуальності в текстах оригіналів та текстах перекладів законів та законодавчих актів ЄС і України. Дійшли висновку, що категорія інтертекстуальності є базовою категорією в процесі текстової комунікації у сфері міжнародного і порівняльного права. У цій статті розглядаються засоби реалізації категорії інтертекстуальності на експліцитному рівні юридичних текстів українською та англійською мовами.

Пряме цитування інших законів, а також посилання на тексти законів на полях, що здійснювалось задля тлумачення законів середньовіччя, вже не є засобом пояснення, який широко використовується в текстах сучасних законів. Відмова від використання цього засобу слугує забезпеченням компресії тексту.

Цитування та посилання на інші тексти в тому обсязі, в якому вони є, стало можливим лише протягом двох останніх десятиріч завдяки технічній можливості гіперпосилання. Особливо важливою функцією гіперпосилання є для текстів перекладів юридичних актів та законів, оскільки вони забезпечують тлумачення документів і вносять вагомий внесок в їх розуміння.

Одним із поширених засобів реалізації категорії інтертекстуальності в юридичних текстах є внутрішні посилання, тобто посилання на статтю або пункт цього закону, на додаток.

Використання гіперпосилань робить весь сучасний процес наукових досліджень інтертекстом, що своєю чергою забезпечує можливість розуміння мови порівняльного права. Засоби реалізації категорії інтертекстуальності забезпечують своєрідний діалог між текстом оригіналу і текстом перекладу.

Текст закону мовою оригіналу, текст перекладу та інтерпретація тексту закону реципієнтом створюють єдиний інтертекст. Засоби реалізації категорії інтертекстуальності здійснюють, своєю чергою, забезпечення ефективності інтерпретації та розуміння текстів законів.

Ключові слова: категорія інтертекстуальності, юридичний дискурс, переклад, гіпертекст, гіперпосилання.

Sokolova Iryna. Realization of the Category of Intertextuality in Law Texts (on the Material of the English and Ukrainian Languages)

Ensuring high-quality translation of legal texts in the fields of international and comparative law is one of the challenges of the modern legal society. This task is conditioned by the expansion of international relations and the prospects of Ukraine's accession to the EU. This determines the relevance of our study, which aims at analyzing the functioning of the category of intertextuality in the original texts and translations of laws and legislative acts of the EU and Ukraine. It is concluded that the category of intertextuality is a basic category in the process of textual communication in the field of international and comparative law. This article examines the means of realizing the category of intertextuality at the explicit level of legal texts in Ukrainian and English.

Direct quotations from other laws and references to the texts of laws in the margin, which were used to interpret medieval laws, are no longer a means of explanation widely used in modern laws. The refusal to use this tool serves to ensure text compression.

Quoting and referencing other texts to the extent that they do has only been possible in the last two decades, thanks to the technical possibility of hyperlinking. The function of hyperlinks is especially important for texts of translations of legal acts and laws, as they provide an interpretation of documents and make a significant contribution to their understanding.

One of the most common means of implementing the category of intertextuality in legal texts is internal references, i.e. references to an article or clause of a given law, in addition.

The use of hyperlinks makes the entire modern process of scientific research an intertext, which in turn makes it possible to understand the language of comparative law. The means of implementing the category of intertextuality provide a kind of dialogue between the original text and the translation text.

The text of the law in the original language, the text of the translation and the interpretation of the text of the law by the recipient create a single intertext. The means of implementing the category of intertextuality, in turn, ensure the effectiveness of interpretation and understanding of the texts of laws.

Key words: category of intertextuality, legal discourse, translation, hypertext, hyperlink.

Вступ. Термін «інтертекстуальність» з'явився у 60-х роках минулого століття у наукових роботах Юлії Кристєвої в процесі узагальнення досліджень

у сфері теорії семіотики Фердинана де Сосюра та діалогізму М. Бахтіна [1, с. 25]. Поєднання теорії Фердинана де Сосюра про те, що знаки отримують своє значення

в контексті з теорією М. Бахтіна про безперервний «діалог» між текстами виявилось плідним і продовжило свій розвиток у роботах інших мовознавців (R. Bart, B. Gasparov, J. Derrida, U. Eco, E. Levchenko, Y. Lotman, N. Piege-Gro, O. Revzina та інші).

Згідно з теорією М. Бахтіна, категорія інтертекстуальності позначає широкий спектр міжтекстових зв'язків і постулює, що тексти не існують відокремлено один від одного, а функціонують у межах широкої парадигми інших текстів [1, с. 26].

Як визначає Graham Allen у своїй роботі «Intertextuality», інтертекстуальність не є категорією, яку можливо тлумачити однозначно. Такі намагання призводять до того, що кожен дослідник вкладає в значення категорії саме те, що він або вона хоче бачити, тим самим спотворюючи об'єктивність [1, с. 13].

Одна з перших класифікацій явища інтертекстуальності була розроблена Ж. Женетт, який розглядав п'ять типів інтертекстуальності:

1) інтертекстуальність як одночасне існування в одному тексті двох і більше текстів; 2) паратекстуальність як відношення тексту до своєї назви, післямови, епіграфа; 3) метатекстуальність як коментар чи критика на свій власний претекст; 4) гіпертекстуальність як висміювання і пародіювання іншого тексту; 5) архітекстуальність як жанровий зв'язок текстів [2, с. 83].

Charles Bazerman у своїй статті «Intertextuality: How Text Rely on Other Texts» характеризує інтертекстуальність як експліцитні та імпліцитні відносини, які текст або висловлення має до попередніх, сучасних або потенційних майбутніх текстів [3, с. 86].

У цьому дослідженні інтертекстуальність визначається як формоутворююча та смислоутворююча взаємодія різного виду дискурсів, вербальних та невербальних текстів [4, с. 102].

Дослідження інтертекстуальності традиційно проводилось на матеріалі художніх текстів, текстів релігійних законів, наукових текстів. Здійснювався аналіз зв'язків між різними текстами в аспекті реалізації множинних значень (гетероглосії) в окремому тексті та в окремому слові. Дослідники художніх текстів визначають, що значення тексту або слова не передається прямо до читача, а є опосередкованим певним кодом, який використовує у своєму тексті його продуцент (Т. Цепенюк, Ю. Попович, М. Бережна, Л. Грек та ін.).

Матеріали та метод. Незважаючи на широку увагу до категорії інтертекстуальності в останні десятиріччя, залишаються не досить дослідженими місце та роль цієї категорії в процесі перекладу текстів. Дослідження проводилось на матеріалі юридичних текстів українською та англійською мовами. У процесі дослідження були залучені методи порівняльного та стилістичного аналізу текстів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що останніми роками значно зросла потреба у високоякісних перекладах юридичних текстів українською мовою. Нині з метою підготовки вступу України до Європейського Союзу здійснюється порівняння та узгодження законодавств двох суб'єктів. Це теоретичне дослід-

ження покликане стати підґрунтям практичного застосування лінгвістичних концептів та методологій для перекладу юридичних текстів. Дослідження має інтердисциплінарний характер, поєднуючи дискурс-аналіз із аналізом у сфері міжнародного та порівняльного законодавства, чим також зумовлені актуальність та **наукова новизна** цієї роботи.

Мета цієї роботи – дослідити функціонування категорії інтертекстуальності в процесі комунікації у сфері міжнародного права.

За першочергові **завдання** ми ставимо:

1. Визначити місце та роль категорії інтертекстуальності в процесі комунікації у сфері міжнародного права.

2. Визначити засоби реалізації інтертекстуальності в юридичних текстах.

Об'єктом нашого дослідження є категорія інтертекстуальності у сучасних юридичних текстах. Коректний переклад і інтерпретація текстів законів у сфері міжнародного та порівняльного права є нагальною проблемою сьогодення. **Гіпотезою** цього дослідження є те, що категорія інтертекстуальності виступає як базова для корпусу юридичних текстів на міжнародному рівні. Сучасні юридичні тексти так чи інакше пов'язані між собою і створюють єдиний гіпертекст. Саме категорія інтертекстуальності забезпечує ефективну інтерпретацію і переклад юридичних текстів міжнародного законодавства.

Результати дослідження. Як зазначалось вище, переклад є одним із засобів реалізації інтертекстуальності. У цьому розумінні переклад є близьким до поняття інтерпретації тексту, в процесі якої продуцент використовує мову перекладу (МП) для передачі концептів, представлених у тексті мовою оригіналу (МО). За таких умов присутні і навіть є допустимими деякі відхилення від оригіналу, тобто його інтерпретація. Це відбувається через те, що інколи перекладач не має у своєму розпорядженні досить мовних засобів, щоб зробити якісний дослівний переклад і він чи вона змушені використовувати засоби інтерпретації для того, щоб заповнити текстові лакуни.

Категорія інтертекстуальності визначається нами як одна з основних категорій наукового дискурсу, яка покликана забезпечити конгруентність та безперервність наукової комунікації, до якої ми відносимо також і комунікацію у сфері міжнародного та порівняльного права. Тексти законів є по своїй суті інтертекстами, оскільки містять експліцитні та, частіше, імпліцитні посилання на раніше створені тексти законів, законодавчих актів, на текст Конституції або навіть на релігійні тексти (як-то текст Біблії). Ідеться про те, що ці попередньо розроблені й опубліковані юридичні тексти вже відомі реципієнту і не мають бути поясненими або наданими у вигляді гіперпосилання.

Таким чином, у контексті дослідження маємо відокремлювати інтертекст від гіпертексту. Основна відмінність між гіпертекстом та інтертекстом полягає в тому, що гіпертекст завжди містить посилання на інші тексти, водночас інтертекст – це текст, який може бути зрозумілим у контексті інших текстів без обов'язкових посилань [5, с. 785].

Насправді ж, відокремлення понять «гіпертекст» та «інтертекст» можливе тільки теоретично, оскільки сучасні юридичні тексти містять як імпліцитні посилання на попередні, вже відомі реципієнту тексти, так і надають експліцитні посилання. Водночас сучасні технології дозволяють відкрити експліцитні посилання (гіперлінк) та ознайомитись з текстом дотичного закону в режимі реального часу.

Отже, гіпертекстуальність можна охарактеризувати як один з видів інтертекстуальності, «який надає остаточного блиску юридичним текстам в їх ранньосередньовічному та сучасному електронному форматах» [6, с. 104].

Основними засобами реалізації інтертекстуальності в юридичних текстах ми вважаємо: пряме цитування, посилання на інші тексти (підтекстові та гіперпосилання), внутрішні посилання (посилання на статтю або пункт цього закону, на додаток), переклад/інтерпретація.

Розглянемо, як деякі із зазначених засобів реалізуються в текстах законів та законодавчих актів англійською та українською мовами.

Необхідно зауважити, що значною мірою цитування та посилання на інші тексти в тому обсязі, в якому вони є, стало можливим лише протягом двох останніх десятиріч завдяки технічній можливості гіперпосилання. Особливо важливою функцією гіперпосилання є для текстів перекладів юридичних актів та законів, оскільки вони забезпечують тлумачення документів і вносять вагомий внесок в їх розуміння.

Пряме цитування інших законів, а також посилання на тексти законів на полях, що здійснювалось задля тлумачення законів середньовіччя, вже не є засобом пояснення, який широко використовується в текстах сучасних законів. Відмова від використання цього засобу слугує забезпеченням компресії тексту.

У сучасних юридичних текстах переважно використовуються підтекстові посилання та гіперпосилання. Причому перевага надається гіпертекстовим посиланням.

Так, наприклад, в «Угоді між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE – Програмі дій з довкілля та клімату» від 22.09.2022 [1] використовуються виключно підтекстові посилання, які відсилають реципієнта до текстів попередніх угод:

*ВРАХОВУЮЧИ те, що Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, передбачає зобов'язання сторін посилити співробітництво у сфері охорони навколишнього середовища та їхню відданість принципам сталого розвитку і зеленої економіки;*¹

*ВРАХОВУЮЧИ те, що програму Союзу LIFE було запроваджено відповідно до Регламенту ЄС № 2021/783 Європейського Парламенту та Ради;*²

¹ Офіційний вісник Європейського Союзу L 161, 29.5.2014, стор. 3.

² Регламент ЄС № 2021/783 Європейського Парламенту та Ради від 29 квітня 2021 року про запровадження Програми дій з довкілля та клімату (LIFE) і про скасування Регламенту ЄС № 1293/2013 (Офіційний вісник Європейського Союзу L 172, 17.05.2021, стор. 53.)

Графічна презентація та структура підтекстових посилань зберігаються ідентичними не тільки в тексті одного закону, але й у різних законах, забезпечуючи покращення сприйняття текстів законів з боку реципієнта.

Лексична конструкція «Враховуючи...» в тексті Угоди виступає лексичним засобом, за допомогою якого здійснюється посилання на попередні закони та законодавчі акти. Цей вид посилання несе значне смислове навантаження, оскільки надає пояснення щодо підґрунтя розробки Угоди.

У такій самій функції використовується лексична конструкція «Беручи до уваги...», за допомогою якої реалізується посилання на текст законів та законодавчих актів, що були оприлюднені раніше.

Напр.:

БЕРУЧИ до уваги Рішення № 22/138 Постійної Комісії від 24/11/2022 року, (...) [2]

БЕРУЧИ до уваги Директиву № 22/111 Постійної Комісії від 24/11/2022, яка вимагає (...), [2]

БЕРУЧИ до уваги статті 7.2 та 11 Міжнародної конвенції щодо співробітництва у галузі безпеки авіонавігації «ЄВРОКОНТРОЛЬ» з поправками, (...) [2]

Щодо гіперпосилань, необхідно зазначити, що вони є найбільш поширеними в законах та законодавчих актах, які були опубліковані протягом останнього десятиріччя. Так, наприклад у тексті Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 надаються гіперпосилання на Конституцію України, Декларацію про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України та на низку інших законів та законодавчих актів. Водночас у тексті перекладу Закону англійською мовою ці гіперпосилання є активними, надаючи змогу реципієнту ознайомитись з дотичними законами. Саме завдяки цьому засобу, на нашу думку, категорія інтертекстуальності реалізується найбільш ефективно.

Одним із поширених засобів реалізації категорії інтертекстуальності в юридичних текстах є внутрішні посилання, тобто посилання на статтю або пункт цього закону, на додаток.

Напр.:

1) in Paragraph 6 Subparagraph 6, Clause 5 the words “as of the date of entry into force of this Law” shall be replaced with the words and figures “until 1 September 2018” [3];

2) in the text of the Law the words “higher educational institution” and “higher spiritual educational institution” in all cases and numbers shall be replaced with the words “institution of higher education” and “institution of higher spiritual education” in the corresponding case and number, respectively [3].

Інтертекстуальність може бути реалізованою як експліцитно, так і імпліцитно. Імпліцитні посилання – це

посилання на загальновідомі норми моралі та права. Усі юридичні тексти західної цивілізації так чи інакше мають імпліцитне посилання на 10 біблійних заповідей, адже ці заповіді знаходяться в основі моральних принципів західного суспільства. Так само у сучасних юридичних текстах можна відстежити імпліцитні посилання та стародавні релігійні закони, постулати Римського права та / або на тексти середньовічних конституцій західноєвропейських держав. Оскільки ці посилання є імпліцитними, їх сприйняття та розуміння має підтекстовий характер. Ступінь їх усвідомлення залежить від рівня обізнаності реципієнта.

Крім того, певні імпліцитні концепти можуть бути інтерпретовані по-різному залежно від культурного та ментального підґрунтя реципієнта. Так, наприклад, концепти «релігія» та «мова» мають різне значення для представників різних європейських культур. Для європейських держав, які нещодавно виборили свою незалежність від Радянського Союзу (Литва, Латвія, Естонія), концепт «державна мова» має досить вагоме значення, так само як і для України. Саме тому можна стверджувати, що тексти законів про мову цих країн перетинаються між собою, утворюючи інтертекстові структури та гіпертекстові посилання.

Напр.:

1) Закон «Про офіційну мову» Латвійського парламенту від 13.01.2000 [3]

The purpose of this Law is to ensure: 1) the maintenance, protection and development of the Latvian language; 2) the maintenance of the cultural and historic heritage of the Latvian nation; 3) the right to freely use the Latvian language in any sphere of life within the whole territory of Latvia; 4) the integration of members of ethnic minorities into the society of Latvia, while observing their rights to use their native language or other languages; 5) the increased influence of the Latvian language in the cultural environment of Latvia, to promote a more rapid integration of society.

2) Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 [4].

Purposes of this Law include: 1) protection of the State status of the Ukrainian language; 2) establishment of the Ukrainian language as the language of interethnic communication in Ukraine; (...); 4) ensuring the use of the Ukrainian language as the State language throughout Ukraine in the spheres of public life referred to in this Law, as well as in international communication, during the performance of representative functions by officials and officers; 5) ensuring the development of the Ukrainian

language to strengthen national identity, preserve national culture, traditions, customs, historical memory, and to ensure its continued functioning as a state-building factor for the Ukrainian nation; ...

Таким чином, концепти «державна / офіційна мова», «захист», «нація / етнос», «суспільство / суспільне життя», «історичні надбання / історична пам'ять» повторюються на експліцитному та імпліцитному рівнях у текстах обох законів.

Більш глибокий аналіз імпліцитної реалізації категорії інтертекстуальності перебуває в перспективі нашого дослідження, так само як і аналіз перекладу термінологічних ланцюжків у процесі реалізації категорії інтертекстуальності.

Збереження юридичної термінології в текстах законів мовою оригіналу та точний переклад термінів у текстах мовою перекладу слугують базовим каркасом для більш точної інтерпретації текстів. Для здійснення якісного перекладу залучаються різноманітні методики. Так, на офіційному сайті Верховної Ради України використовується тезаурус Eurovoc, який також використовується Європейським парламентом.

Використання гіперпосилань робить весь сучасний процес наукових досліджень інтертекстом, що зі свого боку забезпечує можливість розуміння мови порівняльного права. Засоби реалізації категорії інтертекстуальності забезпечують своєрідний діалог між текстом оригіналу і текстом перекладу. Таким чином, текст закону мовою оригіналу, текст перекладу та інтерпретація тексту закону реципієнтом створюють єдиний інтертекст.

Висновки. Категорія інтертекстуальності – одна з основних категорій наукового дискурсу, яка покликана забезпечити конгруентність та безперервність наукової комунікації, до якої ми відносимо також і комунікацію у сфері міжнародного права. Основними засобами реалізації інтертекстуальності в юридичних текстах ми вважаємо: пряме цитування, посилання на інші тексти (підтекстові та гіперпосилання), внутрішні посилання (посилання на статтю або пункт цього закону, на додаток), переклад / інтерпретація.

У перспективі нашого дослідження перебуває аналіз застосування лінгвістичних концептів та методологій для перекладу юридичних текстів. Якісний професійний переклад законів, як проміжний елемент у ланцюжку комунікації між продуцентом та реципієнтом, покликаний сприяти більш точній інтерпретації оригіналу тексту закону. Засоби реалізації категорії інтертекстуальності здійснюють, своєю чергою, забезпечення ефективності інтерпретації та розуміння текстів законів.

Література:

1. Allen Gr. Intertextuality. London and New York : Routledge Tailor and Francis Group, 2000. 249 p.
2. Genette G. The architext: an introduction. Berkeley : University of California Press, 1992. 95 p.
3. Bazermann, Ch. Intertextuality: How Texts Rely on Other Texts. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/315112479_Intertextuality_How_Texts_Rely_on_Other_Texts 1.
4. Соколова І.В. Інтертекстуальність як текстооформлююча категорія інформаційно-рекламних текстів (на матеріалі англійської мови). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. Луганськ. 2013. Частина III. С. 101–106.
5. Reffaterre M. Intertextuality vs Hypertextuality. *New Literary History*. 1994, № 4, Vol. 25. Part 2. P. 779–788.
6. Raisch M.J. Codes and Hypertext: the Intertextuality of international and comparative Law. *Georgetown Public Law Research Paper*. 2008, № 10-09. P. 101–131.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України у Програмі ЄС LIFE – Програмі дій з довкілля та клімату від 20.09.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-22#Text (дата звернення: 21.08.2023).
2. Угода між Україною та Європейською організацією з безпеки аеронавігації (ЄВРОКОНТРОЛЬ) щодо впровадження Європейського фонду добровільної аеронавігаційної солідарності від 19.12.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944_001-22#Text (дата звернення: 21.08.2023).
3. Закон «Про офіційну мову» Латвійського парламенту від 13.01.2000 року. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/14740-official-language-law> (дата звернення: 21.08.2023).
4. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 21.08.2023).

References:

1. Allen, Gr. (2000). Intertextuality. London and New York: Routledge Tailor and Francis Group, 249 p.
2. Genette, G. (1992). The architext: an introduction. Berkeley: University of California Press, 95 p.
3. Bazermann, Ch. Intertextuality: How Texts Rely on Other Texts. Research Gate. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/315112479_Intertextuality_How_Texts_Rely_on_Other_Texts_1.
4. Sokolova, I.V. (2013). Intertekstualnist' yak tekstoofornilyutcha kategoriya informatziyno-reklamnykh tekstiv (na materialy angliyskoi movy) [Intertextuality as a Text-Forming Category of Informational-Advertising Texts]. *Visnik Lugans'kogo Natsional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenko. Filologichni Nauki*. Lugans'k. Chatyna III. S. 101–106 [in Ukrainian].
5. Reffatterre, M. (1994). Intertextuality vs Hypertextuality. *New Literary History*. 1994, № 4. Vol. 25. Part 2. P. 779–788.
6. Raisch, M.J. (2008). Codes and Hypertext: the Intertextuality of international and comparative Law. *Georgetown Public Law Research Paper*. № 10-09. P. 101–131.

Illustrative sources:

1. Ughoda mizh Ukrainizu ta Yevropeys'kym Soyuzom pro Utchast' Ukrainy u Programi YES LIFE vid 20.09.2022. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_002-22#Text [in Ukrainian].
2. Ughoda mizh Ukrainoyu ta Yevropeys'koyu Organisatziyeyu y Bezpeky Aeronavigatziyi (YEVROKONTROL) szchodo vprovadyhennya Yevropeys'kogo Fondu Dobrovil'noyi Aeronavigatziyi vid 19.12.2022. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/944_001-22#Text [in Ukrainian].
3. Zakon “Pro Ofitziynu Movu” Latviys'kogo Parlamentu vid 13.01.2000. (Official Language Law). Retrieved from: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/14740-official-language-law> [in English].
4. Zakon Ukrainy “Pro Zabezpechennya Funktionuvannya Ukrain's'koyi Movy yak Derzhavnoyi” vid 25.04.2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].

**КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ АВТОРСЬКОЇ КОЛОНКИ
(НА МАТЕРІАЛІ ДОПИСІВ ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО, ОЛЕГА КОЦАРЕВА,
КАТЕРИНИ БАБКІНОЇ, ІРЕНИ КАРПИ, ЮЛІЇ СТАХІВСЬКОЇ)**

Хлистун Ірина Валентинівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
ORCID ID: 0000-0002-5632-6291
Researcher ID: F-3283-2019
Scopus Author ID: 57211294148

У статті окреслено поняття авторської колонки як журналістського твору, в якому автор (колумніст) на основі актуальних для суспільства фактів, явищ висловлює власні суб'єктивні думки художньо-публіцистичними засобами, та колумністики як масиву текстів, уміщених під рубрикою авторської колонки, та сукупності авторських колонок. Встановлено, що цей журналістський жанр відзначається виразною авторською позицією, суб'єктивізмом, створенням ефекту присутності, діалогізмом, володіє значною потенцією впливовості на читачку аудиторію, що дозволяє формувати свідому громадянську позицію адресатів контенту у ставленні до суспільно-політичних реалій, об'єднувати на основі спільних цінностей, спонукати читачів бути активними членами суспільства.

Окреслено поняття комунікативної стратегії як реалізації комунікативних намірів мовця щодо досягнення визначеної мети спілкування шляхом добору найрезультативніших способів спілкування і тактики, як реалізації комунікативної стратегії і сукупності прийомів і методів, застосовуваних комунікантом на певному етапі взаємодії зі співрозмовником для досягнення бажаного результату. Проаналізовано різні типології стратегій і тактик.

У результаті аналізу авторських колонок спеціального проєкту Deutsche Welle «Авторська колонка» констатовано, що в досліджених текстах їхні автори застосовували стратегію інформування, що втілюється в тактиках привернення уваги, добирання інформації, подавання інформації, послідовності викладення подій; стратегію консолідації, що проявляється в тактиках інтимізації спілкування, інтегрування, афіліації; стратегію емоційного впливу, що втілюється в тактиках звернення до емоцій адресата, драматизації.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні комунікативних стратегій і тактик інших журналістських жанрів.

Ключові слова: авторська колонка, колумністика, колумніст, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, комунікативна мета, вплив.

Khlystun Iryna. Communicative strategies and tactics of the author's column (based on the contributions of Larisa Denysenko, Oleh Kotsarev, Kateryna Babkina, Irena Karpa, Yulia Stahivska)

The article outlines the concept of an author's column as a journalistic work in which the author (columnist) expresses his own subjective opinions on the basis of facts and phenomena relevant to society by artistic and journalistic means, and columnism as an array of texts placed under the rubric of an author's column, and a set of author's speakers. It has been established that this journalistic genre is characterized by an expressive authorial position, subjectivism, the creation of the effect of presence, dialogism, has a significant potential to influence the readership, which allows for the formation of a conscious civic position of the addressees of the content in relation to socio-political realities, to unite on the basis of common values, encourage readers to be active members of society.

The concept of communicative strategy as the implementation of the speaker's communicative intentions to achieve a defined goal of communication by selecting the most effective methods of communication and tactics as the implementation of a communicative strategy and a set of techniques and methods used by the communicator at a certain stage of interaction with the interlocutor to achieve the desired result is outlined. Different typologies of strategies and tactics are analyzed.

As a result of the analysis of the author's columns of the Deutsche Welle special project "Author's column", it was established that in the studied texts their authors used an information strategy, which is embodied in the tactics of attracting attention, gathering information, presenting information, sequence of events; the strategy of consolidation, manifested in the tactics of communication intimacy, integration, affiliation; the strategy of emotional influence, which is embodied in the tactics of addressing the recipient's emotions, dramatization.

We see the prospects for further scientific research in the study of communicative strategies and tactics of other journalistic genres.

Key words: author's column, columnism, columnist, communicative strategy, communicative tactics, communicative goal, influence.

Вступ. Сучасні умови розвитку інформаційного суспільства, коли обсяги інформації стали збільшуватися в геометричній прогресії і зорієнтуватися в ній пересічному громадянину стає надзвичайно складно, висувають і нові вимоги до соціальних комунікацій, змушуючи їх ставати більш конкурентоспроможними, гнучкими, шукати нові способи і форми створення

медійного продукту. Тому на противагу нейтральності й неупередженості так званої об'єктивної журналістики приходить «новий журналізм» із його тяжінням до літературних форм, стилю, прийомів. Одним із виразних проявів його є колумністика, яку називають новим соціокомунікативним феноменом, спричиненим «звільненням ЗМІ з-під тиску цензури, свободою слова

публіциста, прагненням до новизни й нестандартності висловлювань, наслідуванням західної моделі журналістики, медіаконкуренцією, потребою збільшити тираж та підвищити імідж видання, змінами у свідомості читачів і попитом на суб'єктивно забарвлені тексти» [3, с. 3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Авторська колонка/колумністика неодноразово ставали об'єктами наукових пошуків. Зокрема, можна виокремити праці, присвячені проблемам окреслення жанру авторської колонки (В. Галич, І. Зайцева, І. Михайлин, О. Цветасва, С. Шебеліст, З. Яців та ін.), визначення типологічних та формально-змістових моделей сучасної української колумністики (Л. Бурич), історико-теоретичного та методолого-прикладного обґрунтування жанру колумністики (О. Деяк-Якобишин), вивчення колумністики як прояву «нового журналізму» (Л. Шутяк) тощо.

Аналіз наукових розвідок у сфері вивчення цього питання показав, що авторська колонка як медійне явище вивчалася лише з точки зору визначення жанру, типології, медіапсихологічних особливостей, формально-змістових моделей і лише подеколи мовностилістичних особливостей.

Колумністика ж як актуальний напрям персональної (авторської) журналістики у сучасному суспільстві, з'явившись на потребу аналітичного, критичного погляду на сучасні суспільні процеси, чинить особливо сильний вплив на масмедійну аудиторію. Тому для розуміння такого типу медіатексту важливим є вивчення механізмів його впливу – мовних засобів і прийомів як утілення певних комунікативних стратегій і тактик, використовуваних журналістами. Тому **метою** нашої наукової розвідки є вивчення таких прагмалінгвістичних характеристик авторської колонки, як комунікативні стратегії і тактики та їх вербальне втілення.

Матеріали та метод. Матеріалом для дослідження послужили дописи спеціального проєкту Deutsche Welle «Авторська колонка» (<https://www.dw.com/uk/avtorska-kolonka/a-62911930>), в якому відомі українські письменники й інтелектуали, зокрема Лариса Денисенко, Олег Коцарев, Катерина Бабкіна, Ірена Карпа, Юлія Стахівська, розмірковують на актуальні суспільно-політичні теми сьогодення.

У дослідженні застосовано такі **методи**, як: метод вибірки; дескриптивний метод для інтерпретування одиниць дослідження; лінгвістичний аналіз, зокрема дискурсивний, лексико-семантичний та функціонально-стилістичний; описовий; метод генералізації для узагальнення отриманих результатів.

Результати. *Авторською, або редакційною, колонкою* називають журналістський твір, у якому автор (колумніст) на основі актуальних для суспільства фактів, явищ висловлює власні суб'єктивні думки художньо-публіцистичними засобами. *Колумністикою* називають відповідно масив текстів, уміщених під рубрикою авторської колонки; сукупність авторських колонок, а також і саме соціокомунікативне явище, що охоплює діяльність авторів цього жанру.

Жанр авторської колонки набуває все більшої популярності з огляду на потреби сучасного читача, який прагне не стільки інформації, насиченої фактажем, як авторитетної оцінки, коментаря від журналіста, публіциста чи іншого лідера думок, якому довіряють [17, с. 86]. Тому колумністика викликає зацікавлення у соціально активній аудиторії і чинить вагомий вплив на громадську думку.

За жанром авторську колонку зближують із коментарем [6, с. 110] та есеєм [6, с. 110], подеколи жанром на межі аналітики та художньої публіцистики [7, с. 35], проте більшість науковців виділяють її в окремий жанр друкованої преси та мережових ЗМІ, рідше – теле- і радіожурналістики. Дослідники сходяться на тому, що цей жанр є універсальним, таким, що включає елементи інших жанрових форм – інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних [4, с. 233; 8, с. 9–10; 9, с. 156]. До головних ознак жанру колонки відносять виразний образ автора, суб'єктивізм [5, с. 243; 9, с. 156; 10, с. 190; 18, с. 195], ефект присутності [10, с. 190], діалогізацію [3, с. 12; 18, с. 195].

Дослідники медіагалузі підкреслюють, що масові комунікації завжди чинять вплив на аудиторію. Так, В. Різун зазначає, що «природна для масового спілкування функція комунікантів – забезпечити суб'єктно-об'єктні стосунки між мовцем та масовою аудиторією з метою впливу на об'єкт у контексті масової культури, масової психології, соціальної поведінки і т. д. *Тобто масова комунікація виконувала й виконує суспільну функцію насамперед соціального регулювання*» [15, с. 23]. Колумністика, як уже зазначалося вище, є одним із найбільш актуальних жанрів сучасних ЗМІ, а тому суттєво впливає на думки, настрої, поведінку членів суспільства, цим самим досягаючи певних ефектів у комунікації. Ці ефекти є реалізацією комунікативної мети, яку мовець завжди ставить у спілкуванні. Для її досягнення він вибирає певну комунікативну стратегію, що втілюється через комунікативні тактики.

Комунікативні стратегії і тактики вже тривалий час перебувають у центрі уваги науковців різних галузей – комунікативістики, комунікативної лінгвістики, дискурсології, лінгвістичної прагматики, зокрема у працях Т. ван Дейка, Ф. Бацевича, А. Белової, Г. Почепцова, О. Селіванової та ін.

Аналізуючи сучасні дослідження стратегій спілкування, Т. Пастернак виділяє такі підходи до розуміння поняття комунікативної стратегії: *інтенційний* підхід, пов'язаний зі стратегічною програмою мовця, вибором ефективних мовних засобів; *діяльнісний* підхід, у якому стратегія постає в ракурсі програми досягнення комунікативної мети; *когнітивний* підхід, за яким комунікативна стратегія виступає засобом впливу на співрозмовника з метою змінити установки, ціннісні орієнтації, поведінку людини. Ці підходи стосуються різних аспектів одного поняття [12, с. 215].

Ф. Бацевич комунікативною стратегією називає «реалізацію інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування шляхом вибору оптимальних способів (ходів) спілкування і гнучкої їх видозміни

в конкретній конситуації комунікації» [1, с. 157], а до її складників відносить комунікативну інтенцію («сукупність ходів, способів, тактик спілкування», використуваних для досягнення мети спілкування), комунікативну мету і комунікативну компетенцію [1, с. 157]. Стратегії спілкування залежать від багатьох чинників: вікових, гендерних, культурно-етнічних, соціальних характеристик комунікантів, умов спілкування. Комунікативна тактика є реалізацією комунікативної стратегії і становить сукупність прийомів і методів, застосовуваних комунікантом на певному етапі взаємодії зі співрозмовником для досягнення бажаного результату [1, с. 160]. Тобто комунікативні стратегії співвідносяться з тактиками як загальне і конкретне.

Попри наявність численних досліджень у цьому напрямі, єдиної типології комунікативних стратегій ще не створено. Т. ван Дейк і В. Кінч виділяли стратегії *когнітивні, контекстуальні, розуміння, мовленнєві, семантичні, синтаксичні, схематичні, текстові* та ін. [20].

Загальноприйнятими є три основні типи стратегій: *власне комунікативна*, що включає послідовне виконання комунікативних дій адресантом; *змістова*, тобто «покрокове змістоє планування мети з урахуванням наявного <...> мовного коду в межах кожного ходу»; *риторична, або прагматична*, що передбачає стиль спілкування з урахуванням регістру, тональності та атмосфери комунікації [1, с. 159]. Виокремлюють також *кооперативні* (коли співрозмовники мають спільну мету у спілкуванні) і *некооперативні* (конфліктні, конфронтаційні) стратегії [2, с. 119], а також *маніпулятивні* [16, с. 608]. Т. Подуфалова та А. Ільченко виділяють у будь-якому медіадискурсі основні стратегії, що спрямовані на реалізацію головної мети, – *макростратегії* – та додаткові – *мікростратегії* [13, с. 294].

У сфері політичної комунікації О. Яшенкова виділяє стратегії *самопрезентації, формування емоційного настрою, маніпулювання, дискредитації, нападу, самозахисту, агітаційну, інформаційно-інтерпретаційну, аргументативну* [19, с. 168–170], Л. Павлова та Г. Тарасова – *стратегії інформування, самопрезентації й консолідації* [11]. В. Посмітна виокремлює *стратегію формування громадської думки; стратегію інформування громадськості про найважливіші події; стратегію формування, коригування картини світу; стратегію критичного аналізу діяльності держструктур; стратегію створення публічного іміджу певної організації, структури, окремої особи; стратегію популяризування політичних ідей; стратегію зацікавлення громадськості в отриманні інформації; стратегію емоційного впливу; стратегію маніпулювання* [14].

В основі будь-якого журналістського матеріалу, зокрема авторської колонки, завжди лежить якийсь факт, подія, що дає поштовх авторові до роздумів, аналізу, коментаря і, врешті, до діалогу з читачем, заохочення його до власних висновків. Тому будь-який колумніст застосовує передусім *стратегію інформування*, що втілюється насамперед через *тактику привернення уваги*. Ця тактика реалізується у формі і змісті заголовка і/або підзаголовка, за який служить авторська

цитата, що містить основну ідею допису або ж його важливий акцент. Пор.: *Катерина Бабкіна: Що ще ми тепер знаємо про День знань. «Більшості з дітей, які вийшли, не потрібна інтеграція, натомість потрібна стабільність, збереження самооцінки та відчуття безпеки»*, – Катерина Бабкіна, спеціально для DW; *Щоденник війни. Ключові моменти. «Росія прийшла воювати не тільки за вплив, територію, а також за мову й історію»*, – Юлія Стахівська, спеціально для DW. Зауважимо, що такий спосіб оформлення заголовків і підзаголовків характерний для аналізованого проєкту Deutsche Welle.

Також стратегія інформування втілюється в тактиках *добирання інформації, подавання інформації, послідовності викладення подій*. Так, добираючи якийсь факт, подію, автор допису орієнтується передусім на їхню значущість, цінність для соціуму, впливи на життя всього суспільства чи окремої людини. Так, автор може взяти за основу власний досвід: *Буча зразка лютого 2023 року. Поранене торік місто знову жваве і досить багатолюдне – але щоразу після великих ракетних атак тут значно більше, ніж в інших містах, вимикають електрику. Цілі райони і вулиці по багато годин залишаються без світла (а там, де на електрику зав'язане опалення – і без тепла), люди намагаються вирахувати графіки, втім, оприлюднені розклади відключень часто не збігаються з дійсністю* (Олег Коцарев: Буча – тепло і світло солідарності. <https://www.dw.com/uk/oleg-kocarev-buca-teplo-i-svitlo-solidarnosti/a-64606756>), або ж досвід інших людей, чий свідчення автор кладе в основу оповіді: *Нещодавно я зустрілася в Ужгороді з переселенцями з Лисичанська та Северодонецька. Це були мами з крихітками. «Ми тут можемо жити до закінчення війни і ще пів року після», – сказали вони. Такою є домовленість із власником (Юлія Стахівська. «Ми тут можемо жити до закінчення війни і ще пів року після». <https://www.dw.com/uk/ulia-stahivska-mi-tut-mozemo-ziti-do-zakincenna-vijni-i-se-piv-roku-pisla/a-63154003>). Докладний опис реалій створює відчуття причетності до подій, про які розповідає колумніст: *У юрті (юрті незламності – І.Х.) все це, звісно, – з казахським колоритом. На стіні поряд розташувалися прапори: синьо-жовтий український, блакитний із золотим сонцем, орлом і візерунком – Казахстану та жовто-зелений прапор Бучі з дубовим листком посередині. Скрізь – килими з меандроподібними орнаментами, східні подушки на підлозі. На вершині юрти зсередини – «шанирак», хрестовина в колі, традиційний знаковий центр житла, один із символів роду, а також символ тенгріанства, давньої тюркської релігії. Одне з візерунчастих сидінь трохи нагадує скриньку зі скарбами: людині західній важко при зустрічі з такою естетикою повністю відігнати від себе «орієнталістські» казкові асоціації* (Олег Коцарев: Буча – тепло і світло солідарності. <https://www.dw.com/uk/oleg-kocarev-buca-teplo-i-svitlo-solidarnosti/a-64606756>). Такий прийом викликає довіру в читачів, які бачать події очима автора і, відповідно, переживають його емоції.*

Для досягнення ефекту впливу на аудиторію колум-

ністи використовують стратегію **консолідації**, що проявляється в тактиках **інтимізації спілкування, інтегрування, афіліації**. Тактика інтимізації спілкування спрямована на створення довірливої атмосфери і реалізується у безпосередніх звертаннях до читача, якого автор стимулює до роздумів, роблячи його не стороннім спостерігачем, а учасником, однодумцем: *Про що думаєш, коли вивозиш дитину з-під ударів російських ракет? Про те, на які ще міста і села може напасти Росія. Про транспорт. Про те, що це там за літак викликало повне враження та мало пов'язане зі свинцевими небесами. Про нічліг. Про рідних і близьких та про хаос повідомляє від них. Про те, де, коли й чим можна буде нагодувати дочку. Про апокаліптичний потік новин...* (Олег Коцарев. Щоденник війни. Скляні стіни наших і ваших міст. <https://www.dw.com/uk/shchodennyk-viiny-skliani-stiny-nashykh-i-vashykh-mist/a-61462483>). Інтимізацію спілкування створює і прийом ведення уявного діалогу з читачем: *У сусідньому Ірпені, як повідомляють медіа, також розстріляли директорку дитсадка «Віночок». І хіба тільки їх, хіба тільки там, скажете ви* (Юлія Стахівська. Щоденник війни. Ключові моменти. <https://www.dw.com/uk/shchodennyk-viiny-kliuchovi-momenty/a-61332448>).

Тактика **афіліації**, «спрямована на демонстрацію внутрішньогрупової приналежності» [11, с. 59], втілюється в таких засобах, як просторічна, сленгова лексика і фразеологія, емотивна лексика: *«Бачиш, були такі собі мужики-тюфяки, жінка весь час крутиться, а він на дивані. А тут, бачиш, як: раз – і гендерні ролі склалися в традиційну коробку. Чоловік на війні зі зброєю, жінка вдома з дитиною. Бо садок закритися, офіс розпустили. Так що чоловік знову відчув себе чоловіком – захищає їх, шле додому гроші. Скільки родин он по-новому глянули одне на одного! Був мужик ніякий, а тепер – секс-символ і герой»* (Ірена Карпа. Чоловіки і війна. <https://www.dw.com/uk/irena-karpa-choloviky-i-viina/a-62223854>).

Тактика **інтегрування** полягає у прагненні автора допису об'єднати свою цільову аудиторію довкола спільних поглядів, ідей, цінностей: *Від першої хвилини війни ми – Робінзон, який, несподівано сам для себе, дає раду усьому, чому може й не може, і все ж зберігає людське обличчя і ясний розум. Адже ми сила – і вона буде примножена* (Катерина Бабкіна: Спирт чи мотузка, книжка чи ніж? <https://www.dw.com/uk/kateryna-babkina-spyrtchy-motuzka-knyzhka-chy-nizh/a-61030741>); *...наша «сімейна» хроніка є живим свідченням того, що українцям завжди треба було боротися за право на існування. І моїм предкам-козакам, і їхнім нащадкам, що розвивали освіту на Київщині <...> і тим, хто протистояли сто років тому навалі більшовиків, тим, хто пережили Голодомор 1932–1933 років, і так далі, у плетиво історії. Спробуйте сказати цьому родовому дереву, вкоріненому на цих землях століттями, що його хтось вигидав. Цим обличчям із фотоальбомів, що вони не знають, хто вони. Українці. Кожен зі своєю історією. На своїй землі, у своїй країні* (Юлія Стахівська. Щоденник війни. Велосипед у Бучі. <https://www.dw.com/uk/shchodennyk-viiny-velosyped-u-buchi/a-61259621>).

Стратегія емоційного впливу в текстах авторської колонки втілюється у тактиці **звернення до емоцій адресата** і в тактиці **драматизації**.

Тактика **звернення до емоцій адресата** використовує широкий арсенал засобів – емоційно-експресивну лексику, символізм, докладний опис деталей, подій та явищ: *Але власну силу можна відчувати й в інший спосіб – коли бути щедрими, коли бути добрими, коли бути терплячими, коли давати та підтримувати вибір, коли розуміти та приймати емоції, коли підтримувати тих, що в скруті, і навіть коли дозволити людині, яка хоче зробити манікюр, зробити манікюр, і не мати про чужий манікюр взагалі ніякої думки* (Катерина Бабкіна. Манікюр як зброя масового ураження. <https://www.dw.com/uk/kateryna-babkina-manikiur-yak-zbroia-masovoho-urazhennia/a-61816902>); *... На відео маленький хлопчик робить наступне велоколо навколо озера. У якому небі ключ – це повертаються журавлі* (Юлія Стахівська. Щоденник війни. Велосипед у Бучі. <https://www.dw.com/uk/shchodennyk-viiny-velosyped-u-buchi/a-61259621>); *Але чи можна забути, що саме тут росіяни залишили обвуглені тіла бучанців?* (Олег Коцарев. Буча: В гостях удома. <https://www.dw.com/uk/oleh-kotsarev-bucha-v-hostiakh-udoma/a-62182500>); *Мій прадід Мирон Васильченко (1898–1984), вчитель із Київщини, у своїх спогадах про 1933 рік писав: «...Було підраховано, що у нас у селі від голоду померло 780 душ. Мерли страшно. До цього вже якось звикли. Один чоловік узяв грабарочну одноконку, їздив по селу, від хати до хати, забирав на свою смертну тачанку мерців (а то це, гляди, і напівживих), вивозив їх на кладовище і скидав у яму, так без вічної пам'яті, без домовини... Я не можу описати тут все, що бачив і що сам пережив»*. Найдраматичніше в його шкільній роботі була арифметика: *восени було 42 учні, навесні 23 дитини, до нового року дожили одиниці...* (Юлія Стахівська. Голод як зброя. <https://www.dw.com/uk/yuliia-stakhivska-holod-yak-zbroia/a-62210009>).

Тактика **драматизації** полягає в наданні описуваному надзвичайного, приголомшливого чи зворушливого характеру. Для втілення цієї тактики колумністи вдаються до риторичних запитань: *«За що?!» – запитує себе я, дивлячись на малюнки дітей з Маріуполя, які в бункерах на «Азовсталі» малювали її: піцу, торт, тістечка... І хіба тільки там? Я ніколи не знайду «правильної» відповіді. Бо її не існує* (Юлія Стахівська. Голод як зброя. <https://www.dw.com/uk/yuliia-stakhivska-holod-yak-zbroia/a-62210009>); гіперболізації або змалювання кардинального вияву якогось явища: *Пізніше я назвала це явище знекровленням. Коли вулиці міста були порожніми або відчувалися явні зміни людської присутності, райони стали більш чоловічими, дітей стало менше, відчуття самотності посилювалося. Це таке відчуття, ніби я серед донорів крові країни, і ми також знекровлені, нас мало, і все може бути ще важче і гірше* (Лариса Денисенко. Знекровлення країни, або Зберегти український дім у собі. <https://www.dw.com/uk/larisa-denisenko-znekrovlenna-kraini-abo-zberegti-ukrainskij-dim-u-sobi/a-66961908>).

Висновки. Отже, на основі проведеного дослідження можемо констатувати, що авторська колонка як специфічний жанр публіцистики, яка відзначається такими рисами, як виразна авторська позиція, суб'єктивізм, створення ефекту присутності, діалогічна тональність, володіє значною потенцією впливовості на читачку аудиторію. Такі можливості впливу дозволяють формувати свідому громадянську позицію адресатів контенту у ставленні до суспільно-політичних реалій, об'єднувати на основі спільних цінностей, спонукати читачів бути активними членами суспільства.

Ці комунікативні цілі досягаються за допомогою вибраних авторами-колумністами відповідних стра-

тегій, зокрема стратегії інформування, що втілюється в тактиках *привернення уваги, добирання інформації, подавання інформації, послідовності викладення подій*; стратегії консолідації, що проявляється в тактиках *інтимізації спілкування, інтегрування, афіліації*; стратегії емоційного впливу, що втілюється в тактиках *звернення до емоцій адресата, драматизації*. Результативність використаних комунікативних стратегій і тактик залежить від засобів їх мовного втілення, а отже, мовно-мовленнєвої компетентності колумністів.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні комунікативних стратегій і тактик інших журналістських жанрів.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Бурч Л.А. Сучасна українська колумністика: типологічні та формально-змістові моделі : автореф. дис. ... канд. наук соціал. комунік. : 27.00.04 «Теорія та історія журналістики». Запоріжжя, 2021. 23 с.
4. Галич В.М. Колонка як жанр. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2009. № 3. С. 223–233.
5. Деяк-Якобишин О.М. Колумністика як феномен персоналізованої журналістики (на прикладі творчого доробку Вільяма Коннора) : дис. ... канд. наук соціал. комунік. : 27.00.04 «Теорія та історія журналістики». Київ, 2015. 186 с.
6. Дрешпак В.М. Жанрологія журналістських творів : навчальний посібник. Дніпро : УМСФ, 2021. 186 с.
7. Зайцева І.В. Авторська колонка в жанровій парадигмі сучасних ЗМІ. *Держава та регіони. Сері «Соціальні комунікації»*. 2021. № 2. С. 35–42.
8. Звелідовська Л.І. Контент авторських шпальт сучасних іспанських письменників Хав'єра Маріяса, Розі Монтеро та Артуро Переса-Реверте : автореф. дис. ... канд. наук соціал. комунік. : 27.00.04 «Теорія та історія журналістики». Київ, нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 20 с.
9. Михайлин І.Л. Жанр авторської колонки в масмедійних текстах Віталія Портникова. *Журналістика. Лінгвістика. Дидактика* : збірник наукових праць. Полтава, 2010. С. 155–160.
10. Морозова О. Жанрово-стилістичні особливості авторської колонки. *Стиль і текст*. Київ, 2009. Вип. 10. С. 186–193.
11. Павлова Л.В., Тарасова Г.С. Комунікативні стратегії і тактики в англomовному політичному медіадискурсі. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Том 29 (68). № 3. 2018. С. 55–60.
12. Пастернак Т.А. Комунікативна стратегія як конструктивна характеристика дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2013. Вип. 38. С. 215–217.
13. Подуфалова Т.В., Ільченко А.Р. Комунікативні стратегії і тактики в англomовному воєнному медіадискурсі (на матеріалі британських та американських онлайн-публікацій про російсько-українську війну). *Лінгвістичні дослідження* : збірник наукових праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2023. Вип. 58. С. 289–305.
14. Посмітна В.В. Комунікативні стратегії та тактики масмедійного дискурсу в аспекті потенційної загрози деструктивного мовного впливу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 39. Том 3. С. 123–126.
15. Різун В.В. Теорія масової комунікації : підручник для студентів галузі 0303 «Журналістика та інформація». Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2008. 260 с.
16. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
17. Шутяк Л.М. «Новий журналізм» у медійному дискурсі України: генеза та жанрово-стилістичні ознаки : автореф. дис. ... канд. наук соціал. комунік. Спеціальність : 27.00.04 «Теорія та історія журналістики». Дніпропетровськ, 2015. 216 с.
18. Яців З. До питання ідентифікації авторської колонки як публіцистичного жанру. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип 34, том 5, 2020. С. 190–195.
19. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 312 с.
20. Dijk T.A. van, Kintsch Walter. Strategies of Discourse Comprehension. New York etc. : Acad. Press. 1983. 413 p.

References:

1. Batsevych, F.S. (2011). Vstup do lnhvistychnoi prahmatyky [Introduction to linguistic pragmatics]: pidruchnyk. Kyiv: VTs «Akademii». 304 p. [in Ukrainian].
2. Batsevych, F.S. (2004). Osnovy komunikatyvnoi lnhvistyky [Basics of communicative linguistics]: pidruchnyk. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademii». 344 p. [in Ukrainian].
3. Burych, L.A. (2021). Suchasna ukrainska kolumnistyka: typolohichni ta formalno-zmistovi modeli [Modern Ukrainian columnism: typological and formal-content models]. Avtoref. dys. ... kand. nauk sotsial. komunik. 27.00.04 «Teoriia ta istoriia zhurnalistyky». Zaporizhzhia. 23 p. [in Ukrainian].

4. Halych, V.M. (2009). Kolonka yak zhanr [Column as a genre]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky*. № 3, pp. 223–233 [in Ukrainian].
5. Deiak-Yakobyshyn, O.M. (2015). Kolumnistyka yak fenomen personalizovanoi zhurnalistyky (na prykladi tvorchoho dorobku Viliama Konнора) [Columnism as a phenomenon of personalized journalism (on the example of the creative work of William Connor)]. *Dys. ... kand. nauk sotsial. komunik.* 27.00.04 «Teoriia ta istoriia zhurnalistyky». Kyiv, 186 p. [in Ukrainian].
6. Dreshpak, V.M. (2021). Zhanrolohiia zhurnalistskykh tvoriv [Genreology of journalistic works]: navchalnyi posibnyk. Dnipro: UMSF, 186 p. [in Ukrainian].
7. Zaitseva, I.V. (2021). Avtorska kolonka v zhanrovii paradyhmi suchasnykh ZMI [Author's column in the genre paradigm of modern mass media]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Sotsialni komunikatsii*, № 2, pp. 35–42 [in Ukrainian].
8. Zvelidovska, L.I. (2012). Kontent avtorskykh shpalt suchasnykh ispanskykh pysmennykh Khaviera Mariiasa, Rozy Montero ta Arturo Peresa-Reverte [The content of the author's columns of contemporary Spanish writers Javier Mariás, Rosa Montero and Arturo Perez-Reverte]: avtoref. dys. ... kand. nauk sotsial. komunik.: 27.00.04 «Teoriia ta istoriia zhurnalistyky». Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv, 20 p. [in Ukrainian].
9. Mykhailyn, I.L. (2010). Zhanr avtorskoi kolonky v masmediinykh tekstakh Vitaliia Portnykova [The genre of the author's column in the mass media texts of Vitaly Portnikov]. *Zhurnalistyka. Linhvistyka. Dydaktyka: zb. nauk. prats.* Poltava, pp. 155–160 [in Ukrainian].
10. Morozova, O. (2009). Zhanrovo-stylistychni osoblyvosti avtorskoi kolonky [Genre and stylistic features of the author's column]. *Styl i tekst. Kyiv, iss.* 10, pp. 186–193 [in Ukrainian].
11. Pavlova, L.V., Tarasova, H.S. (2018). Komunikatyvni stratehii i taktyky v anhlo-movnomu politychnomu mediadyskursi [Communicative strategies and tactics in English-language political media discourse]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. T. 29 (68), № 3, 2018, pp. 55–60 [in Ukrainian].
12. Pasternak, T.A. (2013). Komunikatyvna stratehiia yak konstruktivna kharakterystyka dyskursu [Communicative strategy as a constructive characteristic of discourse]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Ser.: Filolohichna, iss. 38, pp. 215–217 [in Ukrainian].
13. Podufalova, T.V., Ilchenko, A.R. (2023). Komunikatyvni stratehii i taktyky v anhlo-movnomu voiennomu mediadyskursi (na materialy brytanskykh ta amerykanskykh onlain-publikatsii pro rosiisko-ukrainsku viinu) [Communicative strategies and tactics in the English-language military media discourse (based on the material of British and American online publications about the Russian-Ukrainian war)]. *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU imeni H.S. Skovorody*, iss. 58, pp. 289–305 [in Ukrainian].
14. Posmitna, V.V. (2019). Komunikatyvni stratehii ta taktyky masmediinoho dyskursu v aspekti potentsiinoi zahrozy destruktyvnoho movnoho vplyvu [Communicative strategies and tactics of mass media discourse in terms of the potential threat of destructive linguistic influence]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Filolohiia, № 39, t. 3, pp. 123–126 [in Ukrainian].
15. Rizun, V.V. (2008). Teoriia masovoi komunikatsii [Theory of mass communication]: pidruchnyk dlia studentiv haluzi 0303 «Zhurnalistyka ta informatsiia». Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Prosvita», 260 p. [in Ukrainian].
16. Selivanova, O.O. (2008). Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy [Modern linguistics: directions and problems]: pidruchnyk. Poltava: Dovkillia-K, 712 p. [in Ukrainian].
17. Shutiak, L.M. (2015). «Novyi zhurnalizm» u mediinomu dyskursi Ukrainy: geneza ta zhanrovo-stylistychni oznaky [“New journalism” in the media discourse of Ukraine: genesis and genre-stylistic features]. *Avtoref. dys. ... kand. nauk sotsial. komunik. Spetsialnist: 27.00.04 «Teoriia ta istoriia zhurnalistyky»*. Dnipropetrovsk, 216 p. [in Ukrainian].
18. Yatsiv, Z. (2020). Do pytannia identyfikatsii avtorskoi kolonky yak publitsystychnoho zhanru [To the question of identifying the author's column as a journalistic genre]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, iss. 34, t. 5, pp. 190–195 [in Ukrainian].
19. Yashenkova, O.V. (2010). Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Basics of the theory of language communication]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 312 p. [in Ukrainian].
20. Dijk, T. A. van, Kintsch, W. (1983). *Strategies of Discourse Comprehension*. New York etc.: Acad. Press, 413 p. [in English].

ОЗНАЧАЛЬНИЙ ПРОСТІР «СВОГО» СВІТУ В УКРАЇНСЬКИХ КОЛЯДКОВИХ ТЕКСТАХ

Хомік Олена Євгенівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови філологічного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
ORCID ID: 0000-0002-9161-3245

У статті розглянуто особливості «свого» означального простору українських колядкових пісень, що увібрали весь досвід і світогляд народу. Аналіз ключових епітетних сполук людського простору дозволив концептуалізувати основні складники міфологічної картини світу українців, адже така характеристика є однією із визначальних для структури і семантики як текстів української усної народної творчості загалом, так і колядкових зокрема. «Свій» простір в аналізованому жанрі сакралізований і представлений основними концентричними колами: господарське поле – двір – хата – стіл. У межах цих просторових кіл перебуває господар і / або члени родини. Об'єкт величання та все, що його оточує, у піснях має ідеалізовані характеристики, що пов'язано із прагматичною метою обряду та уявленнями про господаря як представника Бога (Господа), виконавця культу від імені всього роду, пращура і жертводавця. З'ясовано, що саме на полі, подвір'ї і в хаті господаря розгортаються сакральні сюжети, діють вищі позитивні істоти. Аналіз довів, що образ господарського поля є часто імпліцитним, але важливим складником текстів, адже опис оранки й майбутніх жнив виконують продукувальну функцію обряду. Двір і хата в текстах, навпаки, набувають максимальних меліоративних епітетних характеристик, що пояснюється особливостями архаїчного світогляду українців щодо обряду колядування. Центром «свого» простору є стіл – хатний престол, місце, що має особливе сакральне значення. Підтвердженням цього є вживання означень «яворовий», «золотий», «калиновий» тощо, що в народній традиції відбивають уявлення про належність до надприродного, божественного.

Дослідження непродуктивної епітетної сполуки «райская студня» в контексті колядкової пісні «горять три браття над райською студнею» дозволяє стверджувати, що це варіант універсального образу світової осі. Отже, можна дійти висновків, що семантика та функціонування епітетних сполук «свого» світу колядкових пісень зумовлені прагматикою всієї семіосфери різдвяних свят українців та репрезентують важливий фрагмент архаїчної картини світу.

Ключові слова: колядкові пісні, означальний простір, «свій» світ, епітетна характеристика, обрядодія.

Khomik Olena. The meaningful space of an “one’s own” world in Ukrainian carols

The paper examines the peculiarities of an “one’s own” meaningful space of Ukrainian carols, which are archaic sacred texts reflecting the worldview of the people. The analysis of the key epithetical compounds of carols makes it possible to conceptualise the main components of the mythological picture of the world of Ukrainians, since this characteristic is one of the determinants of the structure and semantics of both texts of Ukrainian oral folk art in general and carols in particular. The “one’s own” space in the analysed genre is sacralised and represented by the main concentric circles: the farm field – the yard (courtyard – garden – well – apiary) – the hut (a Ukrainian house) – the table. The owner and/or family members are usually located within these spatial circles. The object of glorification and everything around it has idealised characteristics, which is connected with the pragmatic purpose of the ritual and the idea of the host as a representative of God (Lord) which is the performer of the cult on behalf of the whole family, the ancestor of the first ancestor, i.e. the ancestor and the donor. In addition, it is on the field, in the courtyard and in the house of the host that sacred plots unfold, and that higher positive beings (Jesus Christ, saints, the Virgin Mary) act. The yard and the house in such texts are specified as much as possible by agricultural epithetical characteristics that is explained by the peculiarities of the archaic worldview of Ukrainians regarding the ritual of carolling. The centre of the ritual action is the table – the house throne, a place marked with a special sacred meaning. This is confirmed by such designations as sycamore, golden, and viburnum, which in the folk tradition reflect the idea of belonging to the supernatural and divine (compare with the concepts of sycamore people, viburnum bridge, etc.) The image of an agricultural field is often an implicit but important component of the texts, as the images of ploughing and the upcoming harvest fulfil the productive function of the ritual. Particularly noteworthy is the analysis of the epithetical compound of a heavenly well in the context of “three brothers are burning over the heavenly well”, which, in our opinion, is a variant of the universal image of the world tree/axis.

Key words: carols, signifying space, “one’s own” world, epithetical characteristic, ritual action.

Вступ. Українські колядкові пісні належать до сакральних архаїчних обрядових жанрів, що, попри значну історію дослідження, викликають науковий інтерес. Вивчення означального простору цих текстів дозволить реконструювати фрагмент міфологічної картини світу українців, що довгий час немовби розчинявся в контексті загальнослов'янської. Опис певного фрагменту мовної народної культури дозволить виважено й аргументовано перейти від описово-синхронічних до історико-генетичних та історико-типологічних

пошуків, коли специфіка одного етнокультурного ареалу повною мірою враховується у процесі дослідження народної культури загалом.

Мова українських колядок загалом та дослідження означального простору зокрема неодноразово була об'єктом вивчення багатьох науковців. Так, означеній проблемі присвятили роботи Н. Данилюк [1], М. Філон [2], Л. Сорочук [3], О. Чорна [4], О. Петренко [5] та інші. Науковці вивчають поетику колядкових творів, аналізують їхні структурно-семантичні та функційні

особливості тощо. Проте, за нашими спостереженнями, в українському мовознавстві досі немає комплексного вивчення означального простору колядкових пісень як складника семіосфери зимового календарно-обрядового циклу.

Матеріали та метод. Мета статті полягає в комплексному дослідженні означального простору «свого» світу українських колядкових пісень як складника семіосфери зимового календарного циклу. Для досягнення мети застосовано такі методи дослідження: описовий (для опису й виявлення особливостей функціонування епітетів), метод контекстного аналізу (для виявлення символічного значення епітетних сполук), лінгвофольклористичний (вивчення мови усної народної творчості з урахуванням світогляду, народних вірувань та обрядів українців, елементи зіставного методу (для з'ясування особливостей семантики і функцій епітетів у різних фольклорних текстах) тощо.

Результати. Однією з визначальних архаїчних просторових опозицій, що реалізується в усіх жанрах української народної словесності, є протиставлення «свій» – «чужий». Українські колядкові тексти також репрезентують людський і потойбічний світи, кожен із яких має власні параметри простору і часу, набір персонажів та їхніх атрибутів. Прикметно, що в аналізованих піснях часто спостерігається взаємодія персонажів із різних світів і поєднання часових вимірів, що ускладнює структуру та смислове розуміння текстів: *«Кури запіли у біднім місії, / У біднім місті, у Вефлемі. / Св'яйту Пречисту там найшли муки, / Найшли і муки у божій стайні.... Малі пастирі, божі й ангелі, / Ой дали знати до сеї хати, / До сеї хати до Господаря, / До Господаря, до пана (імя). / Ой вzięли дити у плацівниці, / Вzięли, занесли до Господаря, / До Господаря, до пана (імя). / На стів дитинку вни уложили! / На св'ятий вечір тай на Рождество»* [6, с. 140–141].

Головним завданням ритуалу колядування є повернення до символічного акту творення світу. Центром такої обрядодії є подвір'я чи дім господаря, причому, за нашими спостереженнями, такий центр вибудовується за принципом концентричних кіл: господарське поле – двір / подвір'я (із будівлями й виробничими приміщеннями: кошарою, стодолюю, пекарнею, садком, криницею, пасікою тощо) – дім – стіл. У межах цих просторових кіл зазвичай перебуває господар і / або члени родини: *«Ой славен, славен, пане господарю... / Золотим терном обгородився, / коло того терна золоті ворота... пан удома, / Він сидить по кінець стола, / По кінець стола яворового!»* [6, с. 11].

Важливо, що етимологія слова *двір* сягає індоєвропейського кореня **dhuor* із первісним значенням «простір, замкнений воротами, загорода» [7, Т. 2, с. 18]. Справді, у досліджуваних текстах *двір* постає як замкнений огорожений простір, який відчиняють / відчиняється перед колядниками як гостями із «чужого» світу, що «несуть благу звістку»: *«Ой помазайбіх, наша кумонько, ми в тебе, / Ой отвориже нам двір-воротонька до себи...»* [8, с. 10]; *«А де того пана двір, / Що високий частокіл, / Кришталеві ворітешка одчиня-*

ються?» [8, с. 86–87]. Фіксуємо епітетні сполучення на позначення огорожі двору, самого двору й воріт, що маркують ці локуси як надійні, захищені, багаті: *залізній тина* [8, с. 43], *високий частокіл* [8, с. 45]; *двір на помості* [8, с. 87], *двір на горі* [8, с. 175], *остроножний двір* [8, с. 135], *двір з білого заліза* [8, с. 135], *двір, обмурований білим каменем* [8, с. 194–195], *веселий двір* [8, с. 117], *славний, преславний господарський двір* [8, с. 82], *срібні ворота* [8, с. 63–64], *ворота з щирого золота* [8, с. 300], *ворітешка з жовтої міді* [8, с. 194–195] тощо. Як справедливо зауважують науковці, наведені епітети маркують двір господаря як сакральний, структура якого нагадує будову Всесвіту: *«Навкруги твого двора / Та залізній тина. / Посеред твого двора / Стоїть стовп золотий. / А на тім же стовпі / Сидить птиця орел»* [8, с. 64]. Порівняння людського простору з Усесвітом підкреслює високий сакральний статус господаря, який є головним виконавцем обрядодії у «своєму» світі, та відбиває прагматичну функцію колядкових пісень.

Якщо *двір* і *дім*, що в контексті обряду мають першочергове значення як місця проведення ритуалу, у текстах пісень максимально конкретизовані меліоративними епітетними характеристиками, то образ господарського поля фіксуємо значно рідше. Воно знаходиться ніби осторонь від місця основної дії, проте, на наш погляд, є важливою частиною «свого» простору, адже там імпліцитно продукується благополуччя родини: *«Ой наші паноньку, господареньку, / Ой вийди ж собі на оброньку. / Ходить Господь Бог на оборонці, / Парує воли а в три плугоньки, / Підє орати в чистое поле. / Святий Петро волика гонить, / Сам Ісус Христос за плугом ходить, / у лівій руці чепіги держить, / Правою Рукою Богу ся молисть. / Божая Мати їстоньки носить, / Їстоньки носить, свого сина просить: / «Ой ори, синку, здрибна нивочку, / Будеш сіяти яру пшеничку, / Яру пшеничку, злотостеблицю, / А зберем женців, як дрібен пісочок, / Накладем кіпок, як на небі зіздіток...»* [9, с. 132–133]. Це не випадково, адже «все життя дому – його добробут, його родинне щастя, його громадські успіхи замість давніших космічних сил, добродійних предків і всяких таємних істот тепер віддається в опіку Христа, Пречистої, пророків, апостолів, ангелів і т. д.» [10, с. 34].

Серед досліджуваного матеріалу фіксуємо кілька контамінованих текстів із мотивом *«вогні на господарському подвір'ї»*: *«Що в пана хазяїна на його дворі, / Там огні горіли, святії сиділи, / Святії сиділи, рибочку некли, до Божої Матері на родини йшли...»* [11, с. 43]. На думку вчених, цей язичницький мотив може бути пов'язаний зі слов'янською традицією розкладати вогнища в період зимових святкувань, а також спалювати різдвяного снопа («дідуха»), що також мало назву *«гріти діда»*, *«гріти померлих родичів»*. В українців новорічні вогні виконували очисну та апотропеїчну функцію, як і купальські: подекуди на Гуцульщині існувала практика перестрибувати через новорічне багаття, як це традиційно роблять у час святкування літнього сонцестояння [11, с. 108]. Також, як зауважує О. Кононенко, вогонь у давнину був предметом обожнювання, адже вважалося, що він походить від сонця [12, с. 26].

Такий погляд узгоджується з архаїчними уявленнями про народження нового сонця, що припадає на зимовий святковий період. Окрім цього, *три вогні* можуть бути втіленням небесних світил і дощу: «У господаря на его дворі, / Горить **три огні**. Не єсть то огні, / Не єсть то огні, то товарищі. / Єдин товариш – ясний місяць, / Другий товариш ясне сонічко, / Третій товариш та дробен дощик...». В іншому варіанті колядки місяченько, соненько й дощикок *горять* над райською студнею (криницею): «Встань, господарю, не лежи / На твоім дюрі **райская студня**, / Над той студней **три брата горит**: / Єден братенко – ясний місяченько, другий батенько – ясне соненько, / Третій батенько – дробний дощикок...». Криниця як обладнане джерело питної води, з одного боку, – цілком реальна й необхідна господарська споруда, з іншого – межовий локус, що, за народними уявленнями, є каналом зв'язку «свого» й «чужого» світу [12, с. 23]. Нашу увагу привернув епітет *райський*. Християнське вірування про рай як місце, де блаженствують праведники після смерті [13, с. 14], а також перебуває Бог з ангелами і святими, очевидно, склалося на ґрунті давніших міфологічних уявлень. Так, за припущеннями вчених, праслов'янське *rajъ* (<*rōjъ) споріднене із коренями *roi- (rei-) «текти», *rēka «ріка» [13, с. 14], таким чином слово *рай* виявляє первісний семантичний зв'язок слова зі значенням «проточна вода», яка, очевидно, за давніми уявленнями, відділяла світ живих від світу мертвих. У фольклорних творах лексеми *рай* і *вирій* (ирій) часто є синонімічними і позначають потойбіччя. Отже, припускаємо, що *райська студня* – це сакральний, обрядово значущий локус. Крім того, вогонь та вода в українців, як і в інших народів, наділялися очисними та магічними властивостями. У колядкових текстах вони не сприймаються як антагоністичні (*три браття горит... / Третій батенько – дробний дощикок...*), а можуть гармонійно поєднуватись у цілісному образі. Своєрідна вертикаль *горять три браття* над райською студнею, імовірно, є варіантом універсального образу *світової осі*: вищий простір – людський – нижній простір.

Дім як обрядовий локус та всі його складники часто наділені такими епітетними характеристиками: *новий терем*; *дім веселий*; *хата зь сосни, зь ялини, все малевана*; *нова світлонька*; *нова світлонька з мрамор каменя*; *світлонька нова, горіхова*; *яворові сінці* тощо. Нашу увагу привернуло означення *веселий*, що в досліджуваних текстах широко вживається на позначення оселі господаря, а також двору та прибулих колядників: «От сему дому, от веселому, / Ци повелите колядовати, / Колядовати, дѣм звеселити, / Дѣм звеселити, дѣти збудити?» [14, с. 11], «Ід цьому двору ід веселому / Прийшли гостеве у рік до тебе. / Ци дома, дома наш пан господар? / Ой бо ми знаєм, що він є дома» [14, с. 63]. Як бачимо, колядники є такими, що «велять» дім, а в традиційних побажальних формулах вони зичать господареві: «бивай **веселейкий**... із цілим домом, милим Богом», «дай божє в хижі **веселість**». Зауважимо, що інваріантним символічним смисловим наповненням праслов'янського *vesel є значення «нового, молодого,

здорового, такого, що народжується, зростає, процвітає» [15, с. 9]. Лексика з цим коренем міцно закріпилася за ритуалом колядування, що значною мірою пов'язано із магією першого дня: початок року важливо провести «якнайвеселіше (щоб веселитись увесь рік)» [15, с. 8]. Цікаво, що подібну продукувальну та оберегову функцію має примовка, що вимовлялася навесні, коли вперше бачили приліт журавлів: «Веселик, веселик, колесом, перев'яжи дорогу червоним поясом» [16, с. 23]. Важливим є зауваження науковців щодо того, що колядники як посередники між світами певною мірою перебирають на себе сакральну функцію «веселити». Вона передусім властива Богові чи божествам, наприклад, персоніфікованим образам сонця, місяця й дощу, які були об'єктами шанування і часто в текстах колядок виступали як обрядові гості: «... Будеме мати **тро-яки гості**: / Першій гостейко ясне сонейко, / Другий гостейко ясний місячок. / Третій гостейко дробний дожджейко. / Ясне сонейко мовить: Якъ я освічу, / Якъ я освічу в неділю рано, / **Розвеселятсья** люде по селлах... / Місячокъ мовить: Якъ я освічу / Якъ я освічу темною ночи, / **Розвеселятсья** люде в дорозі, / **Розвеселятсья** люде в дорозі и воли вь возі» – / Дожджейко мовить: «Якъ я спаду, / Якъ я спаду три раза вь маю, / **Розвеселятсья** жита, пишниця».

Як було зазначено вище, умовним центром оселі в аналізованих колядках є стіл, позначений такими епітетними сполученнями: *стіл єворовий* (яворовий, з жовтого явора); *тисові столи*; *столови о три рядови*; *столи устелені*; *столи заслані*; *столи калинові*; *скамья заслана*; *золотий столик*. Місце господаря зазвичай у чолі стола чи край стола: «Ой бо ми знаєм, що **газда** дома, / Він сидить **по конець стола**, / **По конець стола яворового!**». За народними уявленнями, «стіл у хаті (звичайно у світлиці) – це шанована річ, хатній престол; тут збирався увесь рід, колядники і предки; він уособлював статки й щедрість, гостинність родини» [17, с. 264]: «В тій хаті **престоли стоять**... / В першій чаші зелене вино, / в другій чаші червоне пиво, / в третій чаші медок – солодок...»; «А в пана Йвана **три столи стоїть**: / На першім столі – гірка горілка, / На другім столі – вино зелено, / На третім столі – медок солодок». Фіксуємо поодинокі тексти, у яких спостерігається порівняння *господар, що сидить за столом*, – Бог, Спаситель: «Ой ходив, ходив місяць по небі, / Ой шукав, шукав ясної зорі. / «Ой зоро. Зоро, моя зорице! / Ой **ходімо ми Бога шукати**, / **Бога шукати, людей спасати**». / **А пан-господар за столом сидить**, / **За столом сидить, три кубки держить**...». На нашу думку, це не випадково, оскільки образ господаря корелує з образом Господа, який дає людям щастя, благополуччя, долю: «Ми це колядували **Богу – господареві**, / **Господареві і господароньці**...». Підтвердженням цієї думки можуть слугувати, зокрема, переконання науковців, що колядкові формули *наш цар / князь; пан господар* позначають язичницького бога світла, імовірно, Сварога чи Білобога [17; 18].

Нашу увагу привернув також мотив народження / перебування Господа у людському світі, який фіксуємо

в колядках із християнською тематикою: «Пречиста Діва Христа скупала, / Христа скупала, в цес дім сховала / Два три йангелі злинули з неба, / А ті йангелі все колыдники. / Ой ми тут прийшли тай Христа найшли. / Ми колыдники прийшли его знати, / Прийшли го знати, его витати, / Его витати, пісню співати, / Пісню співати, колыдувати». Територія господарського подвір'я й дому перетворюється на святу землю, місце розгортання подій світового значення, центр світотворчих процесів, а колядники в таких текстах набувають образу паломників: «Нова радість нам си зйивила, / свйита Пречиста сина вродила... / Малі пастирі, божі йангелі, / Ой дали знати до сеї хати, / До сеї хати до господаря, До господаря, до пана (імя). / Ой взяли дити у плащівницю, Взяли, занесли до господаря, / До господаря, до пана (імя), / на стів дитинку вни уложили! / На свйитий вечер тай на Рождество, / Ой свйиті зйшли на свйиту землю, / До господаря,

до пана (імя), / Они засіли тай коло стола, / ой коло стола йиворового! / Стала веселість по всему світу, / По всему світу і в усім дворі...». На нашу думку, це вияв сакралізації свого простору, що у святковий час не лише є локусом основної обрядової дії, але й постає як світовий центр, де відбуваються знакові події.

Висновки. Отже, означальний простір українських колядкових пісень детермінований базовими прагматичними настановами й архаїчними світоглядними уявленнями, властивими для семіосфери зимового календарного циклу. Усебічний аналіз означального простору українських колядкових пісень накреслює перспективи подальшого дослідження обрядових творів інших жанрів, що сприятиме фіксації та інтерпретації присутніх фрагментів української народної культури. Результати дослідження можуть знадобитися для укладання словника мови українських колядкових текстів, а в майбутньому й інших обрядових жанрів.

Література:

1. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 511 с.
2. Філон М. Міфологема 'гайное паня' в українських колядках. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 1999. Вип. 538. С. 42–51.
3. Сорочук Л. Система поетичного моделювання світу в календарно-обрядовій поезії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2004. 17 с.
4. Чорна О.Ю. Господар як головний комунікатор різдвяно-новорічних свят (на матеріалі українських колядкових текстів). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 7(75). С. 109–113.
5. Петренко О. Вербалізація сакральності в українських колядках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2011. 22 с.
6. Шухевич В. Гуцульщина. Ч. 4. Львів : НТШ у Львові, 1904. 302 с.
7. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / голов. ред. О. Мельничук. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 1. 632 с.; Т. 2. 572 с.; Т. 5. 568 с.
8. Календарно-обрядові пісні / упоряд. О.Ю. Чебанюк. Київ, Дніпро, 1987. 392 с.
9. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. Кн. 1. Т. 1. Київ : Обереги, 1994. 147 с.
10. Грушевський М. Історія української літератури : В 6 т. Київ: Либідь, 1993. Т. 1. 392 с.
11. Колядки та щедрівки. Зимові обрядова поезія / за заг. ред. О.І. Дея. Київ : Наукова думка, 1965. 804 с.
12. Кононенко О. Українська міфологія: Божества і духи. Харків : Фоліо, 2017. 191 с.
13. Кононенко О. Українська міфологія: зброя, ритуали, обереги. Харків : Фоліо, 2017. 127 с.
14. Сокол Г. Обхідні календарно-обрядові пісні українців: структурно-семантичний та естетичний аспекти : монографія. Львів, 2004. 265 с.
15. Петренко О. Вербалізація сакральності в українських колядках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2011. 22 с.
16. Хомік О. «Свій» простір у текстах оберегових замовлянь. У *вимірах слова* : збірник наукових статей (до ювілею проф. кафедри укр. мови Л.Г. Савченко). Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. С. 22–32.
17. Курочкін О. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. Київ : Наукова думка, 1978. 191 с.
18. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ : Обереги, 1922. 88 с.

References:

1. Danylyuk, N. (2010). Poetychne slovo v ukrayins'kiy narodniy pisni: monohrafiya [Poetic word in Ukrainian folk song: monograph]. Luts'k: Volyn. national University named after Lesya Ukrainka, 2010. 511 p. [in Ukrainian].
2. Filon, M. (1999). Mifolohema 'hainoie pania' v ukrainskykh koliadkakh [The Mythology of the "Holy Lady" in Ukrainian carols]. *Visnyk Khark. nats. un-tu im. V.N. Karazina. Ser. Filolohiia* [Herald of Hark. national University named after V.N. Karazin. Ser. Philology]. Vol. 538. Pp. 42–51 [in Ukrainian].
3. Sorochuk, L. (2004). Systema poetychnoho modeliuvannia svitu v kalendarno-obriadovii poezii [The system of poetic modeling of the world in calendar-ritual poetry]: Avtoreferat kandydats'koi dysertatsii [Abstract of thesis candidate's dissertation]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Chorna, O. (2019). Hospodar yak holovnyi komunikant rizdviano-novorichnykh sviat (na materialy ukrainskykh koliadkovykh tekstiv) [The host as the main communicator of the Christmas and New Year holidays (based on Ukrainian carol texts)]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Filolohiia»* [Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Philology"]. Ostrog: Publication of NaUOA, 2019. Issue 7(75), pp. 109–113 [in Ukrainian].

5. Petrenko, O. (2011). Verbalizatsiia sakralnosti v ukrainskykh koliadkakh [Verbalization of sacredness in Ukrainian carols] Avtoreferat kandydats'koi dysertatsii [Abstract of thesis candidate's dissertation]. Odesa [in Ukrainian].
6. Shukhevych, V. (1904). Hutsulshchyna [Hutsulshchyna]. Part 4. Lviv: NTS in Lviv, 1904. 302 p. [in Ukrainian].
7. Melnychuk, O. (Ed.). (2012). Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 volumes. Kyiv: Naukova dumka, 2012. (Vols. 1–5) [in Ukrainian].
8. Kalendarno-obriadovi pisni (1987). Kalendarno-obriadovi pisni [Calendar ritual songs]. Kyiv: Dnipro, 1987. 392 p. [in Ukrainian].
9. Kylymnyk, S. (1994). Ukrayins'kyy rik u narodnykh zvychayakh v istorychnomu osvittleni [Ukrainian year in folk customs in historical light]. Book. 1, Vol. 1. Kyiv: Oberehy, 1994. 147 p. [in Ukrainian].
10. Hrushevs'kyy, M. (1993). Istoryia ukrayins'koyi literatury [History of Ukrainian literature]: In 6 vols. Kyiv: Lybid, 1993. Vol. 1. 392 p. [in Ukrainian].
11. Dey, O. (Ed.). (1965). Kolyadky ta shchedrivky. Zymova obryadova poeziya [Christmas carols and carols. Winter ritual poetry]. Kyiv: Naukova dumka, 1965. 804 p. [in Ukrainian].
12. Kononenko, O. (2017). Ukrayins'ka mifolohiya: Bozhestva i dukhy [Ukrainian mythology: Deities and spirits]. Kharkiv: Folio, 2017. 191 p. [in Ukrainian].
13. Kononenko, O. (2017). Ukrayins'ka mifolohiya: Zbroya, rytualy, oberehy [Ukrainian mythology: Weapons, rituals, amulets]. Kharkiv: Folio, 2017. 127 p. [in Ukrainian].
14. Sokil, H. (2004). Obkhidni kalendarno-obriadovi pisni ukrayintsiv: strukturno-semantychnyi ta estetychnyi aspekty: monograph [Round calendar-ritual songs of Ukrainians: structural-semantic and aesthetic aspects monohrafiia]. Lviv, 2004. 265 p. [in Ukrainian].
15. Petrenko, O. (2011). Verbalizatsiia sakralnosti v ukrainskykh koliadkakh [Verbalization of sacredness in Ukrainian carols]: avtoreferat kandydats'koi dysertatsii [Abstract of thesis candidate's dissertation]. Odesa [in Ukrainian].
16. Khomik, O. (2009). „Svii” prostir u tekstakh oberehovyykh zamovlian [“Own” space in the texts of charm orders]. *U vymirakh slova: zb. nauk. st. (do yuvileiu prof. kafedry ukr. movy L.H. Savchenko) [In the dimensions of the word: coll. of science Art. (to the anniversary of Professor L.G. Savchenko of the Department of Ukrainian Language)]*. Kharkiv: KhNU named after V.N. Karazin, 2009. pp. 22–32 [in Ukrainian].
17. Kurochkin, O. (1978). Novorichni svyata ukrayintsiv. Tradytsiyi i suchasnist' [New Year holidays of Ukrainians. Traditions and modernity]. Kyiv: Naukova dumka, 1978. 191 p. [in Ukrainian].
18. Nechuy-Levyts'kyy, I. (1922). Svitohlyad ukrayins'koho narodu. Eskiz ukrayins'koyi mifolohiyi [Worldview of the Ukrainian people. Sketch of Ukrainian mythology]. Kyiv: Oberehy, 1922. 88 p. [in Ukrainian].

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ АБРЕВІАЦІЇ В НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Черник Марина Володимирівна,

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри германської філології
Сумського державного університету
ORCID ID: 0000-0002-3666-0671
Scopus-Author ID: 57452692600

Єременко Анастасія Андріївна,

магістрантка кафедри германської філології
Сумського державного університету

Скорочення та аббревіатури, що сприяють здійсненню закону мовної економії, в нашому сьогоденні стали невід'ємною та суттєвою складовою частиною сучасних терміносистем і визначили мету статті – вивчення функціонування та ролі аббревіатур і скорочень в англійськомовних науково-технічних текстах, відтворення англійської аббревіатури українською мовою. Відповідно до мети у статті проведено аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених проблемам аббревіації; розкрито визначення аббревіації, аббревіатури і терміна «скорочення»; з'ясовані причини появи, росту кількості аббревіатур і скорочень; зазначено основне завдання скорочень, що полягає в економії зусиль під час усного мовлення та в економії обсягу письмового тексту; розглянуто аспекти функціонування та складності перекладу аббревіації, наявної в англійській науково-технічній літературі; підкреслено, що у сучасному мовознавстві існують численні і неоднорідні принципи класифікації аббревіатур, внаслідок чого серед скорочених одиниць виділяються різні їх типи на основі різних ознак і виокремлено наявні типи аббревіатур у досліджуваних текстах; наведено основні способи передачі англійської аббревіатури українською мовою; визначено перспективу подальшого дослідження перекладацького аспекту функціонування аббревіатур і скорочень.

З метою дослідження понять аббревіації, аббревіатури і терміна «скорочення» було використано теоретичний аналіз задля опрацювання наукової літератури; описовий метод використано задля розкриття змісту головних понять; для визначення структурних особливостей (мається на увазі кількість літер) досліджуваних аббревіатур і скорочень застосовано структурний метод.

Досліджувані тексти включали науково-технічні термінологічні скорочення, як-от: аббревіатурні терміни-словосполучення, графічні загальнонаукового характеру, аббревіатури, поєднані з цифрами, і зрізані слова. Скороченню підлягали багатоскладові лексичні одиниці. Виявлені аббревіатурні терміни-словосполучення – це ініціалізми і саме авторські скорочення, які пояснювалися в текстах, які стисло передають значення багатокомпонентних термінів.

Ключові слова: аббревіатура, скорочення, мовна економія, складності перекладу, переклад.

Chernyk Maryna, Yeremenko Anastasiia. Peculiarities of translating terminology abbreviations in scientific and technical discourse

Contractions and abbreviations, which contribute to the implementation of the law of language economy, have become an integral and essential component of modern terminological systems in our time and determined the purpose of the article: study of the functioning and role of abbreviations and contractions in English-language scientific and technical texts, reproduction of English abbreviations in the Ukrainian language. In accordance with the goal, the article analyzes the latest research and publications devoted to the problems of abbreviation; the definition of abbreviation, acronym and the term "contraction" is disclosed; the reasons for the appearance and growth of the number of abbreviations and contractions are clarified; the main task of contractions is noted, which consists in saving effort during oral speech and saving the volume of written text; aspects of the functioning and difficulty of translation of the abbreviation available in the English scientific and technical literature are considered; it is noted that in modern linguistics there are numerous and heterogeneous principles of classification of abbreviations, as a result of which various types of contractions are distinguished among abbreviated units based on various features and the existing types of abbreviations in the studied texts are indicated; the main ways of transmitting the English abbreviation in Ukrainian are given; the prospect of further research into the translational aspect of the functioning of abbreviations and contractions is noted.

In order to study the concepts of abbreviation, acronym and the term "contraction", theoretical analysis was used to study the scientific literature; the descriptive method was used to reveal the content of the main concepts; the structural method was used to determine the structural features (meaning the number of letters) of the studied abbreviations and contractions.

The studied texts included scientific and technical terminological contractions, such as: abbreviated terms-phrases, graphics of a general scientific nature, abbreviations combined with numbers, and truncated words. Polysyllabic lexical units were subject to contracting. Identified abbreviated terms-phrases are initialisms and precisely the author's abbreviations, which were explained in texts that succinctly convey the meaning of multi-component terms.

Key words: abbreviation, contraction, linguistic economy, difficulties of translation, translation.

Актуальність проблеми. У сучасному світі міжнародне спілкування позначене інтенсивністю й динамічністю. Наша держава взяла проєвропейську орієнтацію, науково-технічне співробітництво для України є особливо актуальним і потребує мовно-інформаційного забезпечення, а також уваги до перекладу науково-технічної літератури, характерною ознакою якої є спеціальні слова – терміни, зокрема багатокомпонентні. Однак терміни-словосполучення, що позначають наукові чи спеціальні поняття, часто громіздкі та суперечать принципу комунікації. Як різновид багатокомпонентних термінів виникає напрям до короткого позначення професійного поняття – термінологічна аббревіація, яка нині стала невід’ємною та суттєвою складовою частиною сучасних терміносистем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання скорочення лексичних одиниць та особливості перекладу англійських скорочень аббревіатур розглядали у своїх працях зарубіжні науковці Дж. Шеард (J. Sheard), І.М. Берман (I.M. Berman), данський мовознавець О. Есперсен (O. Jespersen) й українські лінгвісти Ю. Зацний, С. Єнікєєва, О. Гармаш, Є. Волошин, М. Сердюк, В. Павлов, І. Виклюк, В. Нікішина, Г. Віняр, І. Думчак, О. Мацько, Р. Микульчик та інші.

С. Климович і О. Шаповал свої дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук присвятили саме аббревіації. С. Климович досліджує структурно-семантичні типи аббревіатур («Структурно-семантичні типи аброутворень в українській мові»). О. Шаповал розглядає використання аббревіатур у газетній пресі («Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80–90-х років XX століття»). Аббревіацію як спосіб словотворення відзначають у своїх працях М. Сердюк («Відаббревіатурні похідні в українській мові») та Г. Віняр («Закономірності оформлення новотворів способом аббревіації»). Ініціальним скороченням присвятили свої статті О. Тур («Структурна специфіка ініціальних аббревіатур сучасної української мови») та Н. Дзюбишина («Ініціальні аббревіатури»). О. Мацько піддає аналізу вживання аббревіатур у різних стилях мовлення. Класифікацію аббревіатур та їхні особливості розглядає Р. Микульчик («Сучасні українські аббревіатури: перспективи і стан дослідження»).

Попри численні наукові дослідження, присвячені проблемам аббревіації, актуальними лишаються питання аналізу творення аббревіатур у теорії словотвору, а також особливості їх перекладу.

Мета дослідження. Мета статті – вивчення функціонування і відтворення англійської аббревіатури українською мовою. Відповідно до мети визначені такі завдання: 1) визначити зміст понять «аббревіація» і «скорочення»; 2) з’ясувати передумови появи й причини зростання кількості аббревіатур і скорочень у терміносистемах; 3) розглянути функціонування та складності перекладу аббревіатур і скорочень, наявних в англійській науково-технічній літературі; 4) навести основні способи передачі англійської аббревіатури українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для науково-технічних текстів характерна наявність різних термінологічних скорочень та аббревіатури, кількість яких у наш час зростає, що є наслідком науково-технічного прогресу. Це загальновживані скорочення, які занесені до словників та довідників, є частиною лексичної системи мови, а також і текстові (авторські), створені на реальну потребу і закріплені у межах тільки такого тексту. Вони не є загальновживаними і, щоб були зрозумілішими, розшифровуються автором такого тексту.

Як відзначає В. Карабан, термінологічні скорочення та аббревіатури деяких науково-технічних видань становлять часом 50% усього слововжитку та 15% лексики [3, с. 508].

Поняття аббревіатури походить з латинського *abbreviatio* – скорочення. Українська мовознавиця Н. Клименко визначає аббревіатуру як складноскорочене нове (похідне) слово, яке утворюється внаслідок аббревіації [4, с. 7].

Великий тлумачний словник сучасної української мови дає таке визначення: аббревіація – це спосіб словотворення, коли вихідною базою творення нового слова є перші літери слів словосполучення або початкові склади декількох слів, що поєднуються. Утворене таким чином, тобто внаслідок аббревіації, слово є аббревіатурою [1, с. 2]. Термін «скорочення» як процес означає «коротше виражати що-небудь, позначаючи його початковими літерами, частиною слова (слів) або коротшим словом» [1, с. 1141].

Терміни «аббревіація» і «скорочення» застосовуються як власне синоніми, хоча аббревіація є способом скорочення в чому і полягає головна відмінність між ними.

Англомовний науково-технічний текст насичений термінами, що є його головною ознакою і однією з істотних характеристик [6, с. 31]. Зокрема, наповнений багатокомпонентними словосполученнями, які на певному етапі стають громіздкими, оскільки позначають важливі поняття конкретної галузі, і не дуже зручними у використанні внаслідок зростання довжини.

Мовознавці зазначають, що головне завдання скорочень полягає в економії зусилля під час усного мовлення та в економії обсягу письмового тексту. К. Кравець називає аббревіатуру мовним феноменом, що позитивно впливає на мовленнєву діяльність і слугує вдосконаленням її, сприяє оптимізації процесів словотворення та інформаційній компресії [7, с. 61]. О. Ковтун порівнює час звучання під час вимови терміносполучень і аббревіатур. При цьому зазначає, що вимова термінологічних скорочень за цим показником у п’ять разів коротша вимови повних відповідних понять, а під час написання економія ще більш вражаюча [5, с. 26]. За словами О. Павлової, скорочення – це еквіваленти терміносполучення [8, с. 72], що виконують функцію ущільнення тексту [9 с. 142].

Аббревіатури та скорочення набули в терміносистемах значного поширення. Варто зазначити, що цьому сприяли екстралінгвістичні та інтралінгвістичні фактори [2, с. 88; 8, с. 71].

До екстралінгвістичних, що перебувають поза межами мови, чинників відносимо такі: 1) швидкий і нестримний науково-технічний і соціальний прогрес, що ведуть до появи нових понять, а звідси – зростання потоку інформації; 2) велике різноманіття вдосконалених, відповідно до сучасних вимог комунікації, способів передачі інформації, що потребують скорочення певного словесного тексту; 3) зміна умов мовленнєвого спілкування, яке характеризується помітним зрушенням до письмової комунікації; 4) природне прагнення суспільства до економії мовних засобів, тобто прагнення передати максимум інформації за допомогою мінімуму мовних одиниць.

Інтралінгвістичні чинники, які сприяли появі та росту аббревіації, – це внутрішньомовні фактори, закладені самою мовою, а саме: 1) мовний знак – це матеріальний об'єкт; 2) мовленнєва діяльність, інакше мовлення, має послідовний, лінійний характер; 3) нерівномірний розподіл інформації між елементами мовленнєвого потоку; 4) надлишок інформації, що дає можливість скорочення окремих елементів у мовленні без втрати інформативності [2, с. 88].

Н. Глушук зазначає, що величина залишку залежить прямо пропорційно від значущості самого повідомлення: чим важливіша інформація, тим більший її надлишок. І як приклад наводить, що під час переговорів англійською мовою щодо авіації надлишок доходить до 96%. Унаслідок аббревіації цей надлишок не зникає, але зменшується його величина з погляду кількісного вираження [2, с. 88].

Із зазначеного вище робимо висновок, що причиною появи та збільшення кількості аббревіатур (скорочень) у нашому сьогоденні є мовна економія, а саме: мінімальною кількістю слів, часу, зусиль оратора передати найбільше потрібної інформації.

У наш час кількість англійських багатокомпонентних термінів постійно зростає, що пов'язано з інтенсивним розвитком науки і техніки. Своєю чергою завдяки своєму граничному лаконізму, як-то стислості та чіткості, виникають нові скорочення, які можуть утворювати їх копіювання. Це ускладнює роботу перекладача.

Крім цього, своєрідну складність під час перекладу скорочень становить їх омонімічність, тобто звуковий збіг різних за значенням слів. Наприклад, EP – electric panel – електрощит; electrode potential – електродний потенціал; AD – average diameter – середній діаметр; automatic device – автоматичний пристрій; abs. – absolute – абсолютний, absolute value – абсолютне значення, абсолютна величина, модуль; absence – відсутність, недолік; absorption – усмоктування, поглинання, абсорбція. Для розкриття основного змісту таких скорочень зазвичай потрібно враховувати контекст.

Складності перекладу скорочень зумовлені ще і в тому, що одна аббревіатура може позначати декілька термінів у різних галузях. Наприклад, аббревіатура AC в електротехнічній термінології означає змінний електричний струм – alternating current; в економічній термосистемі – account current – поточний рахунок; у галузі важкого машинобудування – arc cutting – електродугова різка; в авіаційній галузі – air carrier – авіаперевізник;

у галузі інформаційних технологій – analog computer – аналоговий комп'ютер; у видавничій галузі – author's correction – авторська коректура. Аббревіатура EMF у різних сферах однієї галузі означає як electromagnetic field – електромагнітне поле або electromotive force – електрорушійна сила. Цим ускладнюється підбір відповідного терміна.

Деякі терміни, навпаки, можуть мати декілька аббревіатур для свого позначення: agm. і arg. – argument – аргумент; а і abs. – absolute – абсолютний.

Становить проблему під час перекладу аббревіатур і їх синонімія. Скорочення можуть позначатися по-різному: великими або малими літерами, разом або окремо, з додатковими знаками чи без (точки, нахиліні лінії т.д.). Наприклад, AD – awning deck – тентова палуба; ad. – adaptation – пристосування, пристрій, переробка, адаптація; c. – conveyer – транспортер; c – circle – коло; mm – millimeter – міліметр. Наявність або відсутність крапки у скороченні, як правило, впливає на значення аббревіатури.

Викликають складність перекладу скорочення, що передбачають відокремлення одного або декількох звуків наприкінці слова, так звані апокопи. Разом із закінченням відкидається граматична інформація про слово загалом, його лексичне значення і без контексту зробити переклад таких скорочень зовсім неможливо. Наприклад, скорочення ind. може позначати: inductance – індуктивність, induction – впуск, inductive – індукційний, indicate – вимірювати потужність машини індикатором, industry – промисловість, industrial – промисловий, index – індекс, indirect – непрямий, independent – незалежний, indicator – індикатор, показчик, стрілка.

Характерною особливістю термінологічної аббревіації є те, що вона здебільшого застосовується як різновид багатокомпонентних термінів, які, зазнаючи усичення, утворюють складноскорочені слова, не змінюючи змісту вихідного терміна. Кожний компонент утвореної аббревіатури має значення відповідного слова у складі початкового термінословосполучення.

Доречно зазначити, що у сучасному мовознавстві існують численні і неоднорідні принципи класифікації аббревіатур, внаслідок чого серед скорочених одиниць виділяються різні їх типи на основі різних ознак.

У досліджуваних текстах наявні: 1) аббревіатурні – терміни-словосполучення (аббревіатури акроніми – вимовляються як окреме слово і аббревіатури ініціалізми – читаються не як одне слово, а як окремі літери); 2) графічні аббревіатури; 3) аббревіатури, поєднані з цифрами; 4) зрізані слова.

Український вчений-перекладознавець В. Карбан зазначає, що скорочення – це слово або словосполучення. Відповідно до цього мовознавець називає основні способи перекладу їх, а саме: 1) використання відповідного скорочення; 2) переклад повною формою відповідного скорочення; 3) транскодування самого скорочення; 4) транскодування повної форми відповідного скорочення [3, с. 509].

Переклад за допомогою **відповідного скорочення** означає застосування перекладачем аббревіатури-відпо-

відника, що занесений до словника (довідника) мови перекладу або створення нового скорочення (авторського) в іншій мові. Наприклад, LFM (linear frequency modulation) – ЛЧМ (лінійна частотна модуляція); ECU (electronic control unit) – ЕБК (електронний блок керування); CRO (cathode ray oscilloscope) – КПО (катодно-променевий осцилограф); AVR (automatic voltage regulator) – АРН (автоматичний регулятор напруги); CRT (cathode ray tube) – ЕПТ (електронно-променева трубка).

Цей засіб використовують головним чином для передачі англійських абревіатур, що позначають фізичні величини та одиниці їх вимірювання, українською мовою. Наприклад, length – m (metre) – м (метр); mass – g (gram) – г (грам); time – s (second) – с (секунда); inductance – H (henry) – Гн (генрі) та інше.

Якщо ж у мові перекладу не існує абревіатури-відповідника, застосовується **переклад повною формою відповідного скорочення**. Використовуючи словник або авторський текст шляхом калькування, з'ясується повний зміст скороченої лексеми, який і дає можливість сформулювати якнайточніше скорочення. Наприклад: DCS (distributed control system) – РСК (розподілена система керування); MTL (multiconductor transmission line) – БЛП (багатопровідникова лінія передачі); ACSR (aluminium conductor steel reinforced) – АПСА (алюмінієвий провідник сталевий армований); VRLSA (valve regulated sealed lead acid) – ГСКРК (герметичний свинцево-кислотний регульований клапан).

Проте в окремих випадках, щоб повніше передати зміст скорочення, враховуючи норми мови перекладу, доводиться відходити від дослівного перекладу. Наприклад, TCAS (Traffic Alert and Collision Avoidance System) – система оповіщення про дорожній рух та уникнення зіткнень.

Іншим способом передачі англійської абревіатури українською мовою є транскодування скорочення (транскрибування або транслітерування) за умови відсутності перекладного відповідника. Цей прийом використовують для передачі скорочень, що позначають назви важливих міжнародних організацій, агентств, об'єднань, назви технічних стандартів тощо. Наприклад: IASU (International Association for Support of Ukraine) – МАПУ (Міжнародна асоціація підтримки України); WCL (World Confederation of Labour) – ВКП (Всесвітня конфедерація праці); WTO (World Trade Organization) – СОТ (Світова організація торгівлі); ISO (International Standard Organization) – Міжнародна організація стандартів (Українська національна версія стандартів називається ДСТУ ISO).

Транскодування повної форми відповідного скорочення (транскрибування або транслітерування), що позначає назви товариств або підприємств, застосовується у разі відсутності відповідників. Наприклад, ICIJ – International Consortium of Investigative Journalists – агенція Інтернашенел Консортіум оф Інвестігетів Дженеліст.

Нині, крім основних способів перекладу, зазначених вище, використовують перенесення повного дійсного виду скорочення до тексту перекладу. Наприклад: The

minimum and maximum transmit intervals for each item of information are specific by ARINC Specification 429. – Мінімальні та максимальні інтервали передачі для кожного елемента інформації визначаються специфікацією ARINC 429. For years, the Air Force provided for the testing of MIL-STD-1553 terminals and components. – Роками Повітряні сили ВПС проводили випробування терміналів і компонентів MIL-STD-1553. Another characteristic of F-22 avionics is its robust fault tolerance. – Ще однією характеристикою авіоніки F-22 є її надійна відмовостійкість. Each CIP contains 66 SEM-E slots in two rows. – Кожен CIP містить 66 слотів SEM-E у два ряди. Абревіатури, наявні у зазначених прикладах, перенесені до тексту перекладу відповідними повними формами, адже ці мовні одиниці є досить вузькоспеціальними.

Дослідження англійського науково-технічного тексту з електротехніки доводить, що кількість абревіатур і скорочень порівняно обмежена: із 610 терміноодиниць, відібраних шляхом суцільної вибірки, становить 56 одиниць, або 9,8% від загальної кількості вибірки. Серед досліджуваних термінів переважають абревіатури з трьох літер – 32 одиниці, або 53,3% від загальної кількості абревіатур та з чотирьох літер – 16 одиниць, що становить 26,7%; значно менше, по 4 одиниці, або 6,7%, з двох та п'яти літер; найменше, по 2 одиниці (3,3%) – це абревіатури з шести та семи літер.

Ці абревіатури створені з початкових літер кожного з компонентів термінологічних словосполучень. Наприклад: Consequently the vital load is fed from uninterruptible power supplies (UPS), as AC or DC depending upon the functions needed. – Отже, життєве навантаження живиться від безперебійного живлення (UPS), змінного (AC) або постійного струму (DC) залежно від необхідних функцій. This control is referred to as an automatic voltage regulator, or AVR, and it is based on a closed loop control principle. – Цей контроль називається автоматичним регулятором напруги, або АРН, і він заснований на принципі замкнутого циклу керування.

Майже всі абревіатури, крім звичайно AC (alternating current), DC (direct current) та mmf (magnetomotive force – магніторухійна сила) в досліджуваному тексті є контекстуальними і пояснюються авторами у самому тексті. Зазначені абревіатури AC, DC та mmf – загальноживані, короткі варіанти стандартних термінів і, як правило, зрозумілі фахівцям без пояснень.

За даними дослідження для науково-технічної термінології характерним є використання абревіатур паралельно з повною формою скорочення. Це надає технічним текстам максимальної інформативності та мовної компресії (особливо, якщо в оригіналі скорочення повторюється декілька разів).

У ході дослідження виявлено, що більшість абревіатур досліджуваного тексту з електротехніки перекладаються повною формою відповідного скорочення, часто використовується перенесення повного дійсного виду скорочення до тексту перекладу, значно менше – переклад за допомогою відповідного скорочення (відповідною абревіатурою). Спосіб перекладу залежить від типу абревіатури.

Дослідження тексту інформаційного жанру, інструкції науково-технічного спрямування доводить наявність у них численних графічних скорочень, що в усному мовленні відтворюються повністю. Це скорочення для позначення мір, одиниць або величин: m, kg, km, kW, dm³, m², s, ° K, ° F, ° C, e.g. тощо. Наприклад: The cord should be type SRD or SRDT and be at least 4 ft. (1.22 m) long. – Шнур має бути типу SRD або SRDT і бути довжиною не менше 4 футів (1,22 м).

Переклад одиниць вимірювання має свої складності, тому що одиниці довжини, ваги, площі та об'єму української й англійської метричної систем різняться. Під час перекладу необхідно звертати увагу на відмінності між ними.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз досліджуваних текстів показав наявність у них науково-технічних термінологічних скорочень, як-от: аббревіатурні терміни-словосполучення, графічні загальнонаукового характеру, аббревіатури, поєднані з циф-

рами, і зрізані слова (fig. – figure – малюнок, фігура). Скороченню підлягали багатоскладові лексичні одиниці. Слід зазначити, що виявлені аббревіатурні терміни-словосполучення – це ініціалізи і саме авторські скорочення, які пояснювалися в текстах, які стисло передають значення багатокомпонентних термінів.

Як згадувалось вище, для відтворення аббревіатур і скорочень застосовуються різні способи перекладу, основними з яких є: транслітерація, транскрипція, калькування та експлікаційний переклад, коли за допомогою опису не лише розшифровується скорочення, а й дається його пояснення. Для розшифровки скорочень застосовують аналіз контексту, використання словників, довідників аббревіатур і скорочень, аналіз типу самої аббревіатури.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в більш поглибленому аналізі перекладацького аспекту функціонування аббревіатур і скорочень в англомовних текстах різних жанрів.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусела. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. С. 1440.
2. Глушук Н.М. Прагма-семантичні особливості аббревіацій у сучасній англійській мові. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки»*. 2011. № 3. Ч. 2. С. 87–92.
3. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : навчальний посібник. Вид. 5-те, випр. Вінниця : Нова Книга, 2018. С. 656.
4. Клименко Н.Ф. Аббревіатура. Українська мова : Енциклопедія. Київ : Укр. енциклопедія, 2004. С. 824.
5. Ковтун О.В. Особливості перекладу аббревіатур та скорочень у галузі авіації. Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2011. С. 25–28. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/47342>.
6. Корбут О.Г. До проблеми труднощів перекладу технічних термінів у студентів машинобудівних спеціальностей. Київ : Вища освіта, 2014. Вип. 1. С. 30–34.
7. Кравець К.Ю. Англомовні аббревіатури в контексті євроінтеграції України та способи їх перекладу українською мовою. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. 2016. Вип. 2. С. 61–64.
8. Павлова О.І. Роль і місце аббревіації в системі термінотворення. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія «Філологія»*. 2015. Вип. 1. С. 71–73.
9. Павлюк В.І. Аббревіація в сучасній англійській мові: особливості вживання аббревіатур галузі освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 8. С. 142–148.
10. Kulish V., Chernyk M., Ovsianko O., Zhulavska O. Pragmatic metaphorisation of nature silence effect in poetic discourse. *Studies in Media and Communication*. 2022. Volume 10. Issue 1. P. 43–51. DOI: <https://doi.org/10.11114/smc.v10i1.5479> (Scopus).

References:

1. Busel, V.T. (2002). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainstoi movy [Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian]. Irpin: VTF “Perun”, 1440 p. [in Ukrainian].
2. Hlushchuk, N.M. (2011). Praha-semantic features of abbreviations in modern English. *Naukovyi visnyk Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky [Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University]*. Lutsk, No. 3: Philological Sciences. Linguistics, Part 2, pp. 87–92 [in Ukrainian].
3. Karaban, V.I. (2018). Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminologichni ta zhanrovo-stylistychni problemy: navchalnyi posibnyk [Translation of English Scientific and Technical Literature. Grammatical Difficulties, Lexical, Terminological and Genre-Stylistic Problems: Educational Manual]. Iss. 5, Vinnytsia: Nova Knyha. 656 p. [in Ukrainian].
4. Klymenko, N.F. (2004). Abreviatura [Abbreviation]. *Ukrainska mova: Entsiklopediia [Ukrainian Language: Encyclopedia]*. Iss. 2, Kyiv: Ukr. entsykl. 824 p. [in Ukrainian].
5. Kovtun, O.V. (2011). Osoblyvosti perekladu abreviatur ta skorochen' u haluzi aviatsiyi [Peculiarities of translation of abbreviations and contractions in the field of aviation]. *Fakhovyy ta khudozhniy pereklad teoriya, metodolohiya, praktyka [Professional and artistic translation theory, methodology, practice]: materialy IV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Materials of the IV International Scientific and Practical Conference]*. Kyiv, pp. 25–28 [in Ukrainian].
6. Korbut, O.H. (2014). Do problemy trudnoshchiv perekladu tekhnichnykh terminiv u studentiv mashynobudivnykh spetsialnostei [To the Problem of Translating Technical Terms for Students of Mechanical Engineering Specialties]. Kyiv: Advanced Education. Iss. 1, pp. 30–34 [in Ukrainian].

7. Kravets, K.Y. (2016). Anhlomovni abreviatury v konteksti yevrointehratsii Ukrainy ta sposoby yikh perekladu ukrainskoiu movoiu [English Abbreviations in the Context of Ukraine's European Integration and Ways of Their Translation into Ukrainian]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka* [Bulletin of Ivan Franko Zhytomyr State University]. Iss. 2, pp. 61–64 [in Ukrainian].
8. Pavlova, O. I. (2015). Rol i mistse abreviatsii v systemi terminotvorennia [Role and Place of Abbreviation in the System of Terminology Formation]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia: Seriia Filolohiia* [Scientific Notes of the National University Ostroh Academy: Series Philology], iss. 1, pp. 71–73 [in Ukrainian].
9. Pavlyuk, V.I. (2014). Abreviatsiia v suchasni anhliskii movi: osoblyvosti vzhivannia abreviatur haluzi osvity [Abbreviation in Modern English: Features of the Usage of Abbreviations in the Field of Education]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii* [Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies], iss. 8, pp. 142–148 [in Ukrainian].
10. Kulish, V., Chernyk, M., Ovsianko, O., Zhulavska, O. (2022). Prahmatychna metaforyzatsiya efektu tyshi pryrody v poetychnomu dyskursi [Pragmatic metaphorisation of nature silence effect in poetic discourse]. *Studies in Media and Communication*. Volume 10. Iss. 1, pp. 43–51. <https://doi.org/10.11114/smc.v10i1.5479> (Scopus) [in English].

РОЗДІЛ 2 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2 – 3.09

DOI <https://doi.org/10.32782/philsphu/2023.4.14>

ОСМИСЛЕННЯ ТЕМИ «ВТРАЧЕНОГО ПОКОЛІННЯ» В РОМАНАХ «ТРИ ТОВАРИШІ» ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА ТА «ВОРОШИЛОВГРАД» СЕРГІЯ ЖАДАНА

Величковська Юлія Федорівна,

кандидат філологічних наук, старший викладач

кафедри слов'янської та романо-германської філології

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

ORCID ID: 0000-0003-4560-6447

Метою розвідки є дослідження теми «втраченого покоління» у романах «Три товариші» Еріха Марії Ремарка та «Ворошиловград» Сергія Жадана. Дослідження ґрунтується на загальнонаукових методах аналізу, синтезу, спостереження, добору та систематизації матеріалу. Елементи історико-літературного підходу сприяли дослідженню подій Першої світової війни та повоєнної дійсності, а також розпаду СРСР і його наслідків. Проблемно-тематичний, філософський і психоаналітичний підходи були використані в дослідженні відображення авторами теми «втраченого покоління» в романах «Три товариші» Е. М. Ремарка та «Ворошиловград» С. Жадана. Порівняльний аспект творів «Три товариші» Е. М. Ремарка та «Ворошиловград» С. Жадана дав змогу простежити подібність світоглядів героїв українського й німецького письменників, відчуття персонажами абсурдності буття та спроби адаптації до умов повоєнного та пострадянського життя. Зважаючи на те, що роман Е. М. Ремарка є складовою частиною трилогії, увагу також звернено на романи «На західному фронті без змін» і «Повернення» з метою простеження особливостей формування образів героїв твору «Три товариші». З'ясовано, що саме вплив воєнної дійсності й невідома участь молодих людей у воєнних діях наклали відбиток на руйнування людської сутності хлопців та їх дестабілізацію. Аналіз роману Сергія Жадана «Ворошиловград» дав змогу розкрити сутність пострадянської дійсності та трагізм покоління 90-х, що стало свідком руйнації тоталітаризму в СРСР. Зосереджено увагу на художній реалізації антигуманного впливу війни та тоталітарного режиму на людську психіку й моральний занепад людини. Простежено та розкрито проблему «втраченого покоління», що постала як вияв протилюдності. Глибокий психологізм письменників дав змогу відчувати трагізм долі молодих людей, що пронизаний розумінням неможливості гармонійного життя в умовах повоєнної і пострадянської дійсності.

Ключові слова: повоєнна дійсність, пострадянський час, смисл буття, тривога, світосприйняття.

Velychkovska Yuliia. Understanding the Theme of the "Lost Generation" in the Novels "Three Comrades" by Erich Maria Remarque and "Voroshilovgrad" by Serhiy Zhadan

The article deals to study the theme of the "lost generation" in the novels *Three Comrades* by Erich Maria Remarque and *Voroshilovgrad* by Serhiy Zhadan. The research is based on general scientific methods of analysis, synthesis, observation, selection and systematization of material. Elements of the historical and literary approach contributed to the study of the events of the First World War and post-war reality, as well as the collapse of the USSR and its consequences. The problematic and thematic, philosophical and psychoanalytic approaches were used in the study of the authors' reflection of the theme of the "lost generation" in the novels "Three Comrades" by E. M. Remarque and "Voroshilovgrad" by S. Zhadan. The comparative aspect of the works "Three Comrades" by E. M. Remarque and "Voroshilovgrad" by S. Zhadan allowed us to trace the similarity of the worldviews of the characters of Ukrainian and German writers, the characters' sense of the absurdity of existence and attempts to adapt to the conditions of post-war and post-Soviet life. Considering that the novel by E. M. Remarque is an integral part of the trilogy, attention is also paid to the novels "All Quiet on the Western Front" and "The Road Back" in order to trace the peculiarities of the formation of the characters of the *Three Comrades*. The analysis of Serhiy Zhadan's novel "Voroshilovgrad" revealed the essence of post-Soviet reality and the tragedy of the generation of the 90's, which witnessed the destruction of totalitarianism in the USSR. The focus is on the artistic realisation of the inhumane impact of war and totalitarianism on the human psyche and moral decline. The deep psychologism of the writers allowed us to feel the tragedy of the fate of young people, which is permeated with the understanding of the impossibility of a harmonious life in the post-war and post-Soviet reality.

Key words: post-war reality, post-Soviet times, the meaning of life, anxiety, worldview.

Вступ. Тема «втраченого покоління» фігурує у світовій культурі як результат Першої та Другої світових війн. У літературу термін «втрачене покоління» приніс американський письменник і журналіст Ернест Хемінґуей із метою розкриття фізичної та моральної трагедії молодого покоління, яке, пройшовши всі випробування війни, мусило повернутися до усталеного життя в повоєнний період. Трагічна самотність людини у воєнний

і післявоєнний періоди знайшла відображення у творах світової та української літератур: «Фієста» («І сходить сонце») та «Прощавай, зброе!» Е. Хемінґуея, «Вогонь» А. Барбюса, «По той бік раю» Ф. Фіцджеральда, «На Західному фронті без змін», «Повернення», «Три товариші» Еріха Марії Ремарка, «Україна в огні» О. Довженка, «Чотири шаблі» Ю. Яновського, «Зірка» Б. Лепкого тощо. Нових обрисів тема «втраченого поко-

ління» набула в українській літературі ХХІ століття, покликаною розкрити постколоніальний простір. Прикметним для аналізу постає роман «Ворошиловград» С. Жадана, завданням якого, за словами Т. Гундорової, є достатньо детальне змалювання біографії покоління 1990-х рр. як ілюстрації розпаду СРСР [2, с. 30].

Висвітлення теми «втраченого покоління» у світовій літературі торкнулися Є. Боровська, Л. Ворончук, Т. Денисова, Д. Затонський, Т. Хом'як та інші. Прочитання цієї теми в українській літературі ХХ ст. представлено в працях В. Агеевої, С. Журби, О. Кордонець, В. Панченко, Р. Харчук та ін. Метою цієї розвідки є компаративне висвітлення теми «втраченого покоління» в романах «Три товариші» Еріха Марії Ремарка та «Ворошиловград» Сергія Жадана.

Тема втраченого покоління у творчості Е. М. Ремарка

Романи «На Західному фронті без змін», «Повернення» і «Три товариші» Еріха Марії Ремарка є трилогією про долю «втраченої генерації» через показ етапів формування людської свідомості в умовах воєнного та післявоєнного часу. Письменник намагався прослідкувати наслідки трагічного досвіду Першої світової війни з посиленням уваги до проблем моральної відповідальності людини за свої вчинки, а також ролі окремого індивіда у світовому історичному процесі. На прикладі образів Пауля Боймера, Альберта Кроппа, Мюллера, Леєра, Франца Кеммеріха Ремарк показав причетність окремої людини до формування певної історичної події з позицій власного вибору останньої. Молоді хлопці, повіривши в пропаганду вчителя, добровільно опинилися на війні: «На уроках гімнастики Канторек виступав перед нами з такими довгими промовами, що врешті ми всім класом під його проводом подалися до окружного призовного управління і зголосилися в добровольці» [6, с. 17]. Усвідомлення воєнних дій як жорстокого акту проти людяності призвело до внутрішніх змін героїв, до породження черствих, недовірливих, безжальних і згублених юнаків: «Тут, перед лицем смерті, життя стало страшенно прямолинійне, воно обмежується найнеобхіднішим, усе інше спить глухим сном; ця наша примітивність і рятує нас» [6, с. 183]. Опинившись у польовому лазареті, Мюллер вирішує почекати, щоб забрати після смерті Кеммеріха його взуття. Адже, на його думку, помираючому хлопчині ці чоботи вже не потрібні. Після поповнення роти новими солдатами Кат пригощає одного з новобранців квасолею, натякаючи, що в майбутньому буде міняти їжу тільки на сигарети.

Намагаючись усвідомити те становище, у якому опинився, Пауль роздумує про те, як бути молодим солдатом, позбавленим усього: сім'ї, професії, жінки, дітей. Захисні природні інстинкти молодих парубків посприяли формуванню в останніх роздумів про цінність життя: «Ніколи ще наше життя в його нужденній подобі не здавалося нам таким бажаним, як тепер» [6, с. 190]. Війна сприймається як ворог людства, адже не породжує переможців чи переможених, а лише жертви. Ідейного розвитку це судження набуває в романі «Повернення», що присвячений показу трагічності долі колиш-

ніх фронтовиків у повоєнні роки. В епіграфі до роману автор філософські акцентує: «Солдати, яких повернули вітчизні, прагнуть знайти шлях до нового життя» [6, с. 199]. Хлопці, повернувшись із фронту, стикнулися з чужою для них реальністю: «Після стількох років війни ми не так уявляли собі повернення на батьківщину. Думали, нас чекатимуть, а тепер бачимо: тут кожен, як і раніше, зайнятий собою. Життя пішло вперед і триває далі, а ми ніби вже й зайві» [6, с. 229]. Спокій і тиша тепер викликають у них недовіру: «Ми так звикли до вирв і окопів, що раптом відчуваємо недовіру до тиші полів і лісів, куди ми зараз розійдемося, так, ніби тиша – це лише приманка, щоб затягнути нас на по-зрадницьки заміновану ділянку» [6, с. 237]. Розгубленість і неприйняття буденних засад життя змушують «скалічених» воїнів відмежуватись від реальності свого часу, від близьких людей: «Рідні продовжують базікати, але я ніяк не можу зібрати до купи своїх думок: вони весь час розбрідаються» [6, с. 252]; «... зрозуміло й те, що тут, удома, не слід потурати мимовільним рухам рук, які хапають все, що погано лежить, хоча на фронті добути їжу вважалося справою везіння, а не моралі» [6, с. 259].

Ті, хто врятувались від куль, тепер розуміють жорстоку правду: вони нікому не потрібні вдома. Визріває думка, що життя молодого людини зупиняється, втрачає будь-який сенс. Герої розчаровуються в мирному житті. Настає усвідомлення того, що їх обманули та використали. Адже вони захищали не батьківщину, а інтереси можновладців. Головний герой зауважує: «А ми заплуталися в павутинні їхніх фраз і замість того, щоб боротися проти них, боролися на їхньому боці. Ми думали, що воюємо за майбутнє, а воювали проти нього. Наше майбутнє мертве, бо молодь, яка була його носієм, померла. Ми – лише вцілілі залишки її! Зате живе й процвітає інше – сите, задоволене, і воно ще більш сите та вдоволене, ніж будь-коли! Бо незадоволені, неспокійні, бунтівники померли за нього! Подумай про це! Ціле покоління знищене! Ціле покоління надій, віри, волі, сили, таланту піддалося гіпнозу взаємного знищення...» [6, с. 365].

Глибокий психологізм Ремарка дає змогу відчувати трагізм долі молодих людей, що пронизаний розумінням своєї непотрібності. Реалізм як художній метод зображення дозволив Е. М. Ремарку донести до своїх сучасників і наступників ідеологію пацифізму. Роман «Три товариші», що став своєрідним підсумком противоєнної тематики, розкрив шляхи реабілітації повоєнної людини та пошук шляхів утвердження ідеї миру в суспільстві.

Трагізм молодого людини у творчості Е. М. Ремарка

Головні герої роману, три товариші, яким ледве виповнилося по тридцять років, є уособленим образом молодих людей, які не змогли сконцентруватися на своєму майбутньому. Повоєнна дійсність і посттравматичний синдром не дозволяли стабілізувати свідомість чоловіків і спроектувати їх майбуття. Щодня працюючи з останніх сил, товариші знаходили лише вільний час для вживання алкоголю в компанії однолітків:

«Ленц розгорнув пакунок і виставив пляшки одну за одною на стіл. Під промінням вранішнього сонця вони заяскріли янтарем» [6, с. 468]; «Ми працювали, поки не почало сутеніти. Тоді помилися й переодягнулись. Ленц жадібно глянув на шеренгу пляшок» [6, с. 469]. Ремарк підкреслює, що лише чоловіча дружба тримала їх від падіння в безодню. Герої роману «Три товариші» не вірять ні в що, крім дружби, сонця, землі й алкоголю. Проте закоханість головного героя в Патрицію Хольман змушує чоловіків повірити в одне з небагатьох справжніх почуттів – любов: «Я подивився на неї. Вона здавалася мені істотою з іншого світу. Я ніяк не міг собі уявити, хто вона така та як живе» [6, с. 496]. Знайомство з дівчиною повертає втрачені душі молодих людей до життя. Проте це ж саме знайомство і завдає удару по їх серцях. Патриція є дівчиною, життя якої торкнулися війна та голод, призвівши до розвитку хвороби й фатальних наслідків.

Підтримкою в подоланні хвороби для Патриції стає Роберт. Він намагається відсторонити її від поганих новин і негативу, які несе оточуючий світ.

Фінансові труднощі післявоєнного часу значно погіршують життя молодих людей. Німеччиною проходять мітинги, в одному з яких один із товаришів втрачає своє життя. Смерть Готфріда підкошує сили його побратимів і повертає їх свідомість у період воєнних дій: «Нам здавалося, що ми у Фландрії і несемо вбитого товариша з очок у тил» [6, с. 845]. Подвійним ударом стає звістка про те, що здоров'я Патриції значно погіршилося. Стикаючись на війні щодня зі смертю, Роберт не бажає вірити в те, що його любов може померти: «І ти маєш померти, – думав я. – Але ти не можеш померти. Ти – саме щастя» [6, с. 880]. Молода дівчина, пройшовши всі негаразди, також відмовлялася вірити, що скоро зустрінеться зі смертю: «Пат боялася останньої години перед світанком. Вона вірила, що наприкінці ночі невідомий струмінь життя слабне і майже згасає – і тільки цієї години боялася й хотіла, щоб я був з нею» [6, с. 904]. Мужність тендітної дівчини завоювала героя та змушувала його душу тремтіти: «А взагалі Пат була така мужня, що я не раз зіплював зуби, дивлячись на неї» [6, с. 904]. Патриція усвідомлювала щастя життя й намагалася донести до Роберта, що «краще вмирати, коли ще хочеться жити, ніж дожити до того, щоб захотілося вмерти...» [6, с. 906]. Образ героїні варто співвіднести з образом повоєнної Німеччини, яка, попри свою «смерть», усе ж продовжила утверджувати життя. Темрява, яка оповила країну, має щезнути перед світанком. Символічна смерть Патриції в останню годину ночі свідчить про загибель воєнної дійсності та пробудження нової повоєнної свідомості – утвердження любові до життя, що стане запорукою людського щастя. На думку автора, саме любов до життя має стати світлом у душах втраченого покоління: «Коли хочеться жити, тоді є щось таке, що любиш. Це важче, але й легше водночас. Подумай: так чи інакше я мусила б умерти, і тепер я вдячна, що в мене є ти. Адже я могла бути самотньою і нещасною. Тоді б я вмирала з охотою. Тепер мені тяжко, але я сповнена

любові, як бджола меду, коли повертається увечері до вулика. Якби я могла вибирати – я б вибрала знову те саме. Щоб так само, як тепер...» [6, с. 906]. Саме це молоде покоління, яке відчуло на собі всі клопоти воєнної дійсності, усвідомило сенс життя, поставило на ваги життя і смерть, має подолати темряву і породити світло. Проте Ремарк, як представник втраченого покоління, завершує свій роман на сумній ноті смерті, нагадуючи читачеві початок першого роману трилогії «На Західному фронті без змін», у якому теж акцентовано на смерті. Таким чином, письменник, розкриваючи тему війни та тему втраченого покоління, змушує своїх сучасників і майбутні покоління читачів усвідомити, що все, що пов'язане з війною та повоєнною дійсністю, прямо співвіднесене зі смертю. Молоді люди першочергово стають жертвами свого часу.

«Втрачене покоління» 1990-х років у романі С. Жадана «Ворошиловград»

Теми втраченого покоління, що прикметна, згідно з зауваженням Г. Давиденко, мотивами порожнечі, песимізму, безнадії, марних сподівань, несприйняттям реальності, відчуженістю людини у суспільстві, руйнацією ілюзій, відсутністю моральних ідеалів та орієнтирів, ненормальною поведінкою особистості [3, с. 73], торкається також у своєму романі «Ворошиловград» сучасний український письменник Сергій Жадан. Автор українського роману поставив перед собою завдання – зображення покоління 90-х, яке беззаперечно набуває ознак «втраченого».

На відміну від героїв твору «Три товариші» Еріха Марії Ремарка, які є солдатами, герої роману «Ворошиловград» С. Жадана є звичайними цивільними людьми, яких не торкнулася війна. Проте герої твору потрапили під вплив тоталітарної системи Радянського Союзу, розпад якої напряду асоціюється з повоєнною дійсністю. Втрата життєвих орієнтирів видається закономірною й логічною після розвалу режиму «совєтів», адже коли людину позбавляють хоч і не приємного, проте звичного життя, вона стає «дезорієнтованою». Ускладнює ситуацію і той факт, що після розпаду СРСР Україна, яка боролася за свою незалежність, не здатна була в один момент налагодити зв'язок політичної, правоохоронної, економічної, соціальної та культурної функцій держави. За словами Т. Гундорової, роман «Ворошиловград» оповідає про «транзитну Україну – ту, що переходить від радянського минулого до ринкового суспільства, від моноетнічної вкоріненості до транснаціональних міграцій і полікультурних спільнот» [2, с. 210].

Молоде покоління зіткнулося з бідністю, розквітом криміналітету та байдужістю влади до регіональних сутичок або навіть їх «покровительством». Описи пострадянської дійсності, представлені у творі Жадана, надзвичайно нагадують відображення повоєнних років у романі Ремарка «Три товариші». Головний герой роману «Ворошиловград» Герман, як і Роберт із роману «Три товариші», найвище поціновує чоловічу дружбу. Проте ця дружба є дещо химерною. Зважаючи на відсутність ціннісних орієнтирів життя, моральних цінностей, молоді люди фокусуються на безтурботному проведенні

часу поряд зі склянкою горілки. Відмінність знаходимо лише в тому, що Роберт перебуває в оточенні своїх військових побратимів, які постраждали фізично та психологічно в розпал Першої світової війни. Оточення ж Германа є яскравим прикладом «втраченого покоління» – бандити, злочинці, алкоголіки та наркомани, які ще зі шкільних років були позбавлені поняття моралі: «*Коча в'їхав і відразу ж влаштував у себе вдома гніздо розпусти. Через його квартиру на початку вісімдесятих пройшла вся прогресивна молодь району – хлопчики тут набували мужності, дівчатка – досвіду. Сам Коча все більше пив, і розпад країни пройшов поза його увагою*» [4, с. 121]. Образ Кочі доволі символічний. Це людина, яка потрапила в епоху змін і нестабільності. Історія цього персонажа відзначається непростим життєвим шляхом і більшою мірою характерна для представників «втраченого покоління», поява яких припадає на час завершального існування та остаточного розпаду Радянського Союзу: «*Комсомол чомусь вирішив, що Коча не цілком утрачений для комуністичної молоді кадр, і взявся його перекоувати. Для початку влаштували його в петеу. Звіти Коча на другий тиждень навчання виніс токарний верстат, і його змушені були відрахувати*» [4, с. 122]. Усвідомлення втрати колективної свідомості та неможливість швидкого набуття індивідуального «Я» призвели до несерйозного ставлення молодих людей до будь-яких обов'язків і правил. Усе нове, що поступово приходило з розбудовою нової політичної системи, новими суспільними цінностями, насторожувало представників 90-х, породжувало в них почуття тривоги: «*...присутність цих чужих людей, котрі стояли поруч і мовчали, щось від мене приховуючи, насторожувала*» [4, с. 42].

Попри те що Сергій Жадан закидає героїв свого твору «у депресивний, загрозливий, необжитий і невпорядкований простір, де на них чигають повсякчасні небезпеки й пастки ...» [1], усе ж на прикладі головного героя автор намагається передати своїм читачам віру в подолання тимчасових негараздів завдяки моральному зростанню людини та виокремленню власного «Я»: «*І не люблю, коли мене притискають до стіни, вимагаючи грати за чужими правилами. Тому що правила мають сенс до того часу, доки їх дотримуюєшся. А щойно ти забуваєш про них, як виявляється, що ти нікому нічого не винен, і не зобов'язаний вигадувати*

вони різні дурниці про те, чого не знаєш, і що тобі, за великим рахунком, не потрібне» [3, с. 183–184]. Захист заправки став для Германа не тільки справою сімейної честі, а й виявом протесту проти байдужості влади до проблем людини. Моральне зростання героя викликає в оточуючих людей повагу та наштовхує до усвідомлення цінності боротьби за справедливість. Варто погодитись із зауваженнями А. Землянської та А. Землянського стосовно того, що «протагоніст художнього тексту Герман Корольов є носієм філософського світогляду самого С. Жадана, тому потрапляє у так звану «межову ситуацію» й у результаті виявляється духовно та фізично стійким до погроз і ганебних впливів, бо він бачить конкретну мету й віднаходить засоби її досягнення» [5, с. 61].

Письменник на прикладі головного героя твору «Ворошиловград» наголошує, що лише усвідомлення своїх життєвих цінностей і реалій свого часу дає змогу подолати випробування, котрі постали на життєвому шляху.

Висновки. Отже, літературний процес, що сформувався у світовій культурі 1920-х рр. та ознаменувався появою нової літературної генерації, котра виступила фундатором образу «втраченого покоління», є співзвучним із літературним процесом 2010–2020 рр. в Україні. Проблематика творчості С. Жадана є дотичною до проблематики творів Е. М. Ремарка. Обидва письменники, хоч і є представниками різних часів, усе ж змогли зробити акцент на проблемі існування «втраченого покоління». Романи «Три товариші» та «Ворошиловград» розкривають трагізм світосприйняття молодих людей повоєнного та пострадянського часів, що розкривається у відсутності життєствердних моральних принципів, відчутті безнадії та одвічному почутті тривоги. Світосприйняття кожного з авторів, що сформувалося під впливом їх життєвого досвіду, наклало відбиток на провідну ідею їхніх творів. Ремарк наголосив на неможливості реанімації покоління, яке потрапило у вир воєнних дій. Жадан, зважаючи на свій філософський світогляд, акцентував увагу на необхідності життєствердних принципів як запоруки подолання «втраченості» українців.

Широка проблематика творів «Три товариші» Е. М. Ремарка та «Ворошиловград» С. Жадана залишають значний простір для подальших літературознавчих студій у вітчизняному та світовому дискурсах.

Література:

1. Агеева В. Покоління Жадана: примарне минуле, ворожий простір сучасності [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/45000/Pokolinnia_Zhadana_prymarne_mynule_vorozhyj_prostir_suchasnosti.
2. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: есеї. Київ : Грані-Т, 2012. 548 с.
3. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХХ століття : [навч. посіб.] [3-тє вид.]. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
4. Жадан С. В. Ворошиловград : [роман]. Харків : Фоліо, 2012. 442 с.
5. Землянська А. В., Землянський А. М. Екзистенційні пошуки «втраченого покоління» в романі С. Жадана «Ворошиловград». *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Літературознавство*. 2020. Вип. 1. С. 47–69.
6. Ремарк Еріх Марія. На Західному фронті без змін. Повернення. Три товариші / Переклад з німецької: Наталка Сняданко, Катерина Гловацька. Харків : КСД, 2014. 912 с.
7. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза. Постмодерний період : [навч. посіб.] [2-ге вид., стереотип.]. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 248 с.

References:

1. Aheieva, V. Pokolinnia Zhadana: prymarne mynule, vorozhyi prostir suchasnosti [Zhadan's generation: ghostly past, hostile space of modernity]. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/45000/Pokolinna_Zhadana_prymarne_mynule_vorozhyj_prostir_suchasnosti [in Ukrainian].
2. Hundorova, T. (2012). *Tranzytna kultura. Symptomy postkolonialnoi travmy: esei* [Transit culture. Symptoms of Postcolonial Trauma: Essays]. Kyiv: Hrani-T. 548 p. [in Ukrainian].
3. Davydenko, H. Y. (2011). *Istoriia zarubizhnoi literatury XX stolittia: [navch. posib.]* [History of foreign literature of the 20th century] [3-tie vyd.]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. 488 p. [in Ukrainian].
4. Zhadan, S. V. (2012). *Voroshylivhrad: [roman] [Voroshilovgrad: novel]*. Kharkiv: Folio. 442 p. [in Ukrainian].
5. Zemlianska, A. V., Zemlianskyi, A. M. (2020). Ekzystensitsiini poshuky "vtrachenoho pokolinnia" v romani S. Zhadana "Voroshylivhrad" [Existential searches of the "lost generation" in S. Zhadan's novel "Voroshilovgrad"]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Literaturoznavstvo. – Scientific notes of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Literary studies*. Vyp. 1. P. 47–69 [in Ukrainian].
6. Remark, Erikh Mariia. (2014). *Na Zakhidnomu fronti bez zmin. Povernennia. Try tovaryshi* [All Quiet on the Western Front. The Road Back. Three Comrades]. / Pereklad z nimetskoi: Natalka Sniadanko, Kateryna Hlovatska. Kharkiv: KSD. 912 p. [in Ukrainian].
7. Kharchuk, R. B. (2011). *Suchasna ukrainska proza. Postmodernyi period: [navch. posib.]* [Modern Ukrainian prose: The postmodern period]. [2-he vyd., stereotyp.]. Kyiv: VTs Akademiia. 248 p. [in Ukrainian].

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОНОМАСТИЧНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»

Громова Наталія Василівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри української мови і літератури

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID ID: 0000-0002-2784-1016

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування власних назв у зразках сучасної української прози. Вивчення власних назв як мовної універсалії є натеper одним із ключових компонентів української лінгвістики. Оніми активно реагують на зміни в суспільному житті носіїв мови, відображають основні культурні, історичні, політичні, духовні процеси розвитку людства. Крім того, є носіями ознак певного історичного періоду, географічного ареалу тощо.

Онїмікон роману Софії Андрухович «Фелікс Австрія» зумовлений метою художньо зобразити колізії головних героїв на тлі життя міста Станиславова початку ХХ століття. У статті здійснено класифікацію та інтерпретацію основних груп онімів у художньому творі, визначено їх лінгвістичну й ідейно-естетичну роль у формуванні формозмістового рівня тексту. З'ясовано, що онімний простір досліджуваного твору відображає синтез західноєвропейської традиції та елементів української мовної системи. У ньому зосереджено найбільш поширені типи власних назв, які формують лінгвістичну картину тексту, зокрема, в аспекті відтворення мультинаціональності мови на західноукраїнських землях.

Ключові слова: власна назва, літературна ономастика, художній текст, сучасна українська проза.

Hromova Natalia. Functional-semantic features of the onomastic space in Sofia Andrukhovich's novel "Felix Austria"

The article is devoted to the study of the peculiarities of the functioning of proper names in samples of modern Ukrainian prose. The study of proper names as linguistic universals is currently one of the key components of Ukrainian linguistics. Onyms actively respond to changes in the social life of native speakers, reflect the main cultural, historical, political, and spiritual processes of human development. On the other hand, they are the carriers of the signs of a certain historical period, geographical area, etc.

The onymicon of Sofia Andrukhovich's novel "Felix Austria" is determined by the goal of artistically depicting the collisions of the main characters on the background, of life in the city of Stanislavov at the beginning of the 20th century. The article classifies and interprets the main groups of onyms in a work of art, defines their linguistic and ideological-aesthetic role in the formation of the form-content level of the text. It was found that the anonymous space of the work reflects the synthesis of the Western European tradition and elements of the Ukrainian language system. It focuses on the most common types of proper names that form the linguistic picture of the text, in particular in the aspect of reproduction of the multinationality of the language in the western Ukrainian lands.

Key words: proper name, literary onomastics, artistic text, modern Ukrainian prose.

Вступ. Дослідження власних назв у художній літературі є одним з найважливіших питань ономастики. Ономастична лексика окреслює просторові й часові межі твору і дає змогу відслідковувати загальні тенденції мовного розвитку. Сучасні зразки літератури демонструють розвиток мови творів в аспекті індивідуального стилю письменників, зокрема на рівні художніх модифікацій пропріальної лексики. Варіювання, синтез традиційних і новаторських мовних форм, комбінування власне українських та іншомовних лексичних одиниць, введення інноваційних прикладів словозмін або слововживання створюють широке поле наукових досліджень як для провідних мовознавців, так і для учнів закладів загальної середньої освіти.

Матеріали та методи. Із метою класифікації та інтерпретації власних назв у досліджуваному літературному творі, встановлення їх особливостей, характеристики як компонента сучасної української літературної мови було використано описовий метод.

Визначення функцій і ролі літературних онімів як мовного явища в системі художнього тексту, здійснення контекстуально-інтерпретаційного аналізу було реалізовано за допомогою функціонального методу.

Використання статистичного методу було зумовлено необхідністю виявлення закономірностей і частоти вжи-

вання окремих типів власних назв у художньому тексті, з'ясування залежності між кількістю онімів і їх роллю в текстотвірчій системі твору, впливом на вироблення індивідуального стилю автора на ономастичному рівні.

Актуальність дослідження зумовлена появою нових тенденцій у сучасній ономастичній науці, постійним оновленням онімного простору української літературної мови; увагою дослідників до особливостей функціонування власних назв у системі сучасних художніх творів, зокрема, запропонованих до вивчення в закладах загальної середньої освіти.

Специфіку літературної ономастики як науки про власне ім'я в художньому тексті досліджували представники різних українських ономастичних шкіл: Л. Белей, В. Калінкін, Ю. Карпенко, М. Мельник, В. Михайлов, Т. Немировська, М. Торчинський та інші. Об'єктом вивчення вчених була специфіка літературної ономастики, формування її термінологічної системи, типологія літературних онімів, роль власних назв у структурі художнього твору, аналіз онімного простору відповідного тексту тощо.

Проте, незважаючи на наявні ономастичні дослідження, актуальним залишається питання вивчення особливостей функціонування власних назв в україн-

ській прозі ХХІ століття у структурно-семантичному аспекті.

Результати. Одним із зразків якісної сучасної української прози ХХІ століття є роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія». Твір запропонований до вивчення здобувачами освіти в 11 класі в межах додаткового (самостійного читання). Роман є прикладом поєднання галицьких діалектизмів з іншомовними одиницями, художньої реалізації власних назв як виразників епосу й мовного середовища історичного періоду.

Онімний простір роману «Фелікс Австрія» обумовлений його ідейно-тематичною метою художньо зобразити колізії головних героїв на тлі життя міста Станиславова початку ХХ століття. Усі власні назви відтворюють колорит Австрійської імперії на західній частині українських земель, у зв'язку із чим у творі реалізовані оніми мультикультурного характеру. Із метою достовірного й водночас художньо осмисленого зображення історичних деталей авторка опрацьовувала ряд документальних праць, присвячених опису Східної Галичини початку ХХ століття, серед яких і місцеві газети, журнали про «побут, одяг, їжу, звички, архітектуру, технічні новинки» [5]. Ураховуючи зазначене вище, можемо стверджувати, що онімікон художнього тексту наповнений як реальними історичними найменуваннями, так і фікціями. Загальна система власних назв твору є виразником мовної картини світу українців того історичного періоду й семантико-стилістичним маркером вироблення психологічних образів героїв твору.

Структурно роман містить більшість типів онімів, наявних в українській мові, що свідчить про їх стилістичну й текстотворчу роль у творі. Уведення авторкою такої кількості власних назв у літературний текст зумовлено метою конкретизувати й індивідуалізувати окремі явища, факти, особистості та сформувати в читача правильну рецепцію семантики номінованих одиниць. Найбільше в художньому мовленні тексту зафіксовано найменувань живих істот (переважно людей), географічних об'єктів, денотатів на позначення компонентів матеріальної і духовної сфер діяльності, назв людських колективів, організацій.

Найбільшою за структурно-семантичним планом у творі «Фелікс Австрія» є група власних особових назв, оскільки визначення роману як психологічного вимагає побудови широкої системи антропоніміки. Як зазначає Ю. Карпенко, «у майстра слова власні назви стають могутнім виразовим, характеристичним засобом, одержують високу прагматичну насагу. Письменник добирає імена своїм персонажам, уже обміркувавши їх характер та особливості, знаючи їх роль у розвитку сюжету» [4, с. 69]. Помічаємо, що в тексті переважає використання однойменних (*пане Яновичу, Маргошес і Ліберман, принцеса Гізела*) або двойменних (*Адель Ангер, Петро Сколик, Естер Функельштайн*) антропонімосистем, що зумовлено, на нашу думку, прагненням авторки відобразити паралельне функціонування і вплив на номінативний процес німецької, єврейської, польської та інших мов Австрійської імперії. Незважа-

ючи на наявність у тексті антропонімів українського походження, письменниця не використовує притаманну для української мови трійменну антропонімну систему, а вводить лише ім'я та прізвище.

Із метою відтворити мультинаціональність на території західноукраїнських земель на початку ХХ століття в роман уведено різні за етнічною ознакою антропоніми: українські (*Петро Сколик, Стефанія Чорненко, Іванка, Гриць Максимко, Йосиф Рідний, Осип, Григорій Заєць, Мушка*), єврейські (*Баал Шем Това, Юзеф Жалодка, пан Горовіц, Велвеле, Авігаїль, Фрума, Цофія Баумель, Мордехай-Лейба Баумель, Давид Моше, Фейгл Крохмаль, Гельман Кон*), німецькі (*Естер Функельштайн, Ернест Торн, Гелена Фестенбургова, Ріхтер, Адлерсберг, Гаусвальд, Вайсгауз, Гофріхтер, Фестенберг, Фріц Енглендер, Ян Гофман, Гаубеніток, Бібрінг, Лотрінгер, Еміль-Карл-Теодор Ангер, Отто, Юзеф Шнаппер*), польські (*Казимир Бембнович, Рауль Кочальський, Янович, Пйотр Гурський, Пишибиловський, Домінік Донікевич, Пиштульська*).

У романі літературні антропоніми з нейтральним забарвленням вживаються під час номінування власних особових назв офіційних осіб, представників поважних професій (докторів, адвокатів), науковців, митців, письменників, видатних діячів. Структурно такі літературні оніми складаються переважно з одного прізвища (*«Рентгена»* [2, с. 2], *«Міцкевича»* [2, с. 3], *«доктори Воднецький та Ріхтер»* [2, с. 9]), рідше з імені та прізвища: (*«Йосифа Потоцького»* [2, с. 18] *«Францішека Майєра»* [2, с. 15]). Емоційна експресивність притаманна власним іменам на позначення звичайних членів суспільства, які перебувають в оточенні головних героїв або кооперують із ними. Емоційність формується на основі використання авторкою зменшено-пестливих форм імен: *Фрумка, Стефія, Стефуня, Аделя, Адельця, «Віолі та Мані»* [2, с. 50], *Петрик, Франя* або навпаки згрубілих: *Стефка, Госька*, також скорочених форм: *Ава (Авігаїль)*.

Варто звернути увагу, що більшість антропонімів у романі вживаються з властивими для того періоду звертаннями «пане», «пані»: *пані Гелена Фестенбургова* [2, с. 3], *пане Яновичу* [2, с. 3], *пан Горовіц* [2, с. 7], *«пана Тюркеля»* [2, с. 18], *«панна Штекель»* [2, с. 17] або ж апелятивами, які вказують на сферу діяльності героя, його походження, титул: *«шевальє Ернеста Торна»* [2, с. 2], *«доктор Ангер»* [2, с. 4], *«Фабриканти Маргошес і Ліберман»* [2, с. 2], *«баварським Леопольдом»* [2, с. 11], *«купець Адлерсберг»*, *«граф Потоцький»* [2, с. 12], *«принца Рудольфа»* [2, с. 16], *«хірурга Джеймса Брейда»* [2, с. 18], *«міс Сімона»* [2, с. 20], *«імператора Франца-Фердинанда»* [2, с. 25], *«майстра до рояля Едмунда Каппі»* [2, с. 29], *«підприємця Яна Коллера»* [2, с. 30], *«мудреця Баал Шем Това»* [2, с. 1], *«радника Ебенбергера»* [2, с. 44] тощо.

Окремим важливим компонентом антропонімної системи твору «Фелікс Австрія» є власні назви на позначення осіб релігійної сфери. Ураховуючи введення авторкою у твір представників різних конфесій із метою відображення мультикультуралізму, спостері-

гаємо відповідну антропонімну систему на позначення представників різних релігій. Варто зауважити, що структурно такі антропоніми складаються з імені особи й апелятива, що вказує на її титул. Серед імен християнської обрядовості виділяємо такі літературні антропоніми: «*отця Йосифа*» [2, с. 10], «*владики Андрея*», «*єпископа Шептицького*», «*обидва владики Юліани*» [2, с. 12], «*Його Екселенції доктора Юліана Пелеша... єпископові Пелешу*» [2, с. 16], «*єзуїт о. Микола Захерле*», «*парох о. Манутевич*» [2, с. 18] «*послушник Бенедикт*» [2, с. 1]; єврейської – «*Рабе Давид Моше*» [2, с. 1], «*благословеннями Лютера*» [2, с. 48], «*пастора Цеклера*» [2, с. 25]. Зазначені вище власні особові назви відтворюють антропонімний колорит місцевості та часу, відповідають ідейно-стилістичним вимогам тексту, урізноманітнюють його художнє мовлення, вказують на поширеність і актуальність відповідних імен серед представників релігійності.

Ураховуючи особливості роману «Фелікс Австрія» як літературного твору в контексті поєднання реальних фактів із художнім вимислом авторки, актуальним вважаємо дослідження антропонімів на позначення реально існуючих осіб і фіктивних. Виділяємо антропоніми на позначення митців: «*грав Моцарта, Глюка і Гуммеля, потім тільки уже вальси Шопена*», «*Рауля Кочальського*» [2, с. 1], *Міцкевич, Соломія Крушельницька, Джузеппе Верді, Джоакіно Россіні, Філарет Колесса, Микола Лисенко*; науковців, докторів: *Рентген, «Жана-Мартена Шарко й Амбруаза-Огюста Льебо»* [2, с. 18], *Клод Бернар, Джеймс Брейд, Месмер* тощо; історичних діячів: «*перським шахом Насер-Діном*» [2, с. 1], *Якуб Маргошес, Франц-Йосиф I, принцеса Гізела, «баварським Леопольдом»* [2, с. 11], *Андрей Шептицький, граф Потоцький, Франц-Фердинанд* тощо. Зафіксовані в художньому мовленні роману імена реальних осіб є важливим лінгвістичним компонентом зображення історичної епохи, технічних і наукових новин. Функціонування таких власних назв поряд з іменами героїв свідчить і про образотворчу роль антропонімів, зокрема в зображенні персонажів як інтелектуалів, ерудитів, які обізнані у сфері наукових відкриттів і видатних сучасних імен.

«Власні імена головних персонажів мають потужний семантичний потенціал виразально-зображального засобу» [9, с. 159]. Імена персонажів визначають їх роль і статус у романі. Ім'я *Аделя*, що з давньонімецької означає «(благородний) рід, родина, походження» [1], та німецьке прізвище *Ангер* реалізує характер, виховання й соціальний стан героїні. З іншого боку, ім'я служниці *Стефа* вказує на західноукраїнське коріння, простоту, оскільки в той час вищі рівні суспільства Австрійської імперії займали особи відповідного походження й середовища. Етимологічно це ім'я означає «вінок» [6], який є одним із сакральних символів української культури, що ще раз конкретизує національність героїні, її етноментальні риси, місце в системі інших характерів твору. Підтвердженням цього є і прізвище *Чорненко* з притаманним для української мови суфіксом *-ко*. Русиною за походженням у романі є чоловік *Аделі Петро Сколик*. Протиставлення різних за націо-

нальною ознакою імен і прізвищ героїв не лише художньо увиразнюють мову роману, але і є маркерами формування основних колізій твору.

Семантичного аналізу також потребує ім'я *Фелікс*, яке є не лише компонентом заголовка твору, але й особовою назвою ключової постаті роману. Феліксом назвали хлопчика, який втік від ілюзіоніста Ернеста Торна. Від латинської *Фелікс* означає «щасливий, благополучний, «везунчик» [8]. Ім'я, яке отримав герой не від народження, а у майстерні Петра, характеризує вдачу хлопчика скоріше після втечі з цирку.

Важливою частиною роману є історична реконструкція міста Станиславова та світу часів Австро-Угорщини. У зв'язку із цим онімний простір твору охоплює значну за кількістю групу топонімів різних видів. Варто звернути увагу, що більшість найменувань не вигадані, а документально зафіксовані. Крім того, вони позначають історично значущі географічні об'єкти, у зв'язку із чим можемо стверджувати, що використання їх авторкою в тексті зумовлене точністю, достовірністю, правдивістю зображення. Топоніми в романі «Фелікс Австрія» є важливим елементом художнього мовлення тексту, є компонентами мовної, композиційної та ідейної інформації.

Однією з найбільших груп топонімічних назв твору є ойконіми (орієнтовно 71 одиниця). Наявні в тексті астіоніми локально не прив'язані до меж української території, а охоплюють міста всього світу: *Бучач, Броди, Париж, Нойдорф, Дрогобич, Самбір, Бредтгайм, Коломия, Станиславів, Надвірна, Грац, Краків, Будапешт, Відень* тощо. Образотворчу роль має згадка в тексті давніх міст *Неаполя, Генуї, Помпеї, Палермо, Пеллегріно, Сиракуз, Катанії, Тоарміні, Мессіни, Каттаро, Венеції*, що підкреслює ерудованість, інтелектуальність, обізнаність героїв, зокрема Стефи та Фелікса, з історії та культури.

Групу комонімів становлять такі власні назви: *Озеряни, Микулинці, Чортків, Пасічна, Татарів, Микуличин, Ракишав, Мирополь, Ямна, Бахрівка, Криворівня, Тлумач, Маріамполь*. Використання ойконімів у романі зумовлено переважно детальним відтворенням географії згадуваних героями місць, історичних моментів, під час опису подій або новин, мандрівок, зокрема шеваля Торна, особистого досвіду персонажів.

Топонімічний простір твору «Фелікс Австрія» охоплює також і значно більші за розміром географічні об'єкти, що зумовлено необхідністю зображення особливостей епохи через систему власних назв частин світу. Групу літературних хоронімів у романі становлять: назви країн: *Австрійська монархія (Австрія, Австро-Угорська імперія, Австро-Угорщина), Англія, Франція (Французька імперія)* тощо; назви регіонів, областей, територій: *Південна Німеччина, Галичина, Сицилія, Далекий схід, Бушнелот, Лодомерія, Велике князівство Краківське, князівство Освенцим і Затор* та інші.

Систему топонімічних назв, зокрема природних об'єктів, утворюють також літературні ороніми: *гора Федір, Альпи*; літоніми: *Адріатичне узбережжя, Скар-*

боро (кораловий риф); дромоніми: *Тисменицька дорога*; інсулоніми: *Ява, Суматра, Гавайські острови*. Представлена в романі група гідронімів доповнює інформаційне тло твору про географічні об'єкти, формуючи його цілісний ономастичний і мовну картину: потагоніми: *Донауканалу, Дунай, Бистриця (Бистриця-Солотвинська), Сян, Лейта, Ганг*; океаноніми: *Атлантичний океан*; пелагоніми: *затока Делатоа*; лімніоніми: *ставок Ромашкана*.

Із метою відтворення на мовному рівні історичних декорацій міста Станиславова в романі «Фелікс Австрія» використано ряд топонімічних назв, що вказують на міські об'єкти, вулиці тощо. Ці поетоніми, увиразнюючи мовлення тексту, відображають реалії, буденність історичної епохи, особливості міської побудови, архітектурної культури. Найменування міських об'єктів вказують на особливості мовної практики носіїв періоду початку ХХ століття, особливості процесу номінації в лінгвістичному й культурному аспектах, стан поширеності серед топонімів автентичних, запозичених або іншомовних лексичних одиниць тощо.

Найбільшу групу урбанонімів у романі становлять назви вулиць, орієнтовно 24 одиниці: *Сопіжинська, Липова, Семирадзького, Гіллера, Собеського, Гославського, Бельведерська, Казимирівська* тощо; назва частини міста «*Середмістя*» [2, с. 17]. Більшість вулиць названо на честь визначних наукових, історичних, культурних діячів, письменників. Ураховуючи те, що роман був написаний на основі опрацьованих авторкою документальних матеріалів, можемо припустити, що ці найменування є реальними й побутували в часи існування міста Станиславова. Уведення в текст урбанонімів (*вулиця Вайхбурггасе, Рауєніштайнгасе*) австрійського міста Відень відповідає топонімічному простору роману, меті відтворити єдність усіх зазначених у творі територій, мультикультуралізм на українських землях у складі імперії.

Інші урбаноніми пропонуємо об'єднати в групу назв внутрішньо міських об'єктів (пам'ятників, театрів тощо), які творять архітектурний і культурний фонд міста Станиславова: *костел Святої Анни, монастир отців василіан Воздвиження Чесного Хреста Господнього, Стара синагога, львівський «Колізей Торна», Міський театр ім. Монюшка, Академія мистецтв, Гофбург, школа імені Тадеуша Чацького, Palazzodella, жіноча школа імені Королеви Ядвіги, театр «Standard», Будинок старців і калік, сиротинець «Вифлеєм», ресторація «Крона», Єврейський театр, Дім кари, Вірменська церква, Будинок дирекції колій, шпиталь Сестер милосердя*.

Важливим компонентом топонімічних назв міста є найменування площ і ринків. Агороніми, представлені в романі «Фелікс Австрія», відображають повсякденний уклад життя місцевого населення, провідні види діяльності, уподобання. До того ж вони позначені впливом західноєвропейської традиції. Агороніми, репрезентовані в тексті: *площа Міцкевича, площа Ринок, Рибна площа, Тринітарська площа, площа Франциска*.

Невелику групу назв лісових ділянок, бору, кущових насаджень утворюють дрімоніми, представлені

в романі такими одиницями: *парк Ельжбети, парк Цісареві Єлизавети*, що довершують мовну картину міста й позначені лінгвокультурним компонентом.

Елементом відтворення історичних декорацій міста Станиславова та повсякденного культурного життя місцевих жителів у творі «Фелікс Австрія» є онімні одиниці на позначення назв товариств, організацій, об'єднань навчальних закладів. Літературні ергоніми деталізують, увиразнюють ономастичний простір роману, звертаючи увагу реципієнта на уподобання героїв, їх рівень інтелектуального й культурного розвитку, можливості, технічні, наукові новинки, якими вони цікавляться. Крім того, такі оніми вказують на особливості функціонування мовної форми лексичних одиниць серед носіїв, умови їх вживання, словозміни тощо. Ергонімами художнього тексту є: *Музичне товариство ім. Монюшка, місцевий «Сокіл», «Зірка», Міщанське товариство, Товариство вивчення Тори, Паризька музична академія, «Боян» (музично-хорове товариство), німецька фірма «Bayer», Академія мистецтв, школа імені Тадеуша Чацького, кав'ярня «Габсбург», жіноча школа імені Королеви Ядвіги, Товариство руських пань, сиротинець «Вифлеєм», оркестр «Гармонія», крамниця новинок «Louvre», бюро подорожей «Австро-Американа», Віденська академія, корабельна компанія «A. Stephen & Sons».*

Важливим компонентом мови твору, ураховуючи характерну для західноукраїнських героїв релігійність, є літературні теоніми. Варто звернути увагу, що в романі синтезовано теонімічні назви християнського й іудейського вчень. Семантично такі оніми мають первинне значення, відтінок урочистості, піднесеності, символізму. Структурно складаються з одного і більше компонентів, які відповідають мовним засобам конфесійного стилю. Найпоширенішими літературними теонімами в тексті є такі зразки: *Ісус, Господь Саваот, Неосягненно Безмежний, Бог, Ісус Христос, Пречиста Богоматір, Найсвятіша Діва Марія, Господь Всемогутній, Діва Марія з Ісусиком, Бог Святий, Трійця, Пречиста Діва Марія, Божя Матір з Дитям на руках*. Наявні в творі й окремі приклади імен святих: *Йоанн Предтеча, свята Мундіція, Йосиф, Мойсей, Самуїл, Саул, Давид, Єлсей*.

Кількісно незначною, проте лінгвістично й текстурально важливою є група літературних зоонімів роману, що представлені такими одиницями: кінонім *пес Джок*, гіпонім *кінь Юра*. Незважаючи на складність дослідження походження зоонімів, можемо пояснити мотивованість зазначених кличок. Ім'я Джок – іншомовного походження. Вибір такої клички для собаки зумовлено, ймовірно, єврейським корінням господарки пані Зузанни Ференц. Натомість, кличка коня (власником був Осип) антропонімного характеру може вказувати на споконвічне поважне ставлення українців до своєї худоби, її значення й роль як члена родини.

Висновки. Отже, роман «Фелікс Австрія» містить багатоаспектний онімний простір. Власні назви, представлені в тексті, відповідають ідейно-художній меті, сюжетно-композиційному плану твору й формують

особливе художнє мовлення. Більшість типів онімів у романі наявні в українській мові. Доведено, що власним назвам властива різноманітність конотацій та асоціативних зв'язків. Поліфункціональність і багатоваріантність різних груп онімів створюють унікальну мовну картину роману, яка підкреслює жанрові особли-

вості тексту, образотворчі й текстотворчі компоненти. Різноваріантність ономастикону засвідчує багатство лексико-стилістичних можливостей онімів української мови в контексті художнього твору, здатних надати вагому інформацію для інтерпретації тексту, зокрема й таку, що іншими способами в тексті не виражена.

Література:

1. Адель. URL: <https://cutt.ly/zWk4de10> (дата звернення: 18.01.2024).
2. Андрухович С. *Фелікс Австрія*. Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. 288 с.
3. Бучко Д., Ткачова Н. *Словник української ономастичної термінології*. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
4. Карпенко Ю. *Літературна ономастика* : зб. статей. Одеса : Астропринт, 2008. 328 с.
5. Корнієнко Н. Софія Андрухович: Назву книжки «Фелікс Австрія» мені «підказав» батько. URL: <https://starylev.com.ua/news/sofiya-andruhovych-nazvu-knyzhky-feliks-avstriya-meni-pidkazav-batko> (дата звернення: 18.01.2024).
6. Стефанія. URL: <https://cutt.ly/BwK4vwbc> (дата звернення: 18.01.2024).
7. Торчинський М. Власні назви нематеріальних об'єктів: структура, диференційні ознаки, перспективи дослідження. *ІЗ ТНПУ. Сер: Мовознавство*, 2017. № 1 (27). С. 299–303.
8. Фелікс – значення і походження імені. URL: <https://yakzvaty.com.ua/feliks-znachennya-i-pohodzhennya-imeni/> (дата звернення: 18.01.2024).
9. Філінюк В. Власні назви роману «Фелікс Австрія» Софії Андрухович: лінгвостилістичний аналіз. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 2019. Вип. 50. С. 156–162.

References:

1. Adele. Retrieved from: <https://cutt.ly/RwK4aDrN> [in Ukrainian].
2. Andruhovych, S. (2019). *Felix Austria [Felix Austria]*. Lviv: Stary Lev Publishing House [in Ukrainian].
3. Buchko, D. & Tkachova, N. (2012) *Slovník ukraínskoj onomastyčnoj terminolóhii* [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT [in Ukrainian].
4. Karpenko, Yu. (2008). *Literaturna onomastyka: zbirnyk statei [Literary onomastics: coll. articles]*. Odesa: Astroprint [in Ukrainian].
5. Kornienko, N. (2014). *Sofia Andrukhovych: Nazvu knyzhky “Feliks Avstriia” meni “pidkazav” batko* [Sofia Andruhovych: The name of the book “Felix Austria” was “suggested” to me by my father]. Retrieved from: <https://starylev.com.ua/news/sofiya-andruhovych-nazvu-knyzhky-feliks-avstriya-meni-pidkazav-batko> [in Ukrainian].
6. Stefania. Retrieved from: <https://cutt.ly/fwK4scqo> [in Ukrainian].
7. Torchynskyi, M. (2017). Vlasni nazvy nematerialnykh ob'ektiv: struktura, dyferentsiini oznaky, perspektyvy doslidzhennia [Proper names of intangible objects: structure, differential features, research perspectives]. *NZ TNPU. Ser: Movoznavstvo. [NZ TNPU. Ser: Linguistics]*, 1 (27), 299–303 [in Ukrainian].
8. Felix – meaning and origin of the name. Retrieved from: <https://yakzvaty.com.ua/feliks-znachennya-i-pohodzhennya-imeni/> [in Ukrainian].
9. Filiniuk, V. (2019). Vlasni nazvy romanu “Feliks Avstriia” Sofii Andrukhovych: lnhvostylistychnyi analiz [Proper titles of the novel “Felix Austria” by Sofia Andruhovych: linguistic stylistic analysis]. *Scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko. Philological sciences [Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky]*, 50, 156–162 [in Ukrainian].

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТВОРЧОСТІ КОСТЯ ГОРДІЄНКА: ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Шарова Тетяна Михайлівна,

доктор філологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу роботи з обдарованою молоддю
Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти»
ORCID ID: 0000-0002-5846-6044
Scopus Author ID: 57214336453

У статті вказано, що К. Гордієнко належить до когорти тих українських письменників, яких прийнято було називати радянськими, оскільки їхній творчий шлях припав на радянську добу. Наголошено, що в умовах безапеляційного панування офіційного дискурсу радянська критика продукувала ідеологічну рецепцію прози Костя Гордієнка. Дослідження містить інформацію про те, що гарну школу документальної творчості К. Гордієнко первісно пройшов у журналістиці. Уже в зрілому віці досвідчений письменник радив початківцям розпочинати шлях у літературу із журналістики.

Дослідження містить інформацію, що К. Гордієнко був палким прихильником комун, у яких вбачав надійний спосіб організації бідняцького населення для повноцінного господарського життя. Саме тому він із симпатією написав кілька нарисових, документальних повістей на тему організації комун, створив кілька портретних оповідань з колоритними героями. Акцентовано на тому, що К. Гордієнко працював впевнено, досконало вивчаючи історичні матеріали, насамперед документальні праці та мемуарні твори про стихійні селянські виступи в Україні. Він прагнув дістатися до автентичного, не засміченого пізнішими ідеологічними інтерпретаціями матеріалу.

У статті вказано, що особливого звучання набирають твори, в яких головною сюжетною лінією виступає конфлікт простих заробітчан із соціальною дійсністю. Типові риси таких образів виявляються в деталізованих описах зовнішності, поведінки, одягу й мови персонажів, які подаються автором з урахуванням соціальних та індивідуально-психологічних подробиць.

У висновках зазначено, що з художніх творів К. Гордієнка можна помітити, що він максимально симпатизує своїм країнам. У художніх творах він наділяє їх привабливими рисами зовнішності, багатим внутрішнім світом і показує їх уміння протистояти жорстокому, байдужому світові. У закінченому варіанті такий цикл творів епічних жанрів сприймається як рухлива панорама народного життя, головним законом якого є дотримання вічних життєвих цінностей.

Ключові слова: періодизація, творча спадщина, художнє слово, конфлікт, традиція, інтерпретація.

Sharova Tatyana. Periodization of the creativity of Kosty Gordienko: preservation of the traditions of Ukrainian literature

The article points out that K. Gordienko belongs to the cohort of Ukrainian writers who were called Soviet writers, since their creative path fell on the Soviet era. It is emphasized that in the conditions of unchallenged dominance of the official discourse, Soviet criticism produced an ideological reception of Kostya Gordienko's prose. The study contains information that K. Gordienko initially went through a good school of documentary work in journalism. Already at a mature age, the experienced writer advised beginners to start their path to literature from journalism.

The study contains information that K. Gordienko was an ardent supporter of communes, in which he saw a reliable way of organizing the poor population for a full-fledged economic life. That is why he wrote with sympathy several sketchy, documentary fells on the topic of the organization of communes, created several porter stories with colorful characters. Emphasis is placed on the fact that K. Gordienko worked confidently, thoroughly studying historical materials, primarily documentary works and memoirs about spontaneous peasant performances in Ukraine. He strove to get to the authentic material, not littered with later ideological interpretations.

The article states that the works in which the main plot line is the conflict of simple earners with social reality gain a special sound. Typical features of such images are revealed in detailed descriptions of the appearance, behavior, clothing, and language of the characters, which are presented by the author taking into account social and individual psychological details.

In the conclusions, it is stated that from K. Gordienko's artistic works, it can be seen that he sympathizes with his countrymen as much as possible. In his works of art, he endows them with attractive external features, a rich inner world, and shows their ability to resist a cruel, indifferent world. In the finished version, such a cycle of works of epic genres is perceived as a moving panorama of people's life, the main law of which is the observance of eternal life values.

Key words: periodization, creative heritage, artistic word, conflict, tradition, interpretation.

Вступ. Сучасна українська гуманітаристика активно демонструє зацікавлення літературно-мистецьким процесом минулої доби, зокрема вдається до осмислення специфіки художнього мислення, формування якого детерміновано чинниками як літературного, так і позалітературного – соціально-історичного та політико-ідеологічного – характеру. Ґрунтовні праці сучасних літературознавців (А. Білої, М. Безхутрого, О. Бровко, М. Васьківа,

О. Гальчук, С. Жигун, М. Жулинського, О. Ільницького, Л. Кавун, Ю. Коваліва, В. Кузьменка, С. Ленської, Р. Мовчан, С. Павличко, В. Панченка, Ю. Шереха, М. Шкандрія та ін.) присвячені переважно аналізу творчих здобутків репресованих та заборонених українських письменників, штучно вилучених із літературного процесу ХХ ст.

Водночас упродовж останніх кількох десятиліть помітно зросли рівні системного прочитання та рекон-

струювання радянських дискурсивних практик, здійснені в різноформатних та різноаспектних студіях В. Агеєвої, Н. Бернадської, Т. Гундорової, І. Захарчук, Т. Свєрбілової, О. Філатової, В. Хархун, інших дослідників літературної стратегії тоталітаризму.

Метою статті є розкриття творчого потенціалу Костя Гордієнка з урахуванням періодизації творчості з метою збереження традицій української літератури.

У зазначеному контексті важливим є об'єктивний, неупереджений аналіз результатів ідеологічного й естетичного компромісу в межах офіційного дискурсу, зроблений на матеріалі творчості «патріарха української прози» (В. Родіонов), хоча й не ключової фігури, – Костянтина Олексійовича Гордієнка. Творчість письменника, що тривала майже 70 років, заслуговує на увагу з тих причин, що, по-перше, репрезентує якісні зміни в українській літературі періоду національно-культурного відродження й чи не найповніше – трагічні деформації в умовах партійної експансії; по-друге, дозволяє простежити механізми переродження художніх та стильових структур у ситуації виживання.

В умовах безапеляційного панування офіційного дискурсу радянська критика продукувала ідеологічну рецепцію прози Костя Гордієнка. На етапі його естетичного росту звинувачувала в «політичній короткозорості» й «незрілості», в «перекручуванні» фактів про здобутки радянського суспільства та в «невідповідності» форми «новій революційній соціалістичній дійсності» (Д. Гольдштейн, С. Журахович, Б. Коваленко, І. Кулик, І. Романченко). У процесі «діалогу» з владою вказувала на «партійну позицію», «успіхи в опануванні творчим методом соціалістичного реалізму», хоча й не була цілком упевнена в «нюансах міркувань» інтегрованих у радянську структуру цінностей письменника (В. Брюховецький, Ю. Герасименко, О. Зінченко, Л. Новиченко, М. Острик, В. Панченко та ін.).

К. Гордієнко належить до когорти тих українських письменників, яких прийнято було називати радянськими, оскільки їхній творчий шлях припав на радянську добу. Становлення Гордієнка-прозаїка відбувалося в умовах, коли Україна знову потрапила в колоніальну залежність від Росії, але на цей раз радянської, яка проголосила себе Радянським Союзом, і змушена була демонструвати демократичне розв'язання національного питання. В Україні йшла українізація, бурхливо розвивалися журналістика, література, книговидавництво, малярство, театр і навіть кіно [9, с. 123].

Розпочавши з публіцистики, К. Гордієнко надалі визначився як прозаїк. Прийшовши в літературу з журналістської роботи, К. Гордієнко із самого початку намагався виробити індивідуальну манеру письма, вибравши провідними жанрами нарис, оповідання, а згодом – і нарисову повість. Газета, журнал допомагали письменникові публікувати свої перші твори, за допомогою яких К. Гордієнко міг висловити власну позицію, подати свою художню концепцію дійсності.

Творчість письменника, яка тривала майже 70 років, не може бути одноманітною. Так і в творчості К. Гордієнка логічно бачаться три періоди, починаючи від

виходу його першої книжки в 1925 році. Причому, розглядаючи періодизацію майстра слова, слід наголосити на тому, що вона є умовною, оскільки, як і в будь-якій типології, можна відносити твори К. Гордієнка до тієї чи іншої групи або за часом написання, або за жанровими ознаками, або за тематикою. Доцільно об'єднати твори письменника за хронологією на підставі певної художньої єдності та головного лейтмотиву [10, с. 28].

Торкуючись проблем періодизації творчості К. Гордієнка, такі дослідники його творчості, як В. Панченко, М. Острик, О. Зінченко, так само підтверджують наші спостереження щодо поділу художніх творів митця на три періоди:

- початковий, або період становлення (з 1925 р. по 1930 р.) («Федько», «Червоні роси», «Автомат», «Славгород», «Харчевня «Розвага друзів», «Там, де царі жили», «Живемо комуну», «На руїнах монастиря», «Повість про комуну»);

- період 1930-х рр. ХХ ст. («Повість наймита», «Атака», «Артіль», «Зерна», «Сквар і син», «Мудриголови», «Нечипір», «Три комунарки», «Комуна на хуторі Куличка», «Буян»);

- від 1940 р. до кінця життя – період зрілості («Чужу ниву жала», «Заробітчани», «Сім'я Остапа Тура», «Дівчина під яблунею», «Буймир», «Зимова повість», «Цвіти, земле!», «Голос землі»).

Під час першого, початкового періоду К. Гордієнко працював над малою прозою, створюючи при цьому короткі оповідання, переважно сатиричного змісту. Перший період творчості письменника розпочався в 1925 році, коли вийшла у світ його перша книжка, у якій містилося оповідання «Федько». Згодом вийшли друком інші книжки: «Червоні роси», «Автомат», «Славгород». Це вже були повісті і роман. За першими творами письменника можна спостерігати, з якими труднощами довелося стикнутись молодому авторові, оволодіваючи майстерністю письменника.

Під час початкового, або періоду становлення у видавництві «Книгоспілка» вийшли перші книжечки молодого автора «Федько» (1925), «Автомат» (1928), «Славгород» (1929), у видавництві «Український робітник» оповідання «Червоні роси», «Харчевня «Розвага друзів» (1926). Слід наголосити, що на початковому етапі літературної діяльності К. Гордієнко виявляв ознаки учнівства. У художніх творах першого періоду був помітний спрощений художній метод. Тут ще з часів книжок «Харчевня «Розвага друзів», «Червоні роси» відчувалася схильність до поверхової фіксації переважно темних і негативних явищ, без належного їх «прояснення» за допомогою узагальнення. Однією з ознак невизначеності Гордієнкового письма було те, що «в ранніх творах оповідач хитався між різними зразками» [4, с. 84].

К. Гордієнко на початковому етапі своєї творчості ставив перед собою мету – засвоїти традиції української літератури, в тому числі і сатиричної, показавши при цьому «нове життя» й «нових героїв» радянського часу. Письменник вчився у великих учителів: Т. Шевченка, М. Гоголя, І. Нечуя-Левицького, а також сучасни-

ків: М. Хвильового, В. Підмогильного, П. Панча, будуючи при цьому власну манеру письма, створюючи свої напрацювання в царині художнього слова.

На час становлення К. Гордієнка як прозаїка вже утверджувалася червона цензура, запроваджувалися обмеження на висвітлення певних тем і подій. Тому цілком зрозумілою була принципова світоглядна позиція К. Гордієнка, яка могла бути відтворена лише за допомогою імпресіоністичного письма (оповідання «Федько», «Червоні роси») або сатири (повість «Автомат», роман «Славгород»). І тут треба було письменникові постійно працювати, переосмислюючи життєві факти та явища, які можна було використати у власному доробку.

Гарну школу документальної творчості К. Гордієнко первісно пройшов у журналістиці. Уже в зрілому віці досвідчений письменник радив початківцям розпочинати шлях у літературу із журналістики. Працюючи в газетах і журналах, він написав велику кількість нарисів, досконало опанувавши художній прийом імітації усно-розмовної оповіді. Цей досвід знайшов своє втілення в книжках, які вийшли в світ 1930 року: у збірках нарисових оповідань: «Ладька», «Мудриголови», «Нечипір», а також у нарисових повістях «Комуна «Жовтня» на Волині», «Комуна на хуторі Куличка», «Повість наймита», «Повість про комуну» [11, с. 143].

На наш погляд, «Повість про комуну» – одна з найхарактерніших у названому циклі. За свідченням самого автора, підготовчими творами до «Повісті про комуну» були три попередні його документальні книжки: «Комуна «Жовтня» на Волині», «Комуна на хуторі Куличка» (обидві 1930, видавництво «Книгоспілка»), «Повість наймита» (1930, видавництво «Гарт»).

Перший період творчості К. Гордієнка заклав основу для подальшого творчого розвитку митця. Сам автор так оцінював цей час: «Друга половина двадцятих років позначена цілим рядом повістей та оповідних збірок, стала для письменника кузницею художнього слова та ідейного загартування» [2, с. 2].

Другий період творчості К. Гордієнка датується початком 30-х рр. XX століття, коли письменник відривається від документалізму й починає писати художні повісті. Сам К. Гордієнко переконував у тому, що цей період став найбільш плідним у його творчому житті. Початок 30-х рр. XX ст. є своєрідним часом визрівання його світогляду. Він пише повісті «Атака» (1931), «Артіль» (1932), «Зерна» (1934). Усе частіше твори К. Гордієнка розглядаються в літературній критиці. У 1930-х роках це були переважно рецензії на окремі книжки. Але навіть у рецензіях переважало розуміння непересічного внеску К. Гордієнка в літературний процес, оригінальності його письма [6, с. 92; 8, с. 173].

Слід зосередити увагу на тому, що твори К. Гордієнка «Атака», цикл повістей «Артіль», «Зерна», «Сквар і син» є невеликими за обсягом та цікавими за сюжетом. Творча історія циклів повістей письменника доволі цікава. Маючи зв'язки з літературним осередком Харкова, К. Гордієнко вирішив оселитись в одній із сільських місцевостей. Це потрібно було для того, щоб безпосередньо бути ближче до героїв майбутніх книг.

Зазначена місцевість була у Сумській області, Лебединському районі. Більшість сюжетів для художніх творів цього періоду К. Гордієнко створив на цій дорогій для нього землі, що згодом визначило гостроконфліктну основу його творів та відтворилось у характерах дійових осіб та картинах побуту.

Загалом починаючи з 1931 року К. Гордієнко створив унікальний великий твір: цикл повістей під загальною назвою «Зерна». Він складався з трьох книг. Усі три книги являють собою завершені твори і вийшли окремими книжками. Перша книга мала назву «Артіль» (1932), друга – «Зерна» (1934), а третя – «Сквар і син» (1935, пізніша назва «Сім'я Остапа Тура»). Виникає потреба старанного сучасного прочитання цих творів, уважнішого ставлення до їх естетики й поезики [5, с. 294].

К. Гордієнко був палким прихильником комун, у яких вбачав надійний спосіб організації бідняцького населення для повноцінного господарського життя. Саме тому він із симпатією написав кілька нарисових, документальних повістей на тему організації комун, створив кілька портретних оповідань з колоритними героями. Але радянська влада не зупинилася тільки на допомозі незаможному селянству, але й приступила до знищення заможної його частини. З цим К. Гордієнко погодитися ніяк не міг. Проте можливості заявити про свою позицію в нього не було. Тоді він розпочав створення циклу повістей, у яких нібито прихильно відображав посилений наступ на куркуля, але разом з тим правдиво змальовував загальну ситуацію, коли радянська влада у відповідь на відмову заможного селянства продавати за низькими цінами хліб державі встановила для нього нові обмеження й ухвалила примусово забрати в нього «зайвий» хліб. Критика трилогію «Зерна» обійшла мовчанкою. Значно пізніше Л. Смілянський зазначив, що «для Гордієнкової творчості ця повість (ідеться про повість «Атака» – *Авт.*) важлива ще й тому, що тут уперше Гордієнко змальовує не окремі моменти, події чи пригоди боротьби, а цільну картину класової боротьби у селі та ще напередодні ліквідації одвічного і смертельного ворога незаможного села куркульства як класу» [7, с. 12].

Така в загальних рисах творча платформа К. Гордієнка до часу написання низки творів про перебування українського села. У творах «Атака», «Артіль», «Зерна», «Сквар і син», як зазначав сам автор пізніше, він уже реалізував нові підходи до літератури [1, с. 96].

Зрозумівши, що тема села є політично небезпечною, особливо після Голодомору 1932–1933 рр., К. Гордієнко наприкінці другого періоду своєї творчості зробив спробу відійти від неї. У 1937 році була написана повість «Буян», а в 1938 році вона вийшла у світ окремою книжкою. Це була шкільна повість – історія хлопчика, який виростав без особливого батьківського догляду і, потрапивши в перший клас школи, ніяк не міг при звичаїтися до дисципліни, щоденної потреби вчити уроки. Але, зрештою, у шкільному колективі знайшлася вчителька, яка підбрала до нього ключик і зробила з буяна зразкового школяра-відмінника.

Другий період творчості К. Гордієнка є недовгим, але найбільш плідним з огляду на кількість написаних письменником творів. Першою серйозною творчою перемогою автора на початку 30-х рр. XX століття (другий період творчості) слід вважати створення циклу повістей. Йому вдалося показати складні процеси знищення української тисячолітньої хліборобської культури, нацьковування людей одне на одного за допомогою жупела класової боротьби. Саме у другий період творчості склалася стильова манера К. Гордієнка, яка далі буде визначальною. Зі зростанням художньої майстерності письменник на повну силу переконливо відтворює настрої та наміри простих людей. У художніх творах другого періоду творчості К. Гордієнко звертається до внутрішнього монологу як найбільш вдалої форми повістування. Це вимагає від героїв духовної активності, а від автора – глибокого проникнення у внутрішній світ героя, особливості його складу, його думок. Автор повніше зображує внутрішню сутність селянина. Робить це він за допомогою змалювання зовнішності людей та відтворення побутових деталей, які дають широке уявлення про психологію конкретного персонажа. У цьому полягає вагома своєрідність творчого почерку митця слова зазначеного періоду.

Працюючи над циклами повістей, письменник не міг не звертатися думкою до революційних джерел у долях українського села. Насправді, на очах більшості учасників колективізації пройшли не лише події Української національно-визвольної революції, а й революція 1905 року. Реальні події неможливо було відокремити від минулого. Саме в цей час виник задум – створити велике епічне полотно про життя трьох поколінь українського селянства, починаючи з подій 1905 року. Такими подіями розпочинається третій період розвитку творчості К. Гордієнка.

Цей період знаменується виходом у світ романів та повістей, які згодом стануть визначальними для письменника. У цей час К. Гордієнко написав романи «Чужу ниву жала», «Дівчина під яблунею», «Буймир», повісті «Заробітчани» та «Сім'я Остапа Тура». Реалізація задуму такого масштабу потребувала значних зусиль та часу. К. Гордієнко працював впевнено, досконало вивчаючи історичні матеріали, перш за все документальні праці та мемуарні твори про стихійні селянські виступи в Україні. Він прагнув дістатися до автентичного, не засміченого пізнішими ідеологічними інтерпретаціями матеріалу. Такі положення визначили ідейну основу задуму К. Гордієнка, загальну структуру тематики циклу епічних полотен. Це й був своєрідний третій період у творчості К. Гордієнка.

Великі епічні полотна письменника становлять певний етап в історії української прози як за змістом, так і за формою. Широке соціальне тло захоплюють нові типи сучасної для письменника епохи. Центральними у Костя Гордієнка є образи простих людей, заробітчани, селян. Особливого звучання набирають твори, в яких головною сюжетною лінією виступає конфлікт простих заробітчани із соціальною дійсністю. Типові риси таких образів виявляються в деталізованих описах зовнішно-

сті, поведінки, одягу й мови персонажів, які подаються автором з урахуванням соціальних та індивідуально-психологічних подробиць.

У 1958 році вперше друкується нова повість К. Гордієнка «Сім'я Остапа Тура». Письменник творчо переосмислив свої спостереження і життєві матеріали про перші кроки колгоспного будівництва в українському селі, частково використані в трилогії «Зерна», зокрема у повісті «Сквар і син». Твір насичений соціально вагомими подіями епохи колективізації, а також яскравими картинами національних звичаїв, побуту та обрядів, що, незважаючи на наполегливі спроби усунути їх із самого життя, виявили свою сталість і тривкість.

К. Гордієнко в художніх творах «Чужу ниву жала», «Дівчина під яблунею», «Буймир», «Заробітчани» показав важливі для української нації зрушення у свідомості селянства. Також письменник відтворив нові тенденції соціальної психології села в еволюції, які проявилися на повну силу під час активних дій на захист справедливості та людської гідності. З художніх творів К. Гордієнка можна помітити, що він максимально симпатизує своїм країнам. У художніх творах він наділяє їх привабливими рисами зовнішності, багатим внутрішнім світом і показує їх уміння протистояти жорстокому, байдужому світові. У закінченому варіанті такий цикл творів епічних жанрів сприймається як рухлива панорама народного життя, головним законом якого є дотримання вічних життєвих цінностей. Слід наголосити на тому, що у третьому періоді творчості К. Гордієнко відверто проявляє себе як патріот, суворий реаліст. К. Гордієнко справляє враження своїм ліризмом, який бере початок з народної пісні. Він вдало використовує багатство української мови та вчить цього інших.

К. Гордієнко у прозових творах зазначеного періоду порушує низку актуальних для того часу проблем. Так, наприклад, проблема свободи порушена в романах і повістях письменника «Чужу ниву жала», «Заробітчани», «Сім'я Остапа Тура» та ін. У творах митця виражено прагнення досягнути й осмислити глибинні основи людської екзистенції. К. Гордієнка цікавить образ героя, сповнений відчуття активності й енергії, героя, здатного заради власної свободи піднятися проти загального стану речей. Саме такий герой є засобом осмислення дійсності, розкриття сутності людського існування, адже через характеристику переживань письменник визначав основні життєві конфлікти. Провідним мотивом творів прозаїка є мотив пошуку свободи і насамперед свободи внутрішньої. Письменник у своїх творах тяжів до соціальної критики й прагнув досягнути актуальні проблеми: існування людини у суспільстві, абсурдність буття, страх, відчай, відчуженість та самотність людини [12, с. 235].

Слід акцентувати увагу на тому, що К. Гордієнко неодноразово передруковував художні твори, щоразу вміщуючи їх у різні збірки. Так, наприклад, низка творів, яка вміщена в збірці під назвою «Голос землі», яка вийшла друком у Києві 1964 року, містить нариси, які були надруковані автором, починаючи з 1944 року друкувалися в пресі та включалися до окремих видань. У книжці

«Голос землі» зустрічаємо такі нариси, як «Подруга», «Повість дівочого серця», «Сім'я», «Вітряк», «Пасічник Власенко», «Дівчина-пісня», «Олександра Мірошніченко», «В новій хаті», «Квітень», «Оповідання садівника» тощо. Частина названих творів уміщена у збірці «Б'ють джерела» (Харківське книжково-газетне видавництво, 1947). Під кожним нарисом К. Гордієнко ставить дату написання твору, вказуючи при цьому місце написання та конкретний рік. Наприклад, нарис «Повість дівочого серця» – Н. Водолага, 1944, «Сім'я» – с. Токарівка, 1944, «Вітряк» – с. Огульці, 1944, «В новій хаті» – Н. Водолага, 1945, «Дівчина-пісня» – с. Великі Проходи, 1945, «Квітень» – Водолага, 1946. Окремі оповідання з книжки «Голос землі» – «Мусій Завірюха та його друзі», «Подруга» – стали розділами роману «Буймир».

З прочитаних нарисів К. Гордієнко стає зрозуміло, що письменник ставив перед собою єдине завдання – показати українського селянина з його труднощами, радостями у різний час ХХ століття. На цьому шляху можна було побачити і розчарування, і оптимістичні настрої. Однак сам автор у третій період творчості прагне посилити художні твори життєстверджувальною інтенцією, яка допоможе людині пережити труднощі та неспокій.

Можна стверджувати, що деяким творам К. Гордієнко притаманна стильова одноманітність. Така особливість зринає не лише на рівні імен головних героїв (Текля, Андрій, Тетяна, Марко, Марія), а й на рівні показу конкретних подій: збір урожаю («Квітень», «Повість дівочого серця»), робота під час заготівель («Олександра Мірошніченко», «Пісня про зернину» зі збірки «Цвіти, земле!», «Сім'я»), годування худоби («Вечори на хуторі під Красносілкою», «Радість»), описи природи («Пісня про зернину», «Квітень», «Оповідання садівника» тощо).

Недаремно К. Гордієнко у творах повторює героїв та події. Такий прийом дозволяє читачам схопити головну думку творчості письменника. Звичайно, якщо

говорити про нариси, які написані в зрілий період творчості, то важко виокремити в них спільні риси – вони написані в різні роки, в різних місцях, сюжетна канва їх не є повторюваною. Але поряд з тим це люди завзяті, мають бойовий дух, ніколи не здаються. Вони прагнуть відбудовувати рідний край, рідну землю, навіть після розгрому німцями усіх хат («В новій хаті»). У нарисах К. Гордієнко згадує різні села. Здебільшого це Знам'янка, Красносілка, Чаколапівка та ін.

Слід наголосити на тому, що про письменника, як майстра прозових творів, складали поетичні твори. Так, наприклад, О. Ющенко у вірші «Побачення з красою» пише: «... Але я спізнився: дзенька / Вже коса... Покіс як віри... / Знай, від Костя Гордієнка / не проснешся ти раніш!» [13, с. 113]. Схвальними є поетичні рядки В. Кочевського: «... Трищить слизьке коріння лободин, / Ляга осот, і пил сіда на свеклі, / Тріпочуть білі голуби хустин / на бурячищі, де Павлюк Устин / Дає наряда Завірюсі Теклі» [3, с. 3].

Художній доробок К. Гордієнко у різні періоди його життя і творчості є феноменом, оскільки митець залишив у спадок нащадкам шедеврально витвори мистецтва слова, акцентуючи увагу на актуальних проблемах. Письменницький талант К. Гордієнко розкрився тоді, коли він побачив і художньо переосмислив образ української людини в трагічних колізіях ХХ століття. З художніх творів письменника можна зрозуміти, що будь-який твір буде цікавим тільки тоді, коли хвилюватиме людську душу, проникаючи при цьому в глибинні суспільні процеси. Хронологічні рамки творчості К. Гордієнко обіймають понад півстоліття. Працюючи в царині слова, він створив життєпис села, намагався розкрити душу і світогляд селянина, а також підніс на значний щабель розуміння «вічних» проблем людства. У своїй творчості К. Гордієнко проявив себе як оригінальний стиліст, який наполегливо працював, добираючи точне слово, яке б максимально працювало на розкриття змісту художніх творів.

Література:

1. Журба С.С. Художня практика у межах соцреалізму: досвід «подвійного життя» і «подвійного мислення» (рецензія на монографію Шарової Т.М. Автор і текст у системі соцреалізму: природа естетичного конформізму та поетика компромісу (на матеріалі творчості К. Гордієнко) (Мелітополь, 2019). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філологія»*. 2020. Вип. 22. С. 96–98.
2. Кость Гордієнко: до 60-річчя з дня народження і 40-річчя літературної діяльності. *Ленінська зміна*. 1959. 20 листопада. С. 2.
3. Кочевський В. Лебединець: вірш. *Соціалістична Харківщина*. 1959. 31 жовтня. С. 3.
4. Острик М. Буймир – світ революційний. *Радянська Україна*. 1973. 7 лютого. С. 3.
5. Романенко О. Естетика і поетика соцреалізму: пострадянський варіант інтерпретації. *Scientific Journal Virtus*. 2020. № 44. С. 294–296.
6. Романченко І. Кость Гордієнко «Повість про комуну». *Металеві дні*. 1931. № 3–4. С. 90–92.
7. Смілянський Л. Кость Гордієнко: в кн.: Леонід Смілянський. Твори: у 4-х т. Київ : Дніпро, 1971. С. 3–21.
8. Чеховий М. К. Гордієнко «Мудриголови». *Життя й революція*. 1931. № 1–2. С. 171–173.
9. Шарова Т.М. Автор і текст у системі соцреалізму: природа естетичного конформізму та поетика компромісу (на матеріалі творчості К. Гордієнко) : монографія. Мелітополь : ФОП Однорог, 2019. 400 с.
10. Шарова Т. Літературний процес 20-х років ХХ століття та механізми формування політичного дискурсу. *European Applied Sciences*. 2018. № 2. Р. 28–30.
11. Шарова Т. Літературно-художня творчість у радянській парадигмі: практики адаптації, логіка та аргументи конформізму. *Збірник наукових праць. Філологічні науки*. Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. № 1 (21). С. 143–149.
12. Шарова Т. Філософські візії прози К. Гордієнко. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник наукових праць. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2017. Вип. 45. С. 235–238.
13. Ющенко О. Побачення красою: К. Гордієнкові – 85. *Пропор*. 1984. № 10. С. 113.

References:

1. Zhurba, S.S. (2020). Khudozhnia praktyka u mezhakh sotsrealizmu: dosvid «podviinoho zhyttia» i «podviinoho myslennia» (retsenzii na monohrafiu Sharovoi T.M. Avtor i tekst u systemi sotsrealizmu: pryroda estetychnoho konformizmu ta poetyka kompromisu (na materialy tvorchosti K. Hordiiienka) (Melitopol, 2019) [Artistic practice within the framework of socialist realism: the experience of “double life” and «double thinking»]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Filolohiia*. Vyp. 22. S. 96–98 [in Ukrainian].
2. Kost Hordiiienko: do 60-richchia z dnia narodzhennia i 40-richchia literaturnoi diialnosti [Kost Hordienko: to the 60th anniversary of his birth and 40th anniversary of literary activity]. *Leninska zmina*. 1959. 20 lystopada. S. 2 [in Ukrainian].
3. Kochevskyi, V. (1959). Lebedynets: virsh [Lebedynets]. *Sotsialistychna Kharkivshchyna*. 31 zhovtnia. S. 3 [in Ukrainian].
4. Ostryk, M. (1973). Buimyr – svit revoliutsiinyi [Buimir is a revolutionary world]. *Radianska Ukraina*. 7 liutoho. S. 3 [in Ukrainian].
5. Romanenko, O. (2020). Estetyka i poetyka sotsrealizmu: postradianskyi variant interpretatsii [Aesthetics and poetics of socialist realism: a post-Soviet variant of interpretation]. *Scientific Journal Virtus*. 2020. № 44. S. 294–296 [in Ukrainian].
6. Romanchenko, I. (1931). Kost Hordiiienko «Povist pro komunu» [Kost Gordienko “The Tale of the Commune”]. *Metalevi dni*. № 3–4. S. 90–92 [in Ukrainian].
7. Smilianskyi, L. (1971). Kost Hordiiienko: v kn.: Leonid Smilianskyi [Kost Gordienko]. *Tvory: u 4-kh t.* Kyiv: Dnipro, S. 3–21 [in Ukrainian].
8. Chekhovyi, M.K. (1931). Hordiiienko «Mudryholovy» [K. Gordienko “The Wise Men”]. *Zhyttia y revoliutsiia*. № 1–2. S. 171–173 [in Ukrainian].
9. Sharova, T.M. (2019). Avtor i tekst u systemi sotsrealizmu: pryroda estetychnoho konformizmu ta poetyka kompromisu (na materialy tvorchosti K. Hordiiienka): monohrafiia [Author and text in the system of socialist realism: the nature of aesthetic conformity and the poetics of compromise]. Melitopol: FOP Odnoroh. 400 s. [in Ukrainian].
10. Sharova, T. (2018). Literaturnyi protses 20-kh rokiv XX stolittia ta mekhanizmy formuvannia politychnoho dyskursu [The literary process of the 20s of the 20th century and the mechanisms of political discourse formation]. *European Applied Sciences*. № 2. P. 28–30 [in Ukrainian].
11. Sharova, T. (2018). Literaturno-khudozhnia tvorchist u radianskii paradyhmi: praktyky adaptatsii, lohika ta arhumenty konformizmu [Literary and artistic creativity in the Soviet paradigm: adaptation practices, logic and arguments of conformism]. *Zbirnyk naukovykh prats. Filolohichni nauky*. Mykolaiv: MNU imeni V.O. Sukhomlynskoho. № 1 (21). P. 143–149 [in Ukrainian].
12. Sharova, T. (2017). Filosofski vizii prozy K. Hordiiienka [Philosophical visions of K. Gordienko’s prose]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka: zbirnyk naukovykh prats. Filolohichni nauky*. Kamianets-Podilskyi: Aksioma. Vyp. 45. S. 235–238 [in Ukrainian].
13. Iushchenko, O. (1984). Pobachennia krasoiu: K. Hordiienkovi – 85 [A date with beauty: K. Gordienko – 85]. *Prapor*. № 10. S. 113 [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 3 МЕТОДИКА

УДК 811.161.2:81'35:378

DOI <https://doi.org/10.32782/philspu/2023.4.17>

ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Климова Катерина Яківна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов
Поліського національного університету
ORCID ID: 0000-0003-0566-4044
Researcher ID: C-1962-2016
Scopus Author ID: 58568145700

У статті окреслено аспекти проблеми формування орфографічної і пунктуаційної компетентності здобувачів вищої освіти, які навчаються на нефілологічних факультетах українських університетів. Основний акцент зроблено на реалізації мовної політики держави в умовах війни в Україні. Розглянуто загальновизнані критерії мовної політики крізь призму сьогодення, охарактеризовано мовне законодавство. Запропоновано авторські дефініції понять «мовнокомунікативна компетентність», «правописна компетентність». Проаналізовано стан висвітлення проблеми формування мовнокомунікативної компетентності взагалі і правописної компетентності зокрема в дослідженнях українських науковців.

У практичній частині поінформовано про результати проведеного в Поліському національному університеті діагностування рівнів сформованості правописної компетентності першокурсників нефілологічних спеціальностей. Матеріалом для аналізу вибрано радіодиктант національної єдності «Дороги України», текст якого був написаний 147 здобувачами. Запропоновано приклади типових орфографічних помилок у роботах здобувачів і з'ясовано причини, що зумовили їх виникнення.

У дослідженні послідовно окреслено ефективні форми та методи оптимізації процесу формування правописної компетентності першокурсників під час проведення аудиторних занять з ділової української мови й різних форм позааудиторної роботи. Охарактеризовано зміст модуля навчальної дисципліни «Ділова українська мова», предметом якого є Український правопис. Рекомендовано використовувати такі форми аудиторних занять, як проблемні лекції, лекції-консультації та колоквіуми для опрацювання правописних норм. Надано перевагу традиційним письмовим вправам і творчим завданням, роботі зі словниками, тестуванню, дидактичним іграм. Підкреслено доцільність використання інтернет-ресурсів для створення вправ.

У висновках наголошено на гнучкому та раціональному підході викладача до вибору методів і форм навчання, а також підкреслено перспективність проблеми.

Ключові слова: мовна політика країни, критерії мовної політики, правописна компетентність, майбутні фахівці-нефілологи, форми і методи викладання української мови у вищій школі.

Klymova Kateryna. Formation of spelling competence of students of non-philology specialties in universities in the context of the implementation of state language policy in Ukraine

The article outlines the aspects of the problem of formation of spelling and punctuation competence of students of higher education studying at non-philological faculties of Ukrainian universities. The main emphasis is on the implementation of the language policy of the state in the conditions of the war in Ukraine. The generally recognized criteria of language policy are considered through the prism of today, language legislation is characterized. The author's definitions of the concepts "language-communicative competence", "spelling competence" are proposed. The state of coverage of the problem of formation of language-communicative competence in general and spelling competence in particular in the studies of Ukrainian scientists is analyzed.

In the practical part, the results of the diagnosis of the levels of formation of the spelling competence of first-year non-philology majors conducted at the Polissia National University were reported. The radio dictation of the national unity "Roads of Ukraine", the text of which was written by 147 winners, was chosen as the material for analysis. Examples of typical spelling errors in the works of applicants are offered and the reasons for their occurrence are clarified.

The study consistently outlines effective forms and methods of optimizing the process of forming the spelling competence of first-year students during classroom classes on business Ukrainian language and various forms of extracurricular work. The content of the educational discipline module "Business Ukrainian language", the subject of which is Ukrainian orthography, is characterized. It is recommended to use such forms of classes as problem lectures, consultation lectures and colloquiums to study spelling norms. Preference is given to traditional written exercises and creative tasks, work with dictionaries, testing, didactic games. The expediency of using Internet resources for creating exercises is emphasized.

The conclusions emphasize the flexible and rational approach of the teacher to the choice of methods and forms of education, as well as the perspective of the problem.

Key words: language policy of the country, criteria of language policy, spelling competence, future non-philologist specialists, forms and methods of teaching the Ukrainian language in the institutions of higher education.

Вступ. Формування мовнокомунікативної компетентності здобувачів вищої освіти останніми десятиріччями є предметом ґрунтовних наукових розвідок широкого кола українських лінгводидактів (Л. Мацько, М. Пентилук, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Симоненко, І. Хом'як, Л. Струганець, О. Кучерук, О. Гриджук, І. Дроздова, Л. Рускуліс, Л. Дмитрук та ін.). Визначаючи *мовнокомунікативну компетентність* як особистісну якість, яка передбачає насамперед систематизовані знання мовних норм, уміння та навички їх використання в дискурсі відповідно до сфер спілкування [8], зупинимося докладніше на одному з її структурних лінгвістичних компонентів, а саме на правописній компетентності. Остання, поряд з орфоепічною, лексичною, граматичною та стилістичною, є одним із важелів становлення мовної особистості майбутнього фахівця. Спираючись на праці з методики викладання орфографії та пунктуації української мови в закладах освіти, орієнтовані на чинний Правопис 2019 року (Л. Рускуліс [4], В. Терещенко [5], В. Вітюк [7], Х. Карповець [6]), визначимо *правописну компетентність* як упорядковані знання орфографічних і пунктуаційних літературних норм, уміння й навички їх застосування в писемному мовленні; розвинене «чуття мови» та мовну стійкість; обізнаність з питань становлення й розвитку українського правопису. Зазначимо, що правописна компетентність формується у взаємопов'язаності з такими компетентностями, як лексикографічна, соціокультурна і текстотворча.

В освітньому середовищі університету формування правописної компетентності здобувачів вищої освіти є закономірним продовженням шкільної мовної освіти: введення з 2010/2011 н. р. до навчальних планів підготовки бакалаврів усіх спеціальностей курсу ділової української мови (української мови за професійним спрямуванням) як основної дисципліни стало підтвердженням реалізації мовної політики в сучасній системі освіти України. На сьогодні ця проблема набула ще більшої актуальності.

Матеріали та методи. Вважаючи правописну компетентність важливою особистісною якістю фахівця будь-якої галузі народного господарства, сформулюємо *мету* статті – визначити умови формування правописної компетентності здобувачів нефілологічних спеціальностей українських ЗВО у площині змісту державної мовної політики. Використані методи дослідження (аналіз та узагальнення) спрямовані на досягнення зазначеної мети шляхом вирішення низки *завдань*, як-от: 1) окреслення теоретичного підґрунтя проблеми способом аналізу ключових понять; 2) діагностування рівнів сформованості правописної компетентності здобувачів нефілологічних спеціальностей (на базі Поліського національного університету), аналіз та узагальнення здобутих результатів; 3) визначення ефективних форм, методів і перспектив формування правописної компетентності першокурсників у процесі вивчення курсу ділової української мови.

Результати. Поняття *мовна політика* окреслено Ф. С. Бацевичем у «Словнику термінів міжкультурної

комунікації» як «сукупність установок, теоретичних концепцій, законодавчих актів держави, призначених для активного впливу на процеси мовного життя суспільства» [3, с. 139]. Тож критеріями, за якими визначається рівень мовної політики країни, є мовне законодавство, стан розвитку галузей українського мовознавства, зокрема досліджень із проблем нормування та стандартизації літературної мови; популяризація державної мови в суспільстві, а також науково обґрунтована система мовної освіти. Отже, ці критерії можуть слугувати орієнтиром для дослідників, які аналізують сучасний етап мовного життя українського суспільства. Охарактеризуємо стисло кожен із критеріїв.

Основні засади державної мовної політики в Україні окреслено законодавчими актами, як-от: 1) стаття 10 Конституції України 1996 року; 2) Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.); 3) постанова Кабінету Міністрів України № 911 «Деякі питання Національної комісії зі стандартів державної мови» (2019 р.); 4) постанова Кабінету Міністрів України № 409 «Про затвердження Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою» (2021 р.) та пов'язані з нею подальші постанови [2]. Одним із головних документів, ухвалених Українською національною комісією з питань правопису, Президією НАН України, Колегією МОН України (2018 р.) та Кабінетом Міністрів України (2019 р.), є Український правопис [1]. Крім того, змістом курсу ділової української мови передбачено також ознайомлення з Національним стандартом України (Державною уніфікованою системою документації (ДСТУ 4163-2020), чинною з 1 вересня 2021 року) – документом, де вміщено вимоги до оформлення текстів документів.

В умовах російсько-української війни особливої ваги набули фундаментальні та прикладні мовознавчі й педагогічні дослідження – зразками співпраці органів державної влади з науковими установами та закладами вищої освіти наразі є проведення спільних наукових конференцій різних рівнів. Йдеться, зокрема, про Міжнародну наукову конференцію «Мовна політика й міжмовні відносини в умовах війни» (9 листопада 2023 року), організовану Інститутом мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Уповноваженим із захисту державної мови, Міжнародною асоціацією українців, Національною асоціацією українців, Українським бюро лінгвістичних експертиз НАН України. До заходу долучилися представники Національної комісії зі стандартів державної мови, науковці УМІФ, професори університетів.

Про належний рівень мовнопросвітницької діяльності свідчать, наприклад, такі потужні щорічні заходи загальнодержавного рівня, як радіодиктант національної єдності (автор тексту – К. Калитко), XXIV Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика та XIV Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Зазначимо, що написані здобувачами тексти радіодиктанту 2023 року нами використано як матеріал для діагностування, про що йтиметься далі.

Діагностування рівнів сформованості *правописної компетентності* здобувачів нефілологічних спеціальностей Поліського національного університету здійснювалося протягом семестру в контексті реалізації програми моніторингу якостей мовлення першокурсників, які навчаються на факультетах: економіки та менеджменту; права, публічного управління та національної безпеки; інженерії та енергетики; інформаційних технологій, обліку та фінансів. Одним із критеріїв сформованості правописної компетентності (відповідно до запропонованої вище дефініції) визначено знання орфографічних і пунктуаційних літературних норм, уміння й навички їх застосування в писемному мовленні. До рівнів сформованості правописної компетентності віднесено *низький* (мінімальний), *середній* (ознайомлювально-орієнтований), *достатній* (понятійно-аналітичний) і *високий* (продуктивний, творчий).

З-поміж методів діагностування вибрано групове й індивідуальне тестування, усне й письмове опитування (бесіда, інтерв'ювання, анкетування) та аналіз різних видів письмових робіт здобувачів; встановлено також термін моніторингового дослідження – один семестр. На наш погляд, диктант є оптимальним видом письмової роботи, оскільки він не тільки перевіряє сформованість автоматизованих навичок графічного запису звукового мовлення, а й сприяє реалізації виховної, гносеологічної та естетичної функцій літературної мови.

Аналіз результатів написання Радіодиктанту національної єдності «Дороги України» (147 робіт здобувачів названих вище нефілологічних факультетів Поліського національного університету) дав змогу дійти деяких висновків:

1. *Низький рівень* правописної компетентності виявлено в 16 осіб (11%). Кількість орфографічних і пунктуаційних помилок ≤ 6 (за національною шкалою – «незадовільно»). Ці здобувачі не продемонстрували упорядкованих знань орфографічних і пунктуаційних правил, умінь і навичок їх використання під час написання диктанту, «чуття мови» (як уміння бачити правописну помилку в тексті) в них не розвинене. Прикладами орфографічних помилок у цих роботах є слова: *пізня* (*пізня осінь*), *волозькі* (*волоські горіхи*), *збіжжя* (*збіжжся*), *লেখা* (*легко*), *посатка* (*посадка*), *стрілецьський* (*стрілецький гурток*), *ластів'яча* (*ластів'яча зграя*), *іми* (*ними*), *в літку* (*влітку, прислівник*), *поколіна* (*по коліна у воді*), *по руїнам* (*по руїнах зернохосвища*), *хочется, хочиця* (*хочеться*), *по-краю* (*по краю*), *підпільний* (*підпільний гурток*) та ін.

2. *Середній рівень* правописної компетентності продемонстрували 48 осіб (33%). Кількість правописних помилок – 2–5 (за національною шкалою – «незадовільно»). Ці здобувачі загалом ознайомлені з нормами орфографії та пунктуації, нерідко свідомо пояснюють помилки в диктанті, однак під час написання тексту «пропускали» слова, не завжди могли застосувати те чи інше правило. Прикладом цього слугують помилки на кшталт: *вікониця* (*віконниця*), *безсоне* (*бессонне вікно*), *зв'язані* (*зв'язані у вузол дороги*), *обугленне* (*обуглене*

збіжжся), *посічина* (*посічена посадка*), *трасса* (*траса*), *знищине* (*знищене село*), *на прикінці* (*наприкінці шляху*), *мозайка* (*мозаїка*).

3. *Достатній рівень* правописної компетентності виявлено в 60 осіб (41%). У тексті диктанту зустрічалася одна орфографічна або пунктуаційна помилка (за національною шкалою – «добре»). Поодинокі помилки пояснювалися правилами правопису, що не викликало труднощів.

Зазначимо, що «очікуваних» нами типових орфографічних помилок у жодній роботі не виявилось в таких словах: *в половину* (*висоти*), *картярський* (*гурток*), *зчорнілий танк*, *виструнчені* (*кукурудзи*), *на зиму*, *подекуди*, *немає* (*нічого красивішого*), *в п'яті* (*летіти*). Попри це, «несподівані» типові помилки зафіксовано в іншомовних словах, де випадіння приголосних відбувається лише у вимові: *коменданська* (*комендантська година*) – у *36 роботах*, *ландшафт* (*ландшафт*) – у *22 роботах*. Також викликало численні труднощі написання власних назв: *Ізюмська траса* (*ізіумська траса*), *Хаджибейський лиман* (*Хаджибейський*), *полтавщина* (*Полтавщина*), *Подільський* (*подільський ландшафт*).

Причиною деяких орфографічних помилок виявився недостатній обсяг активного словника майбутніх фахівців, у якому, наприклад, відсутні такі слова: *бганка*, *кам'яниця*, *лиман*, *видолинок*, *плюга*, *левада*. Аналіз таких помилок у диктанті потребував словникової роботи.

4. *Високий рівень* правописної компетентності продемонстрували 23 особи (16% від 147 здобувачів). У тексті диктанту не було зафіксовано жодної орфографічної або пунктуаційної помилки (за національною шкалою – «відмінно»). З огляду на «правописну прозорість» тексту цього річного радіодиктанту вважаємо такий показник не дуже втішним.

Обсяг публікації не передбачає окремого опису результатів використання названих нами інших методів діагностування рівня правописної компетентності здобувачів нефілологічних спеціальностей, які в сукупності з аналізом написаного диктанту вплинули на вірогідність отриманих результатів.

Одним із завдань дослідження є окреслення форм, методів і прийомів, які оптимізують процес формування правописної компетентності першокурсників на аудиторних заняттях з курсу ділової української мови та під час позааудиторної роботи.

Вивченню Українського правопису присвячено окрему тему – «Основи українського правопису» (модуль 4 навчальної дисципліни «Ділова українська мова» – «Текст як форма реалізації професійно-мовленнєвої комунікації. Культура писемного мовлення»). Теоретичний блок передбачає розгляд таких питань: 1. Історичні засади та структура чинного Українського правопису. 2. Основні правила орфографії та пунктуації.

Ефективними видами лекційних занять, на нашу думку, є *проблемна лекція* (наприклад, щодо обговорення варіантних написань, відображених у чинному правописі, або щодо написання галузевих термінів іншомовного походження), а також *лекція-консультація* (моно-

логічна частина лекції передбачає виклад теоретичного матеріалу з правопису, а рефлексивна – відповіді викладача на запитання здобувачів з теми). Перед модульною контрольною роботою доцільно провести *колоквіум* – форму підсумкового навчального заняття, спрямовану на фронтальну перевірку знань з української орфографії та пунктуації (питання для публічного обговорення попередньо розподіляються між здобувачами).

В основі підготовки викладача до практичних занять покладено мотивацію майбутніх фахівців до використання здобутих знань з українського правопису в професійній діяльності. Здобувачам уже на початку вивчення курсу повідомляється про встановлені законодавством вимоги до складання іспитів на рівень володіння українською мовою претендентами на посади в державних установах. Один з етапів іспиту спрямований на перевірку навичок писемного мовлення, у тому числі рівня правописної компетентності.

Інші форми аудиторної та позааудиторної роботи викладач вибирає на власний розсуд, враховуючи зміст навчальних планів підготовки фахівців нефілологічних спеціальностей, ініціативу випускових кафедр і самих здобувачів (йдеться про індивідуальні консультації, роботу проблемних груп, заняття факультативів і наукових гуртків).

Гнучкий і раціональний підхід до вибору методів і прийомів вивчення української орфографії та пунктуації у ЗВО притаманний викладачеві, який поєднує у своїй професійній діяльності конструктивно-проектувальну, комунікативно-координувальну, контрольну-корекційну та розвивально-виховну функції. Слід

віддати належне практичним методам навчання – традиційним письмовим вправам і творчим завданням, роботі зі словниками, тестуванню, дидактичним іграм. Увагу здобувачів привертають інтернет-ресурси – сервіси для перевірки орфографії, безкоштовний сервіс Google – для перекладу тексту. Ці мережеві ресурси доцільно використовувати під час створення вправ.

Висновки. Отже, окреслення теоретичних засад проблеми, аналіз показників сформованості правописної компетентності, проведений під час моніторингу якостей мовлення майбутніх фахівців-нефілологів, а також розгляд ефективних форм і методів вивчення орфографії та пунктуації на заняттях з ділової української мови уможливили визначення умов формування правописної компетентності здобувачів нефілологічних спеціальностей українських ЗВО у площині змісту державної мовної політики. Цими умовами є такі: 1) мотивація до правописного самонавчання й самовдосконалення через ознайомлення з мовним законодавством; 2) залучення майбутніх фахівців до мовно-просвітницької діяльності та науково-дослідної роботи з української мови; 3) раціональне поєднання традиційних та інноваційних форм, методів і засобів навчання української мови; 4) використання міждисциплінарних зв'язків, сприяння всіх науково-педагогічних працівників університету формуванню правописної компетентності здобувачів вищої освіти.

Перспективи дослідження проблеми осучаснення форм, методів і засобів українськомовного навчання здаються нам цілком реальними.

Література:

1. Український правопис : довідкове видання / НАН України. Київ : Наукова думка, 2019. 392 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf>.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.10.2023 № 1126 «Про внесення змін до Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою». URL: <https://mo.gov.ua/>.
3. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич / Київ : Довіра, 2007. 205 с. (Словники України).
4. Рускуліс Л. Методика навчання української мови у схемах, таблицях, рисунках та коментарях : навч. посіб. Миколаїв – Одеса : Видавництво ТОВ Лерадрук, 2022. 202 с.
5. Терещенко В. М. Методика реалізації Українського правопису в новій редакції у закладах загальної середньої освіти : навчально-методичний посібник. Харків : Соняшник, 2019. 256 с.
6. Карповець Х. М. Формування правописної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури в процесі навчання мовознавчих дисциплін : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 276 с.
7. Вітюк В. В. Теоретико-методичні засади формування правописної компетентності в майбутніх учителів початкової школи : дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021. 595 с.
8. Климова К. Я. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти та викладачів-словесників. Житомир : Вид-во Поліського національного університету, 2020. 260 с.

References:

1. Ukrainskyi pravopys: dovidkove vydannia [Ukrainian spelling: reference book]. NAN Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka, (2019). 392 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/%202019.pdf> [in Ukrainian].
2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.10.2023 № 1126 “Pro vnesennia zmin do Poriadku provedennia ispytiv na riven volodinnia derzhavnoi movoiu” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 10/27/2023 No. 1126 “On Amendments to the Procedure for Exams on the Level of Proficiency in the State Language”]. URL: <https://mo.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Batsevych, F. S. (2007). Slovyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Dictionary of terms of intercultural communication] 205 p. (Dictionaries of Ukraine) [in Ukrainian].

4. Ruskulis, L. (2022). Metodyka navchannia ukrainskoi movy u skhemakh, tablytsiakh, rysunkakh ta komentariakh: navch. posib. [Methods of teaching the Ukrainian language in diagrams, tables, drawings and comments: teaching. manual]. Mykolaiv – Odesa: Vydavnytstvo TOV Leradruk. 202 s. [in Ukrainian].
5. Tereshchenko, V. M. (2019). Metodyka realizatsii Ukrainskoho pravopysu v novii redaktsii u zakladakh zahalnoi serednoi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk [Methodology for the implementation of Ukrainian spelling in the new version in secondary education institutions: educational and methodological manual]. Kharkiv: Soniashnyk. 256 s. [in Ukrainian].
6. Karpovets, Kh. M. (2020). Formuvannia pravopysnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury v protsesi navchannia movoznavchykh dystsyplin: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannia (ukrainska mova) [Formation of spelling competence of future teachers of Ukrainian language and literature in the process of teaching linguistic disciplines: thesis. ... candidate ped. Sciences: 13.00.02 – theory and teaching methods (Ukrainian language)]. Kyiv: Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. 276 s. [in Ukrainian].
7. Vitiuk, V. V. (2021). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia pravopysnoi kompetentnosti v maibutn6ikh uchyteliv pochatkovoï shkoly: dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.02 – teoriia ta metodyka navchannia (ukrainska mova) [Theoretical and methodological principles of the formation of spelling competence in future primary school teachers: diss. ... Dr. ped. Sciences: 13.00.02 – theory and teaching methods (Ukrainian language)]. Kyiv: Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. 595 s. [in Ukrainian].
8. Klymova, K. Ya. (2020). Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam): navchalnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity ta vykladachiv-slovesnykiv [Ukrainian language (for professional orientation): a study guide for students of higher education and lexicographers]. Zhytomyr: Vyd-vo Poliskoho natsionalnoho universytetu. 260 s. [in Ukrainian].

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ДО НАВЧАННЯ УЧНІВ У НУШ

Семеног Олена Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-8697-8602
Web of Science: E-2994-2018
Scopus: 57207763280

Дятленко Тетяна Іванівна,
кандидат педагогічних наук, учитель вищої категорії,
учитель української мови та літератури
ЗНЗ І–ІІІ ступенів «Гімназія № 34 “Либідь” імені Віктора Максименка»
ORCID ID: 0000-0002-0145-208X

Калинич Олеся Василівна,
заслужений учитель України, учитель-методист,
начальник управління освіти, релігій і у справах національностей виконавчого комітету
Хустської міської ради
ORCID ID: 0009-0006-3867-1733

У статті окреслено змістове та методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до навчання учнів у НУШ.

Акцентовано увагу на питаннях якості шкільної мовної освіти в умовах воєнного стану, особливостях реалізації Концепції Нової української школи, основна риса якої – формувати оновлені знання й уміння застосовувати їх у реальних ситуаціях, життєвих та професійних ситуаціях, формувати ставлення на основі цінностей.

Зазначено, що створення сучасного освітнього середовища, впровадження в освітній процес НУШ інноваційних технологій та засобів навчання Концепції зумовлює оновлення підходів та осучаснення змісту професійної, методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до навчання учнів у НУШ у закладах вищої освіти.

Окреслено оновлені освітні програми підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, що має міждисциплінарну та соціонімічну спрямованість, зорієнтована на сучасні наукові досягнення в галузі філології, педагогіки, методики викладання мови і літератури; враховує специфіку роботи вчителя української мови і літератури, який володіє фундаментальними знаннями й відповідними компетентностями в галузі педагогіки, психології, методики середньої освіти; здатний на високому професійному рівні забезпечувати компетентнісне навчання української мови, літератури та вирішувати завдання у професійній сфері, що характеризуються невизначеністю та комплексністю умов.

Окреслено оновлену робочу програму мовно-методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу, зокрема предметно-методичну компетентність як здатність: застосовувати поглиблені знання з теорії української мови, української літератури для вирішення професійних завдань, подавати власну інтерпретацію літературних (мовних) явищ; застосовувати когнітивно-дискурсивні вміння у створенні зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і письмій формі; застосовувати у продукуванні текстів різностильові та різножанрові одиниці з урахуванням комунікативної ситуації та комунікативного завдання; моделювати зміст навчання з української мови і літератури; формувати предметну і ключові компетентності й наскрізні вміння, ціннісні ставлення відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів; добирати, використовувати, створювати ефективні методики й технології навчання, виховання і розвитку учнів; застосовувати, вдосконалювати, створювати доцільне дидактичне забезпечення освітнього процесу з урахуванням специфіки технологій електронного, мобільного й змішаного навчання.

На прикладі занять з курсу методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти продемонстровано вправи, які допоможуть урізноманітнити освітній процес з української мови і зробити його сучасним.

Ключові слова: підготовка, мовно-методична підготовка, майбутній учитель української мови і літератури, змістове та методичне забезпечення, освітня програма, навчання української мови у 7 класі, предметно-методична компетентність.

Semenog Olena, Dyatlenko Tetiana, Kalinich Olesia. Methodological Preparation of Future Teachers of Ukrainian Language and Literature for Teaching Students in Middle Grades of the New Ukrainian School

The article outlines the substantive and methodological support for the preparation of future teachers of Ukrainian language and literature for teaching students in the New Ukrainian School (NUS).

Emphasis is placed on issues of quality language education in the context of a state of war, peculiarities of implementing the Concept of the New Ukrainian School, the main feature of which is to develop updated knowledge and skills and apply them in real-life and professional situations, as well as to shape attitudes based on values.

It is noted that the creation of a modern educational environment, the implementation of innovative teaching technologies and tools of the NUSh in the educational process necessitate the renewal of approaches and modernization of the content of professional and methodological training of future teachers of Ukrainian language and literature for teaching students in the NUSh in higher education institutions.

Updated educational programs for the training of future teachers of Ukrainian language and literature are outlined, which have an interdisciplinary and socio-economic orientation, are oriented towards modern scientific achievements in the field of philology, pedagogy, language, and literature teaching methodology; take into account the specifics of the work of Ukrainian language and literature teachers who possess fundamental knowledge and relevant competencies in the field of pedagogy, psychology, and secondary education methodology; are able to provide competency-based teaching of Ukrainian language, literature, and solve tasks in the professional sphere characterized by uncertainty and complexity.

An updated working program of language and methodological training of future teachers of Ukrainian language and literature is outlined on the basis of a competency-based approach, in particular subject-methodological competence as the ability to: apply in-depth knowledge of Ukrainian language theory, Ukrainian literature to solve professional tasks, present their own interpretation of literary (linguistic) phenomena; apply cognitive-discursive skills in creating coherent monological and dialogical texts in oral and written forms; apply different stylistic and genre units when producing texts, considering the communicative situation and communicative task; model the content of teaching Ukrainian language and literature, English language; develop subject and key competencies and cross-cutting skills, values in accordance with mandatory student learning outcomes; select, use, create effective teaching, upbringing, and student development methodologies and technologies; apply, improve, create appropriate didactic support for the educational process taking into account the specifics of electronic, mobile, and blended learning technologies.

Using examples from the course of Ukrainian language teaching methodology in general secondary education institutions, exercises are demonstrated that will help diversify the educational process of Ukrainian language and make it modern.

Key words: preparation, future teachers of Ukrainian language and Literature, substantive and methodological support, educational environment, language and methodological training, teaching students in middle grades of the New Ukrainian School.

Вступ. Воєнні реалії стимулювали потужний сплеск розвитку і «переможну ходу української мови» як гаранта «зміцнення державної єдності, системотвірного складника української громадянської нації» [1]. Найбільшим трендом за 2022 рік визнали українську мову фахівці платформи для вивчення мов Duolingo в річному звіті [2]: понад 1,3 млн людей у світі розпочали інтенсивно вивчати українську на знак солідарності з Україною після повномасштабної військової агресії росії. Доповідь, яку проголосив на засіданні Президії НАН України 9 листопада 2022 року директор Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України Богдан Ажнюк, теж мала промовисту назву «Українська мова і українська держава» [3]. Слово «мова» в назві доповіді передуює слову «держава», бо мова – це насамперед «державна справа».

Захист і відновлення України значною мірою залежать від віри у перемогу, від мотивації до «сродної» правдивої праці всіх, хто причетний до освітянської справи, впливає на ціннісні орієнтири особистості майбутніх громадян і гнучко долає освітні втрати, упроваджує положення Концепції нової української школи на засадах компетентнісного підходу.

29 серпня 2023 року Державна служба якості освіти України презентувала результати моніторингового дослідження якості освіти учнів 6, 8 класів з української мови та математики. Як показав аналіз, більшість опитаних (у тестуванні брали участь 6189 шестикласників та 6188 восьмикласників) виконали тести з української мови на посередньому рівні: заскладними виявились завдання на міркування, застосування знань у конкретній життєвій ситуації, на читання й розуміння тексту, завдання з розділів «Морфологія» та «Синтаксис» [4].

Отримані у важкий воєнний час результати зумовлюють створення сучасного освітнього середовища, упровадження в освітній процес НУШ інноваційних технологій та засобів навчання, увиразнюють мету професійної

діяльності вчителя української мови і літератури. Функціональні обов'язки, виписані у Професійному стандарті вчителя [5], – організація навчання та виховання учнів через формування ключових компетентностей, розвиток інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання, – збагачуються такими функціями, як психолог, консультант, координатор навчально-пізнавальної діяльності учнів, котрий стимулює здобувати знання самостійно, структурувати їх, застосовувати в навчальних і життєвих ситуаціях, здійснювати самоконтроль, рефлексію, формує «соціальні м'які навички, здатність до адаптації, вміння керувати емоціями» (Л. Гриневич) [6].

Зазначені зміни зумовлюють й оновлення підходів та осучаснення змісту професійної, методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури у закладах вищої педагогічної освіти, що має забезпечувати готовність до навчання учнів в умовах упровадження реформи НУШ.

Матеріали та метод. У Концепції «Нова українська школа» на період до 2029 року зазначається на необхідності педагогіки партнерства між учнем, учителем і батьками, ґрунтовної підготовки вчителів за новими методиками і технологіями навчання, зокрема інформаційно-комунікативними [7]. Актуальні питання щодо перебудови змісту навчання української мови в закладах загальної середньої освіти в умовах упровадження НУШ вивчають і апробовують авторські розробки Н. Голуб, О. Горошкіна, А. Попович, С. Омельчук та ін. Цінним у контексті вивчення проблеми й утвердження націєтворчого потенціалу української освіти в умовах війни є партнерство освітян. Висвітлення досвіду взаємодії наукових установ та педагогічних університетів представлено у публікаціях О. Семеног, М. Вовк, науково-педагогічних та педагогічних працівників у публікації О. Семеног та Ю. Плужник щодо формування читацької грамотності в НУШ.

З урахуванням досліджень учених та проведеної дослідної роботи у пілотних класах у межах статті ставимо за мету окреслити змістове та методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів української мови і літератури і реалізації компетентнісного підходу в НУШ. Завдання статті вбачаємо в розгляді оновлених освітніх програм «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» підготовки здобувачів вищої освіти на першому (бакалаврському) та другому (магістерському) рівнях, оновлених робочих програм з методики навчання української мови та лінгводидактики у середній школі, аналізі навчально-методичного забезпечення з української мови для НУШ, розробці вправ для пілотних сьомих класів.

Для досягнення мети застосовані методи аналізу і синтезу інформації, отриманої з нормативних документів, наукових джерел, модельної навчальної програми, розробка вправ для дослідної роботи в пілотному 7 класі. Дослідна робота з оновлення освітніх програм проводилась у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, апробація пілотних матеріалів у 7 класі у 2023/2024 н.р. – на уроках української мови в Шосткинській гімназії Шосткинської міської ради.

Результати. Сучасні виклики воєнних реалій заकु-талізують перед закладами вищої педагогічної освіти питання оновлення підходів та осучаснення змісту як професійної загалом, так і методичної підготовки зокрема майбутніх учителів української мови і літератури. З урахуванням вивчення педагогічного досвіду стосовно оновлення освітньо-професійних програм у Харківському національному педагогічному університеті імені Г. Сковороди, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, університеті Григорія Сковороди в Переяславі, дослідження вимог ринку праці, потреб мовно-літературної освітньої галузі, запитів стейкхолдерів, роботодавців, історико-культурного потенціалу регіону гарантими кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка О. Семеног та Н. Громовою у співпраці зі стейкхолдерами було укладено проекти освітньо-професійних програм «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» підготовки бакалавра та магістра.

В освітніх програмах визначено нормативний зміст навчання, вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої та професійної підготовки здобувачів, виокремлено інтегральні, загальні та фахові компетентності за спеціальністю 014 «Середня освіта (Українська мова)» [8]. У проектах програм зосереджено увагу на гармонійному поєднанні психолого-педагогічних, інформатичних, філологічних дисциплін у теоретичному та прикладному аспектах і практичній підготовки з методики викладання української мови, літератури, англійської мови в закладах загальної середньої освіти. Автори переконані, що це дозволить здійснити підготовку вчителів, які реалізують основні засади концепції Нової української школи: здійснюватимуть компетентнісне

навчання та розвиток soft skills учнів з урахуванням українського та європейського досвіду, розроблятимуть та впроваджуватимуть в освітній процес новітні технології та методи, здійснюватимуть дослідницьку діяльність із залученням сучасних інформаційно-цифрових технологій. Водночас такі фахівці мають вирішувати завдання у професійній сфері, що характеризуються невизначеністю та комплексністю умов.

Фахово-методична підготовка відображає особливості методичної діяльності вчителя Нової української школи. З цією метою порівняно з 2022 р. освітньо-професійну програму «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» підготовки магістра (проект) з урахуванням Професійного стандарту вчителя та опитувань, проведених у т.ч. на Сумщині, Київщині, Закарпатті (ці регіони представляють автори публікації), відкореговано у пункті «Професійні (спеціальні) компетентності».

У проектах освітньо-професійних програм виражено інформаційно-цифрову, здоров'язбережувальну, організаційну, оцінювально-аналітичну, інноваційну, проєктувально-прогностичну компетентності майбутнього вчителя для навчання української мови в НУШ. Програми з методики навчання української мови та лінгводидактики у середній школі скорегоуємо на формування здатності (у межах публікації зупиняємось на аспекті української мови):

- визначати і враховувати в межах організації пізнавальної діяльності вікові та індивідуальні особливості учнів, зокрема з особливими освітніми потребами; використовувати ефективні шляхи мотивації та організації пізнавальної діяльності учнів у ході навчання української мови, використовувати стратегії роботи з учнями, які сприяють розвитку їх позитивної самооцінки, будувати індивідуальну траєкторію навчання й виховання (психологічну компетентність);

- здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію з української мови та суміжних дисциплін, оперувати нею у професійній діяльності; ефективно використовувати відкриті ресурси, інформаційно-комунікаційні та цифрові технології, комп'ютерні програми у ході викладання української мови; формувати в учнів культуру цифрової грамотності, медіаграмотності, академічної доброчесності (інформаційно-цифрова компетентність);

- на основі аналізу сучасних концепцій навчання й виховання проєктувати творче освітнє середовище у процесі навчання української мови; оперативно реагувати на зміни; прогнозувати результати освітнього процесу; адаптувати методи, прийоми, технології навчання, форми організації навчальних занять та навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти до авторської методичної системи навчання; визначати актуальні науково-методичні проблеми, планувати, організовувати, виконувати та презентувати прикладне дослідження самостійно або у складі дослідницького колективу; застосовувати елементи теоретичного й експериментального дослідження у професійній діяльності (проєктувально-прогностична компетентність).

До предметно-методичної компетентності запропоновано такі складники: застосовувати поглиблені знання з теорії української мови для вирішення професійних завдань, подавати власну інтерпретацію мовних явищ; застосовувати когнітивно-дискурсивні вміння у створенні зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і писемній формах; застосовувати у разі продукування текстів різностильові та різножанрові одиниці з урахуванням комунікативної ситуації та комунікативного завдання; моделювати зміст навчання з української мови; формувати предметну і ключові компетентності й наскрізні вміння, ціннісні ставлення відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів; добирати, використовувати, створювати ефективні методики й технології навчання, виховання і розвитку учнів; застосовувати, вдосконалювати, створювати доцільне дидактичне забезпечення освітнього процесу з урахуванням специфіки технологій електронного, мобільного й змішаного навчання.

Педагогічне партнерство організацій, у яких працюють автори статті, спонукало розробити шкільні підручники за модельною навчальною програмою «Українська мова. 5–6 класи» (автори – Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна) для 5 та 6 класів закладів загальної середньої освіти. Навчальні книги апробовані в «пілотних» школах України, отримали гриф МОН України і нині використовуються в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Наказом МОН України від 5.02.2024 р. № 124 гриф МОН України отримав і підручник «Українська мова» для 7 класу, співавторами якого є автори статті. Окреслимо основні положення концептуальної ідеї навчальної книги, апробацію пілотних матеріалів у 7 класі у 2023/2024 н.р. в одному з експериментальних пілотних закладів на базі Шосткинської гімназії Шосткинської міської ради (пілотує М. Білясник, учитель-методист, голова методичного об'єднання вчителів української мови і літератури Шосткинської об'єднаної територіальної громади).

Наскрізна ідея авторської концепції навчальної книги визначена через такі складники: навчаюся (набуваю знань), удосконалююся (мотивую себе), розвиваю вміння (застосовую знання в різних життєвих ситуаціях, оцінюю роблю висновки), набуваю досвіду (формую ставлення до себе, до інших людей, до подій, вчинків, явищ), ставлю нові цілі, прагну нових досягнень і згуртовую навколо себе друзів. Ураховуємо ідеї особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного підходів, принципи дитиноцентризму, наступності; доступності віковій категорії, інструментальності, текстоцентризму, діалогічності, комунікативності, інтерактивності; інфомедійної грамотності. Особистісно орієнтований підхід вивщує цілісність учнівської особистості, заохочує до самостійності у вивченні мови, самопізнання і саморозвитку; діяльнісний підхід реалізується у процесі взаємопов'язаного вдосконалення видів мовленнєвої діяльності учнів: слухання, читання, говоріння, письма, пізнавальних дій; відповідно до компетентнісного підходу знання зміщуються у площину

формування особистісних цінностей і ставлень, розв'язання життєвих проблем, особистісного розвитку.

Зміст навчальної книги відповідає модельній навчальній програмі «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (Н. Голуб, О. Горошкіна), основним положенням Державного стандарту базової середньої освіти (2020).

Особливістю програми, як зазначають автори, є зміна пріоритетів у формуванні змісту, структури й результатів. «Вивчення української мови передбачає не лише засвоєння системи знань теорії мови, формування вмінь і навичок як інструментальної основи компетентності, а передусім особистісний розвиток учня, набуття духовно-морального досвіду, важливого для становлення громадянина і входження його у соціум» [9].

Модельна програма дозволяє реалізувати індивідуальну освітню траєкторію розвитку здобувачів; скеровує навчальну діяльність на розвиток особистості здобувача освіти засобами предмета, а саме: пізнання мови як цілісної системи, що забезпечує розвиток людини (мислення, пізнання світу, комунікацію, самовираження і самовдосконалення, емоційний світ тощо) і функціонування суспільства; формування компетентного мовця як носія духовності, культури й традицій українського народу. О. Голуб, О. Горошкіна враховують мовну, мовленнєву, соціокультурну змістові лінії, слушно наголошують, що вивчення української мови передбачає насамперед опанування мови як живого організму, активне самонавчання й виховання мовної стійкості, мовного чуття, мовного смаку. Знання набувають інструментальності, активне послуговування мовою гарантує розквіт держави і збереження її кордонів.

У межах мовленнєвої змістової лінії укладачі модельної програми виокремлюють блоки, які враховано у підручнику: 1) інформація (види інформації (текстова, графічна, числова, звукова, відео); добір і пошук інформації, надійність джерел інформації, факти і судження, достовірність і недостовірність, актуальність інформації); мета – уміти протистояти мовній агресії та маніпуляції; 2) текст (тема, підтема (мікротема), ключові слова, основна думка, зміст прочитаного, первинні і вторинні тексти, розповідь (побудова розповіді, види розповіді, розповідь про себе), читання (види читання, мета (отримання інформації, виконання завдань, набуття естетичного досвіду тощо); 3) жанри мовлення (комплімент, лестощі, похвала; прохання, умовляння, благання, клянчення, пропозиція; запрошення, згода, відмова; вибачення, подяка, привітання, смс-повідомлення); мета – сприймати, інтерпретувати, продукувати висловлення різних жанрів, застосовуючи ситуаційно виправдані мовні засоби; 4) спілкування (цілі і завдання, види спілкування, безпека віртуального спілкування, ситуація спілкування, ознаки й переваги гармонійного спілкування; запитання і відповіді; слухання, види; суперечка і сварка; маніпуляції у спілкуванні; учасники спілкування; наміри співрозмовників, правила гарного співрозмовника; етикетні норми спілкування; засоби спілкування (мовні й позамовні); вимова й інтонація; переконливість та аргументова-

ність); мета – уміти ініціювати спілкування і брати в ньому участь; дискутувати, аргументувати свою думку.

Відповідно до зазначеної модельної навчальної програми співавтори публікації уклали календарне планування уроків української мови для 7 класу. Кожна тема у календарному плануванні представлена через змістові лінії, очікувані результати, види навчальної діяльності.

Наприклад, тема «Мовні обов'язки українців» представлена такими змістовими лініями:

МЗЛ: Мовні обов'язки українців. Що таке обов'язок? Які є види обов'язків? Суть мовних обов'язків. Навіщо потрібні мовні обов'язки? Що визначає ставлення до державної мови?

СЗЛ: Українська мова як найвища цінність для українського народу.

МвнЗЛ: Текст. Ознаки тексту, його будова. Змістовий зв'язок між частинами тексту (повторення вивченого в 1–4 класах), критичний аналіз текстів; виявлення прихованої інформації.

ОР: Учень / учениця пояснює важливість мовних обов'язків для громадян, мови й держави; відповідає на запитання за змістом почутого й переказує почуте повідомлення (художній текст, медіатекст), належно акцентує на значущих деталях; визначає тему, основну ідею, окреслює коло порушених у почутому повідомленні проблем; коментує інформацію; обґрунтовує власну позицію щодо мовних обов'язків українців у реальній ситуації спілкування.

ВНД: Усвідомлення значення ключових понять, формулювання запитань і підготовка відповіді на них, здійснення пошуку інформації на підтвердження значення мовних обов'язків громадян; узагальнення різних думок, виявлення спільного й відмінного тощо); застосування прийомів активного слухання, розуміння комунікативних намірів співрозмовника; обговорення мовних обов'язків українців; висловлення власної думки щодо проблеми обов'язків носіїв мови; обґрунтування важливості піклування про мову); акцентування уваги на ролі обов'язків у житті людини, обговорення мовних обов'язків українців; сприймання й аналіз тексту, що містить нову інформацію; структурування інформації; переведення текстової інформації в графічну; написання есе за темою уроку).

Книга структурно логічно впорядкована [10]. Містить організаційну частину (звернення до школярів, «Про умовні позначення»), мовні блоки («Вступ. Мовні обов'язки українців», «Морфологія. Орфографія. Дієслово», «Інформація», «Дієприкметник», «Дієприслівник», «Текст», «Прислівник», «Жанри мовлення», «Службові частини мови. Прийменник», «Сполучник», «Частка», «Вигук», «Спілкування»), кожний з яких розподілений тематично; Додатки («Словники», «Ключі до вибраних завдань»).

Кожний розділ означаємо епіграфом: це цитати з фольклорних творів, українських письменників, науковців, діячів культури. Наприклад, епіграфом до розділу «Вступ. Мовні обов'язки українців» слугують слова Павла Гриценка «Українська мова в Україні – це

символ нашої незалежності». Є сторінка для щоденника учня, де можна записувати свої думки, мрії, мотивацію.

Кожний розділ завершуємо «Сходінками успіху»: запитуємо себе, відповідаємо, наводимо приклади, визначаємо свою сходинку успіху.

Наприклад, у розділі «Сполучник» учням запропоновано відповісти:

1. Яку частину мови називають сполучником?
2. Чому сполучник належить до службових частин мови?
3. З якою метою використовують сполучники в мовленні?
4. На які види поділяють сполучники за будовою? Наведи приклади.
5. Чим відрізняються сполучники сурядності від сполучників підрядності? Наведи приклади речень зі сполучниками сурядності та підрядності.
6. Наведи приклади речень із синонімічними сполучниками.
7. Чи можуть бути сполучники антонімічними? Наведи приклади.
8. Які сполучники пишемо разом, а які – окремо? Наведи приклади.

Методичний апарат навчальної книги для навчання корелюємо з наскрізними вміннями й кінцевими результатами навчання, що представлені в Державному стандарті, враховуємо положення технологічного підходу, основна опора якого – на формуванні компетентностей, наскрізних умінь, набутих ціннісних ставлень випускника й випускниці 7 класу.

Запропоновані параграфи дозволяють учителеві без додаткових зусиль змодельовати перебіг уроку: параграфи мають чітку структуру, епіграф є своєрідним ключем до постановки проблемного запитання, зацікавлення на початку, впродовж усього заняття та на етапі підбиття підсумків. Тема й епіграф у взаємозв'язку пропонують самостійно визначати ключові поняття уроку.

Досліджувати мовні явища, формувати мовленнєві навички й уміння дозволяє розгалужена система вправ, цінністю яких вважаємо спрямування роботи учнів на оволодіння такими знаннями й уміннями, що дають змогу визначати мету своєї діяльності, приймати рішення, діяти в нетипових ситуаціях: від актуалізації базових знань, емоційного та життєвого досвіду – до самостійного, творчого рівня через спостереження, дослідження, експеримент, самостійне опанування важливої інформації про певні поняття. Вправи і завдання ранжовані за складністю й увиразнюють принцип диференційованого навчання, що забезпечує реалізацію діяльнісного підходу. Запропоновані у вправах види навчальної діяльності дають змогу ефективно організувати читання, аудіювання, письмо й говоріння, а також оцінити рівень навчальних досягнень здобувачів освіти за групами результатів [дет. п. 11].

Працюючи з текстами різних жанрів і стилів, медіатекстами, пропонуємо читати вголос і мовчки, з маркуванням, з позначками, вибірково й за ролями; вибирати головне і другорядне, складати плани, тези; трансформу-

вати тексти в таблиці чи логічні схеми, діаграми; порівнювати два або три тексти, працювати із перерваним і вторинним текстом; редагувати й доповнювати текст. Текстовий матеріал віддзеркалює національну культуру українського народу, зорієнтований на активізацію пізнавальної діяльності учнів, розвиток духовної сфери особистості, зокрема виховання патріотизму, формування естетичного бачення світу, особистісних морально-етичних переконань, збагачення словникового запасу.

Добираючи тексти, враховуємо художньо-естетичний рівень, гуманістичний зміст, педагогічну цінність і виховний ефект, відповідність віковому періоду, визначений обсяг, його виховну, репрезентативну, інформаційну, стимулювальну, розвивальну функції, а роботу з текстами спрямовуємо в таких кількох напрямках: напрям «Обговорюймо» актуалізує й поглиблює знання про текст, спонукає осмислювати і формулювати тему, аналізувати, класифікувати, узагальнювати, структурувати, робити припущення, добирати аргументи; напрям «Виконуймо завдання» заохочує простежити, як мовні поняття «працюють» у контексті, спонукає обґрунтовувати комунікативну доцільність слів, фраз, речень, структурувати інформацію, редагувати, добирати влучні слова, збагачувати текст мовними засобами, представляти власний творчий продукт.

Для розвитку усного мовлення використовуємо рубрику «Обговорюймо», репрезентовану в багатьох вправах на основі тексту. Завдання укладені так, щоб учні й учениці мали можливість продемонструвати розуміння прочитаного, здатність аналізувати й інтерпретувати викладену в тексті інформацію, набували умінь обговорювати порушену проблему, переконливо доводити свою думку.

Родзинкою на уроках є рубрика «Мовленнєвий практикум», що пояснює доречність уживання слова, фраземи, активізує самостійні дослідницькі проекти з надійними помічниками – словниками, які і підкажуть, і вмотивують, і розважать. Супроводжує й урізноманітнює навчання інтерактивний контент: покликання на інтернет-джерела, QR-коди, навчальне відео, вправи, створені на інтернет-платформах.

Компетентнісно зорієнтовані завдання спрямовані на реалізацію ключових компетентностей (вільне володіння державною мовою, математичну, компетентність у галузі природничих наук, інноваційність, екологічну, інформаційно-комунікаційну, навчання упродовж життя, громадянську, культурну, підприємливість та фінансову грамотність); мобілізують уміння успішно комунікувати в різних життєвих ситуаціях, заохочують до ініціативності, креативного мислення; працювати самостійно й у малих групах, розв'язувати проблеми на засадах партнерської взаємодії; «виводять» за межі класу: заохочують послуговуватися мовою у розв'язанні проблемних ситуацій, виконанні дослідницьких і творчих проєктів, індивідуальних і групових завдань (пропонуємо підготувати виступ або дібрати інформацію й оформити її як таблицю, ментальну карту, повідомлення; поділитися враженнями від прочитаного чи побаченого).

Передбачено використання прийомів технології розвитку критичного мислення (*дерево рішень, незакінчене речення, сенкан, бортовий журнал*) й елементів інтерактивного навчання (*робота в парах чи малих групах, мозковий штурм*); уведено завдання на основі ігрових та проєктних технологій. Мотивують учнів та учениць і вправи «Розсіпанка», «Диво в решеті», «Редактор/редакторка», кросворди, ребуси, загадки.

Війна заактуалізувала необхідність володіння м'якими/гнучкими вміннями й навичками культуромовної особистості раціонально споживати медіаконтент, критично сприймати інформацію, відрізняти факти від суджень, ідентифікувати емоційний вплив медіа, виявляти маніпулятивний контент, фейки, володіти прийомом комунікативної взаємодії, тому чимало вправ спрямовуємо на розвиток інфомедійної компетентності: працюємо із графічною, текстовою, відео- й аудіоінформацією, навчаємось розрізняти факти і судження, правдиву й фейкову інформацію, різні види маніпуляцій у медіасфері та соціальних мережах.

Для розвитку писемного мовлення активно застосовуємо вільне й формальне есе, диктанти і самодиктанти, вибіркові, стислі і творчі перекази, створюємо дописи для сайтів і соціальних мереж, редагуємо рекламні плакати, оголошення, вивіски, коментарі й дописи в блогах і мережних спільнотах; навчаємось висловлювати компліменти, подяки, захват і захоплення, розрізняти сварку і спір, уважно слухати, користуватися й укладати інструкції. Таким чином, актуалізуємо предметно-методичну компетентність, увиразнюємо інформаційно-цифрову, здоров'язбережувальну, організаційну, оцінювально-аналітичну, інноваційну, проєктувально-прогностичну компетентності майбутнього вчителя для навчання української мови в НУШ.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз, дослідна робота з оновлення освітніх програм у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, апробація пілотних матеріалів у 7 класі на базі Шосткинської гімназії Шосткинської міської ради дала підстави дійти таких висновків.

Результати моніторингового дослідження якості освіти учнів 6, 8 класів з української мови в умовах воєнного часу (заскладними виявились завдання на міркування, застосування знань у конкретній життєвій ситуації, на читання й розуміння тексту) зумовлюють створення сучасного освітнього середовища у закладах вищої педагогічної освіти для підготовки майбутніх учителів української мови і літератури до навчання учнів у НУШ.

З цієї метою оновлено освітні програми підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, що має міждисциплінарну та соціонімічну спрямованість, зорієнтована на сучасні наукові досягнення в галузі філології, педагогіки, методики викладання мови і літератури. У проєктах освітньо-професійних програм увиразнено інформаційно-цифрову, здоров'язбережувальну, організаційну, оцінювально-аналітичну, інноваційну, проєктувально-прогностичну компетентності майбутнього вчителя для навчання української мови в НУШ.

Оновлено робочі програми мовно-методичної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на засадах компетентнісного підходу, зокрема увиразненням предметно-методичної компетентності як здатності застосовувати поглиблені знання з теорії української мови, української літератури для вирішення професійних завдань, подавати власну інтерпретацію літературних (мовних) явищ; застосовувати когнітивно-дискурсивні вміння у створенні зв'язних монологічних і діалогічних текстів в усній і писемній формах; застосовувати у разі продукування текстів різностильові та різножанрові одиниці з урахуванням комунікативної ситуації та комунікативного завдання; моделювати зміст навчання з української мови; формувати предметну і ключові компетентності й наскрізні вміння, ціннісні ставлення відповідно до обов'язкових результатів навчання учнів; добирати, використовувати, створювати ефективні методики й технології навчання, виховання і розвитку учнів; застосовувати, вдосконалювати, створювати доцільне дидактичне забезпечення освітнього процесу з урахуванням специфіки технологій електронного, мобільного й змішаного навчання.

Педагогічне партнерство організацій, у яких працюють автори статті, спонукало розробити шкільні підручники для 5, 6, 7 класів закладів загальної середньої освіти. Навчальні книги апробовані в «пілотних» школах України, отримали гриф МОН України і нині використовуються в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

На прикладі пілотних матеріалів та занять з курсу методики навчання української мови в закладах загальної середньої освіти продемонстровано вправи, які допоможуть урізноманітнити освітній процес з української мови і зробити його сучасним, досягти результатів за наскрізною ідеєю авторської концепції навчальної книги, що визначена через такі складники: навчаюсь (набуваю знань), удосконалююсь (мотивую себе), розвиваю вміння (застосовую знання в різних життєвих ситуаціях, оцінюю, роблю висновки), набуваю досвіду (формую ставлення до себе, до інших людей, до подій, вчинків, явищ), ставлю нові цілі, прагну нових досягнень.

Перспективою досліджень визначено проведення аналізу оцінювально-аналітичної компетентності майбутнього вчителя для навчання української мови в НУШ.

Література:

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
2. Вивчення української мови стало найбільшим трендом 2022 року в Duolingo. URL: <https://www.platfor.ma-na-platformi-duolingo-vyvchennya-ukrayinskoyi-movy-stalo-najbilshym-trendom-2022-roku/>.
3. Ажнюк Б.М. Українська мова і українська держава: стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 9 листопада 2022 року. *Вісник НАН України*, 2023. № 1, с. 68–72. <https://doi.org/10.15407/visn2023.01.067>.
4. Презентація моніторингового дослідження якості освіти в умовах воєнного стану: результати тестування учнів 6, 8 класів з української мови та математики. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/Testuvannya_uchniv_6_8_klasiv_matematika_ukrainska_mova_SQE-SURGe-2023_presentation.pdf.
5. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <http://surl.li/nydd>.
6. Як Нова українська школа виявилася сильнішою за війну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3767770-ak-nova-ukrainska-skola-nus-viavilasa-silnisou-za-vijnu.html>.
7. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. Бібік Н.М. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с
8. Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова)» підготовки магістра. URL: https://sspu.edu.ua/images/2024/docs/opp/proekt/proekt_opp_serednya_osvita_ukr_angl_2024_magistrat_d00b4.pdf.
9. Модельна навчальна програма «Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / укл.: Голуб Н.Б., Горошкіна О.М. URL: https://drive.google.com/file/d/1ngp-IBriUmeHFzzN-7QxjTU14_c9BRE0/view.
10. Семенов О.М., Калинич О., Дятленко Т.І., Білясник М.Д., Гапон Л. Українська мова : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон. 2024. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/konkursniy-vdbr-pdruchnikv-dlya-7-klasu/movno-literaturna-osvityna-galuz/ukrainska-mova/ukrainska-mova-pdruchnik-dlya-7-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osviti-avt-semenog-o-m-kalinich-o-v-dyatlenko-t-blyasnik-m-d-gapon-l-o/>.
11. Дорожня карта за підручником «Українська мова» для 7 класу закладів загальної середньої освіти / автори: О. Семенов, О. Калинич, Т. Дятленко, М. Білясник, Л. Гапон. Тернопіль : Астон, 2024. URL: https://aston.te.ua/userfiles/file/dorozhnya_karta_2024_.pdf.

References:

1. The Law of Ukraine “On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language”. 2019. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
2. Learning the Ukrainian language has become the biggest trend in 2022 in Duolingo. Retrieved from: <https://www.platfor.ma-na-platformi-duolingo-vyvchennya-ukrayinskoyi-movy-stalo-najbilshym-trendom-2022-roku/>.
3. Azhnyuk, B.M. (2023). The Ukrainian language and the Ukrainian state: Transcript of the report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on November 9, 2022. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, (1), 68–72. <https://doi.org/10.15407/visn2023.01.067>.
4. Presentation of the monitoring study of the quality of education under martial law: the results of testing 6th and 8th grade students in the Ukrainian language and mathematics. Retrieved from: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/Testuvannya_uchniv_6_8_klasiv_matematika_ukrainska_mova_SQE-SURGe-2023_presentation.pdf.

5. About the approval of the professional standard for the professions “Teacher of primary classes of a general secondary education institution”, “Teacher of a general secondary education institution”, “Teacher of primary education (with a diploma of junior specialist)”. Official website of the Parliament of Ukraine. Retrieved from: <http://surl.li/nydd>.
6. How the New Ukrainian School turned out to be stronger than the war.
Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3767770-ak-nova-ukrainska-skola-nus-viavilasa-silnisou-zavijnu.html>.
7. The New Ukrainian school: a teacher’s guide / by general ed. Bibyk N.M. Kyiv: Litera LTD, 2018. 160 p.
8. Educational and professional program Secondary education (Ukrainian language and literature. English language) preparation for master’s degree. Retrieved from: https://sspu.edu.ua/images/2024/docs/opp/proekt/proekt_opp_serednya_osvita_ukr_angl_2024_magistrat_d00b4.pdf.
9. Model educational program “Ukrainian language. 7–9 grades” for institutions of general secondary education / incl.: Holub N.B., Horoshkina O.M. Retrieved from: https://drive.google.com/file/d/1ngp-IBriUmeHFzzN-7QxjTU14_c9BRE0/view.
10. Semenog, O.M., Kalynich, O., Dyatlenko, T.I., Bilyasnyk, M.D. (2024). Ukrainian language: a textbook for the 7th grade of general secondary education institutions. Ternopil: Aston. Retrieved from: <https://lib.imzo.gov.ua/konkursniy-vdbr-pdruchnikv-dlya-7-klasu/movno-literaturna-osvtnya-galuz/ukraska-mova/ukraska-mova-pdruchnik-dlya-7-klasu-zakladv-zagalno-seredno-osvti-avt-semenog-o-m-kalinich-o-v-dyatlenko-t-blyasnik-m-d-gapon-l-o/>.
11. Road map according to the textbook “Ukrainian language” for the 7th grade of general secondary education institutions / authors: O. Semenog, O. Kalynich, T. Dyatlenko, M. Bilyasnik, L. Gapon. Ternopil: Aston, 2024. Retrieved from: https://aston.te.ua/userfiles/file/dorozhnya_karta_2024_.pdf.

Наукове видання

СЛОБОЖАНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

Серія: Філологія

Науковий журнал

Випуск 4, 2023

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *М. Михальченко*

Підписано до друку: 22.12.2023 р.
Формат 60x84/8. Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 11,39.
Замов. № 0224/156. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.